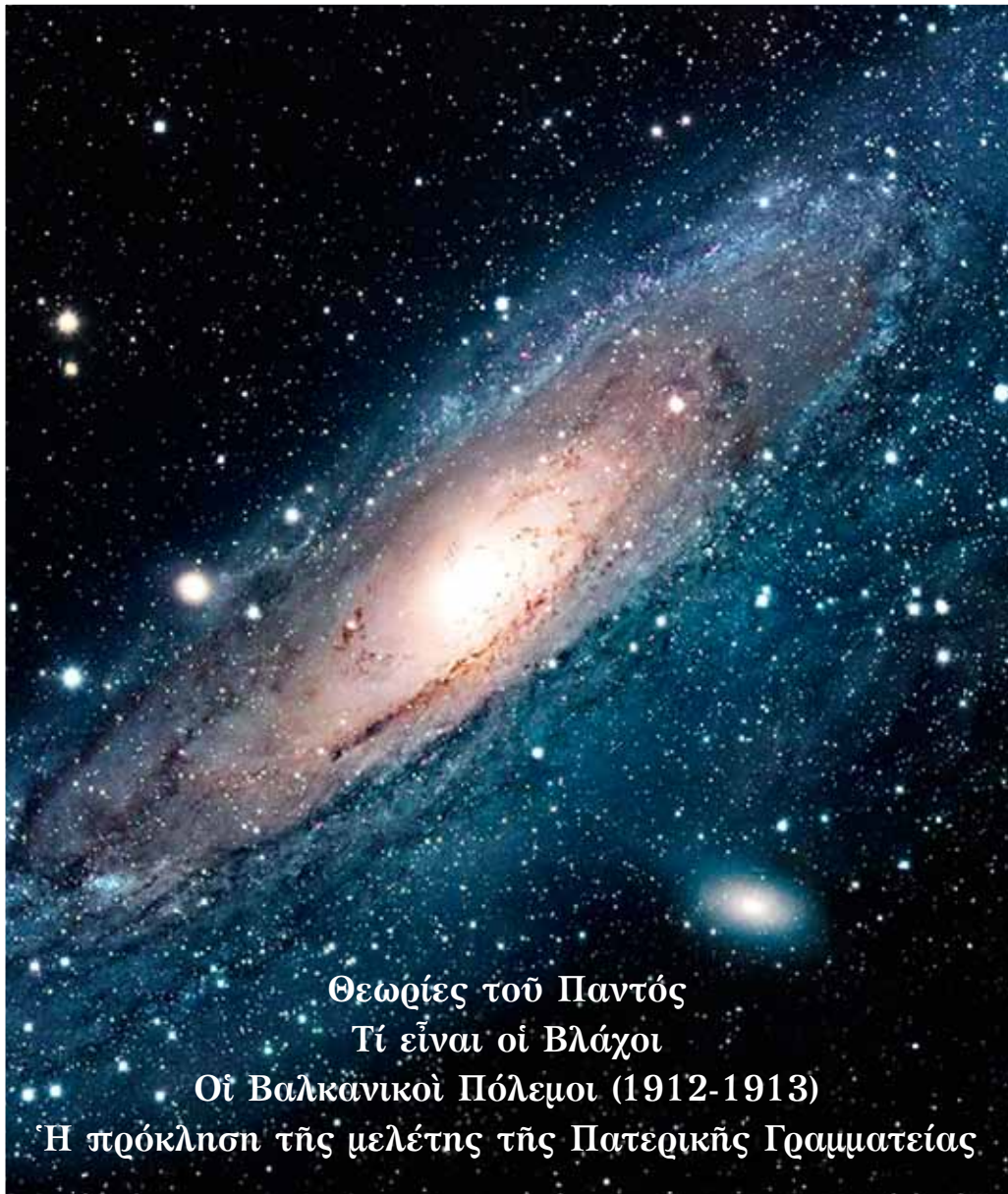

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 76^ο | ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2013 | ΑΡΙΘ. 740

Θεωρίες του Παντός

Τί είναι οι Βλάχοι

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913)

Ἡ πρόκληση τῆς μελέτης τῆς Πατερικῆς Γραμματείας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΤΑΞΥ ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΑΙ ΓΗΣ ΓΒΜ.....	113
ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ Γ. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ	115
ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ	124
ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912-1913. Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ (Β΄ ΜΕΡΟΣ) ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΚΑΡΒΕΛΗΣ	134
Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΗΣ ΠΑΤΕΡΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	142
ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΚΙΝΗΤΩΝ ΤΗΛΕΦΩΝΩΝ ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ.....	149
ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΙΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ ΜΑΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΗΛΙΑΣ ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ.....	150
ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΧΕΕ.....	152

115

142

150

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Ίδιοκτήτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023

Έκδοτης

Γεώργιος Δ. Ιατρίδης
Παρθενώνος 26, 117 42 Άθήναι

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θελξινόνος 1, 166 74 Γλυφάδα

Ή Επιτροπή επιφυλάσσει σέ αύτή τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της οποιοδήποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν επιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης επικοινωνίας
Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.gr, info@lyhnia.gr

Τόπος έκδοσης: Άθήναι, Μάϊος 2013

Τιμή τεύχους 2€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 10€
Έξωτερικού 20€

ΜΕΤΑΞΥ ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΑΙ ΓΗΣ

Πὼς τὰ καταφέρνουν μερικοί και συγγέουν τις πιό καθαρές ἀλίθειες τῆς χριστιανικῆς πίστεως; Καὶ ὄχι μόνο αὐτοὶ ποὺ δὲν γνώρισαν και δὲν γεύτηκαν τὴν ὁμορφιά τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ἀλλὰ και πολλοὶ Χριστιανοί. Ποιὰ δικαιολογία εἶναι δυνατὸν νὰ προβάλλουν, ὅταν περιφρονοῦν ἢ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν παροῦσα ζωὴ και τὰ προβλήματα τῆς και ἰσχυρίζονται ὅτι ἐνδιαφέρονται μονάχα γιὰ τὴν ἄλλη; Ὡσὰν ἡ μία νὰ μὴν εἶναι συνέχεια τῆς ἄλλης.

Λάθος, λοιπόν, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν παροῦσα ζωὴ. Ὁ Χριστιανισμὸς πάντοτε ἐνδιαφερόταν και ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ ζωὴ και τὰ προβλήματα τῆς. Ὁ ἀληθινὸς Χριστιανὸς δὲν ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴ ζωὴ. Δὲν ζεῖ στὰ σύννεφα. Οὔτε ζεῖ μεταξὺ οὐρανοῦ και γῆς. Δὲν εἶναι αἰθεροβάμων οὔτε παράδοξος

ἀκροβάτης ποὺ πασχίζει νὰ ἰσοροπήσει σὲ τετωμένο σχοινί. Πατάει γερὰ στὴ γῆ, χωρὶς ποτὲ νὰ χάνει τὴ θέα τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ οὐρανὸς δὲν εἶναι γιὰ νὰ τὸν ἀποκόπτει ἀπὸ τὴ γῆ. Εἶναι γιὰ νὰ τὸν ἐμπνέει και νὰ καθοδηγεῖ τὴν πορεία του πάνω στὴ γῆ. Ὅπωςδὴποτε γνωρίζει πὼς τὸ εἰσιτήριο γιὰ τὸν οὐρανὸ βγαίνει στὴ γῆ. Τὸ οὐράνιο ὄχημα δὲν ἀπογειώνεται, παρὰ μονάχα ἀπὸ γῆνιο διάδρομο. Ἄν ἀτενίζεις τὸν οὐρανὸ, χωρὶς νὰ κοιτάξεις και τὴ γῆ, ἀστοχεῖς.

Ἀσφαλῶς ὁ Χριστιανὸς κοιτάζει ψηλά. Ἐπαναλαμβάνει μαζί με τὸν ἱερὸ Ψαλμωδὸ: **«Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤξει ἡ βοήθειά μου. Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου, τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν και τὴν γῆν»** (Ψαλμ 120, 1-2). Ὁ οὐρανὸς εἶναι ἡ πηγὴ τῆς δυνάμεώς του. Εἶναι ἡ ἀκαταμάχητη ἐνίσχυση, γιὰ νὰ μὴ λυγίσει, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίζει νικηφόρα ὄλες τις δυσκολίες, τις ἀντιξοότητες και

τοὺς πειρασμοὺς τῆς ζωῆς. Ὁ οὐρανὸς ἐπομένως δὲν τὸν κάνει φυγάδα ἀπὸ τὸ καθῆκον τῆς κάθε ἡμέρας, ρύσασπι ἀπὸ τὸν πνευματικὸ ἀγῶνα καὶ προσπάντων ἀπὸ τὸ χρέος τῆς ἀγάπης. Τὸν κάνει μαχητή, ἀκατάβλητο ἀγωνιστή, γιὰ τὴν «καθαίρεση τῶν ὀχρωμάτων» τοῦ κακοῦ, γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀγάπης πάνω στὴ γῆ. Ἔτσι

ἄστρο, ποὺ δὲν ἀναψε, παρὰ μονάχα γιὰ νὰ σὲ ὀδηγήσει; Τίποτε ἄλλο δὲν ἔχεις νὰ κάνεις, παρὰ νὰ τὸ ἀκολουθήσεις πιστά. Καὶ τότε θὰ βρεῖς τὸ ἰδανικό σου ἐνσαρκωμένο στὴν πραγματικότητα. Τὸ ἄστρο τοῦ οὐρανοῦ θὰ σὲ διδάξει τὴν ἀληθινὴ ἔννοια τῆς γῆς. Τὰ πιὸ σπουδαῖα πράγματα δὲν ἀναπτύσσονται παρὰ μονάχα πέραν τοῦ τάφου. Καὶ τὸ μικρὸ σπέρμα

«Τίποτε δὲν ἀνθίζει στὸν οὐρανὸ ποὺ δὲν ἔχει σπαρεῖ ἐδῶ στὴ γῆ». Ἄν λησμονήσουμε ὅτι εἴμαστε ἐδῶ στὴ γῆ, γιὰ νὰ ἀσκοῦμε τὴν ἀρετή, καὶ προσπάντων τὴν ἀγάπη, γιὰ νὰ εἴμαστε «φῶς τοῦ κόσμου», ἂν λησμονήσουμε ὅτι ἔχουμε χρέος νὰ ὀδηγήσουμε καὶ ἄλλους στὴ χαρὰ τοῦ οὐρανοῦ, τότε ὑπάρχει κίνδυνος νὰ μᾶς λησμονήσει καὶ ὁ οὐρανός.

ἔχουμε τὸ θαῦμα τοῦ οὐράνιου ἀνθρώπου ποὺ δημιουργεῖ ὁ Χριστός, καὶ ὄχι τοῦ ὑπανθρώπου ποὺ παράγει ἡ ἄρνηση τῶν πνευματικῶν ἀξιών.

Τὸν ἀδιάσπαστο αὐτὸ σύνδεσμο οὐρανοῦ καὶ γῆς, ποὺ ἀποτελεῖ βασικὴ ἀλήθεια τῆς πίστεώς μας, ἀλλὰ καὶ τὸ μυστικὸ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, μᾶς παρουσιάζει ἡ φιλοσοφημένη χριστιανικὴ σκέψη: *«Δὲν θὰ κατακτήσεις ποτὲ τὸν οὐρανὸ ἐδῶ κάτω. Μὰ ἀλλοίμονο ἂν πάψεις νὰ ὑψώνεις τὰ μάτια σου στὸν οὐρανό. Ἀκόμα καὶ σ' ἐκεῖνον ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ πετάξει δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ βυθίζεται στὴν ἄμμο. Οἱ Μάγοι δὲν ἔπιασαν ποτὲ μὲ τὰ χέρια τους τὸ ἄστρο ποὺ ὀδηγοῦσε τὰ βήματά τους. Τὸ ἀκολούθησαν ὁμως πιστὰ ἀνάμεσα σὲ παγίδες καὶ ἐρμιμὲς καὶ εἰρωνεῖες. Καὶ τὸ ἄπιαστο ἄστρο τοῦ οὐρανοῦ τοὺς ὀδήγησε ὡς τὸν Θεὸ τοῦ οὐρανοῦ, ποὺ ἦταν κρυμμένος κάτω ἐδῶ, στὴ γῆ. Διότι ἡ γῆ δὲν παραδίδει τὰ μυστικά της παρὰ σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔχει τὸ βλέμμα στραμμένο στὸν οὐρανό. Γιατί θέλεις νὰ πιάσεις μὲ τὰ χέρια σου τὸ*

τους φυτρώνει μέσα στὴν καρδιά μας. Τίποτε ὁμως δὲν ἀνθίζει στὸν οὐρανὸ ποὺ δὲν ἔχει σπαρεῖ ἐδῶ στὴ γῆ».

Θαυμαστί, ἀλήθεια, ἡ σύζευξη οὐρανοῦ καὶ γῆς. Καμμία ἀντίθεση. Δὲν διαγράφεις τὸν οὐρανό, γιατί ὑπάρχει ἡ γῆ. Οὔτε πάλι διαγράφεις τὴ γῆ, ἐπεὶδι καλεῖσαι στὸν οὐρανό. Εἴμαστε πολῖτες τῆς γῆς καὶ πολῖτες τοῦ οὐρανοῦ. Ἀγωνιζόμαστε στὴ γῆ καὶ χαίρομαστε, γιατί *«τὰ ὀνόματά μας ἔχουν γραφεῖ στὸν οὐρανό».* Ἄν ὁμως δὲν ἀγωνιζόμαστε *«τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως»* στὴ γῆ, κινδυνεύουμε νὰ διαγραφοῦμε ἀπὸ τὸν οὐρανό. Συγκλονιστικὴ εἶναι ἡ διατύπωση: *«Τίποτε δὲν ἀνθίζει στὸν οὐρανὸ ποὺ δὲν ἔχει σπαρεῖ ἐδῶ στὴ γῆ».* Ἄν λησμονήσουμε ὅτι εἴμαστε ἐδῶ στὴ γῆ, γιὰ νὰ ἀσκοῦμε τὴν ἀρετή, καὶ προσπάντων τὴν ἀγάπη, γιὰ νὰ εἴμαστε *«φῶς τοῦ κόσμου»*, ἂν λησμονήσουμε ὅτι ἔχουμε χρέος νὰ ὀδηγήσουμε καὶ ἄλλους στὴ χαρὰ τοῦ οὐρανοῦ, τότε ὑπάρχει κίνδυνος νὰ μᾶς λησμονήσει καὶ ὁ οὐρανός.

G.B.M.

ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ

1. Εισαγωγή

Οί θεωρίες του παντός άρχισαν με τους αρχαίους Έλληνες, που διατύπωναν διάφορες απόψεις περί της φύσεως, π.χ. ότι η βάση όλων τών πραγμάτων είναι το νερό (Θαλής) ή η φωτιά (Ηράκλειτος) ή ο αέρας (Αναξίμανης) ή τα άτομα (Δημόκριτος). Όλοι αυτοί θεωρούσαν βασικό στοιχείο του κόσμου την ύλη, που είναι αιώνια. Οί θεοί εκπροσωπούν τις δυνάμεις της φύσεως, αλλά θεοί και άνθρωποι υπόκεινται στην Είμαρμένη, στη νομοτέλεια της φύσεως.

Έρχονται, όμως, μετά ο Σωκράτης και ο Πλάτων, που δίνουν κεντρική έμφαση στον άνθρωπο, στα ανθρώπινα χαρακτηριστικά, όπως το δίκαιο, ή λογική και ή ήθικη. Π.χ. ή λογική και οί εκδηλώσεις της, όπως τὰ μαθηματικά, υπάρχουν σ' ένα κόσμο ιδεών πέραν από τους περιορισμούς της υλικής φύσεως.

Η υλική φύση υπάρχει, βεβαίως, και έχει τους νόμους της, αλλά είναι δευτερεύουσα στον κόσμο, που διέπεται πρώτα-πρώτα από τις αξίες. Ο Σωκράτης στη φυλακή λέει: «Προσπαθώντας να εξηγήσουν τις αιτίες τών πράξεών μου, λένε πρώτον ότι κάθομαι έδω, γιατί τὸ σῶμα μου αποτελείται από όστᾶ και νεύρα, τὰ όποία, καθῶς εκτείνονται και συστέλλονται, κάνουν τὰ μέλη μου να κάμπτονται στις θέσεις που έχουν πάρει αὐτὴ τὴ στιγμή, ἐνῶ ἀγνοοῦν τὴν ἀληθινὴ αἰτία. Γιατὶ αὐτὰ τὰ όστᾶ και τὰ νεύρα θὰ ἦταν ἀπὸ πολλὴ ὥρα ἤδη στὴ Βοιωτία [σμ. δηλαδή ἂν εἶχε δεχθεῖ να

διωροδοκίσει τούς φύλακές του και να διαφύγει, ὅπως τὸν παρότρυναν να κάνει], ἐὰν δὲν πίστευα ὅτι εἶναι ἀνώτερο και εὐγενικώτερο τὸ να δεχθῶ τὴν ἀπόφασή τῆς πατρίδος μου, ἀντὶ να διαφύγω».

Ο Σωκράτης δὲν ἀρνείται τις φυσικὲς αἰτίες, τούς φυσικοὺς νόμους που διέπουν τὴν φύση. Ἀλλά δίνει πολὺ μεγαλύτερη σημασία στους πνευματικοὺς νόμους που διέπουν τις ἀξίες του ἀνθρώπου.

Ο Ἀριστοτέλης βέβαια τονίζει τὴ σημασία τῆς γνώσεως του φυσικοῦ κόσμου. Ἀλλά δίνει ἐπίσης ἰδιαίτερη σημασία στὴ λογική, που μᾶς ἐπιτρέπει να περιγράψουμε τὸν κόσμο.

Παράλληλα με τὴν ἐπιστήμη και τὴ φιλοσοφία ἀναπτύσσεται και ή θρησκεία. Η θρησκεία καλεῖται να ἀντιμετωπίσει τὸ βασικό ἐρώτημα του ἀνθρώπου: Τὸ νόημα τῆς ζωῆς και του θανάτου. Ἀκόμη και πρωτόγονες θρησκείες ἀντιμετωπίζουν τὸ πρόβλημα του θανάτου. Φαντάζονται ἕναν κόσμο μετὰ θάνατον, ὅπου ἀνταμείβεται και κυβερνάει τὸ ἀγαθό. Ἀλλά και ὅταν δὲν δέχονται μετὰ θάνατον ζωή (ὅπως οί Σαδδουκαῖοι τῆς ἐποχῆς του Χριστου), πιστεύουν σὲ μὲ ἀιῶνια ήθικὴ τάξη, που διέπεται ἀπὸ ἕναν αἰῶνιο θεό.

Μετὰ τὴν ἐπικράτηση του Χριστιανισμοῦ, ἐπὶ αἰῶνες ή χριστιανικὴ θρησκεία ταλανίσθηκε ἀπὸ τις αἱρέσεις, και τελικὰ ἔγινε τὸ μεγάλο σχίσμα τῆς Ἀνατολικῆς και Δυτικῆς Χριστιανοσύνης. Η φιλοσοφία ἔμεινε προσκολλημένη στους ἀρχαίους Έλληνες, και κυρίως στον Ἀριστοτέλη. Μετὰ ὅμως τὴν Ἀναγέννηση, οί ἐπιστῆμες και ή φιλοσοφία ἀρχισαν να ἀναπτύσσονται ραγδαία.

Η πρόοδος στην έπιστήμη και στην τεχνολογία, που άλλαξε τη ζωή του ανθρώπου, δημιούργησε την εϋφορία ότι ο άνθρωπος είναι οϋσιαστικά παντοδύναμος. Είναι χαρακτηριστική η διατύπωση του Laplace για τον απόλυτο ντετερμινισμό: «Μια διάνοια, η όποια, σε μια δεδομένη στιγμή, θα γνώριζε όλες τις δυνάμεις οι όποίες δροϋν στη φύση και τις άμοιβαίες θέσεις των όντων οι όποίες την άποτελούν, εάν δε έξ άλλου η διάνοια αυτή ήταν μεγάλη, ώστε να υποβάλει αυτά τα δεδομένα στη μαθηματική άνάλυση, θα περιελάμβανε, στον ίδιο τύπο, τις κινήσεις των πλέον μεγάλων σωμάτων του Σύμπαντος και τις κινήσεις του πλέον έλαφρου άτόμου. Τίποτε δέν θα ήταν άβέβαιο σ' αυτή, τó μέλλον όπως και τó παρελθόν θα ήταν παρόντα στους όφθαλμούς της. Τó ανθρώπινο πνεϋμα, με την τελειότητα την όποια κατόρθωσε να δώσει στην Άστρονομία, παρέχει μια άσθενή εικόνα της δianoias αυτής». Οι άποψεις αυτές επικράτησαν στην έπιστήμη κατά τους τελευταίους αιώνες.

2. Θεωρίες του 20^{ου} αιώνας

2.1 Θεωρία των quanta

Στις άρχές του 20^{ου} αιώνα υποτίθεται ότι η φυσική είχε εξηγήσει τα πάντα, ή σχεδόν τα πάντα. Ήμεναν μόνον δύο προβλήματα: η φύση του φωτός (άν είναι σωμάτια ή κύματα) και η ταχύτητα του φωτός (πειράματα Millikan).

Άλλα αυτά τα προβλήματα όδήγησαν στις μεγαλύτερες έπαναστάσεις στη φυσική: στη θεωρία των quanta και στη θεωρία της σχετικότητας. Τó φως είναι και σωμάτια και κύματα. Και η ταχύτης του φωτός είναι άπόλυτη, ίση με ≈ 300000 Km/sec σε άδρανειακά συστήματα, έστω και αν κινούνται τó ένα σε σχέση με τó άλλο (σχετικότητα).

Στις άρχές του 20ου αιώνα υποτίθεται ότι η φυσική είχε εξηγήσει τα πάντα, ή σχεδόν τα πάντα. Ήμεναν μόνον δύο προβλήματα: η φύση του φωτός (άν είναι σωμάτια ή κύματα) και η ταχύτητα του φωτός (πειράματα Millikan). Άλλα αυτά τα προβλήματα όδήγησαν στις μεγαλύτερες έπαναστάσεις στη φυσική: στη θεωρία των quanta και στη θεωρία της σχετικότητας.

Οί συνέπειες των δύο αυτών θεωριών ήσαν καταπληκτικές. Ίδιαίτερα της κβαντικής θεωρίας. Γιατι η θεωρία της σχετικότητας, αν και είχε καταπληκτικές έφαρμογές, που όδήγησαν μέχρι την ατομική βόμβα, περιλαμβάνεται μέσα στην κλασική φυσική. Άκόμη και η γενίκευση της σχετικότητας σε μη άδρανειακά συστήματα (γενική σχετικότης) μπορεί να περιγραφεί με κλασικές εξισώσεις (συνήθεις διαφορικές εξισώσεις και διαφορικές εξισώσεις με μερικές παραγώγους) όπως τα άλλα κλασικά προβλήματα.

Η θεωρία των quanta όμως δημιουργεί φιλοσοφικά έρωτήματα που δέν έχουν άκόμη άπαντηθεί. Δύο άπό τά «παράδοξα» που χαρακτηρίζουν τα προβλήματα που δημιουργεί η κβαντική θεωρία είναι (1) τó παράδοξο της γάτας του Schrödinger και (2) τó παράδοξο EPR (Einstein, Podolsky, Rosen) της μη τοπικότητας.

Η εξέλιξη ένός κβαντικού συστήματος περιγράφεται έν γενεί άπό μια διαφορική εξίσωση με μερικές παραγώ-

γους, ή οποία ονομάζεται *έξίσωση του Schrödinger*. Ός μιὰ έφαρμογή ό Schrödinger φαντάστηκε μιὰ γάτα κλεισμένη σ' ένα κουτί, πού περιέχει έπίσης ένα περίστροφο. Τό περίστροφο μπορεί νά ενεργοποιηθεί από μιὰ άσήμαντη αίτία, π.χ. μιὰ κοσμική άκτίνα. Άν τό περίστροφο ενεργοποιηθεί, ή γάτα πεθαίνει, άλλως παραμένει ζωντανή.

Τό παράδοξο τής γάτας του Schrödinger όφείλεται στη γραμμικότητα τής κβαντικής θεωρίας. Η έξίσωση του Schrödinger είναι γραμμική ως προς την κυματοσυνάρτηση ψ , και οι λύσεις της είναι υπέρθεση διαφορετικών βασικών λύσεων (στην περίπτωση τής γάτας του Schrödinger, υπέρθεση ζωντανής και νεκρής γάτας). Όταν άνοιξουμε τό κουτί πού περιέχει τή γάτα, βλέπουμε τή γάτα νεκρή ή ζωντανή, αλλά, πριν άνοιξουμε τό κουτί, δέν μπορούμε νά πούμε με κανένα τρόπο άν είναι νεκρή ή ζωντανή.

Στό σημείο αυτό διατυπώνονται διάφορες έξηγήσεις για την άντιμετώπιση του παραδόξου:

(1) Η πιο γνωστή άπάντηση είναι ότι ή υπέρθεση αυτή των λύσεων τής έξίσωσης του Schrödinger *καταρρέει* κατά την παρατήρηση σε μιὰ λύση (νεκρή ή ζωντανή γάτα) (Bohr, Heisenberg κ.ά.). Μερικοί μάλιστα υποθέτουν ότι ό παρατηρητής, κατά κάποιον, άνεξήγητο, τρόπο, έπίδρα στην κυματοσυνάρτηση και προκαλεί την κατάρρευση.

(2) Η θεωρία των δύο παράλληλων κόσμων. Στόν πρώτο κόσμο ή γάτα είναι νεκρή, στόν δεύτερο είναι ζωντανή (Everett). Σε κάθε παρατήρηση δημιουργούνται πάντοτε νέοι κόσμοι.

(3) Η θεωρία των «συνεπών ιστοριών» (consistent histories, R. Feynman), πού θεωρεί άπειρες χωροχρονικές διαδρομές (paths) πού συμβάλλουν, για νά δώσουν ένα όρισμένο μετρήσιμο άποτέλεσμα.

(4) Η θεωρία των κρυμμένων μετα-

βλητών (de Broglie, Bohm), για την οποία θα γίνει λόγος κατωτέρω.

(5) Η θεωρία τής μη γραμμικής κβαντικής θεωρίας (Penrose), πού δέχεται ότι υπάρχουν μη γραμμικά φαινόμενα πού καθορίζουν άκριβώς την τύχη τής γάτας (άν είναι νεκρή ή ζωντανή).

Έξ άλλου, τό παράδοξο EPR, πού εισήγαγε ό Einstein, αναφέρεται σε συσχετίσεις μακρινών άντικειμένων. Άν δημιουργηθούν σε ένα σημείο 2 σωματία A και B με άντίθετα spin $\pm 1/2$, δέν είναι βέβαιο άν τό A έχει spin $1/2$ ή $-1/2$, είναι όμως βέβαιο ότι τό B έχει spin άντίθετο προς τό A. Άν τὰ A και B κινηθούν σε μεγάλες άποστάσεις και μετρηθεί τό spin του A (έστω ότι είναι $+1/2$), τότε τό spin του B παύει νά είναι άπροσδιόριστο και βρίσκεται με βεβαιότητα ότι έχει τιμή $-1/2$. Αυτό τό φαινόμενο γίνεται άπότομα και ονομάζεται τηλεμεταφορά (άλλα δέν μπορεί νά χρησιμεύσει για μεταφορά πληροφορίας από τό A στο B με ταχύτητα μεγαλύτερη από την ταχύτητα του φωτός). Τό παράδοξο είναι ότι οι καταστάσεις του B, πού βρίσκεται ένδεχομένως στην άλλη άκρη του Σύμπαντος, έξαρτώνται από τις καταστάσεις του A, δηλαδή όχι από γειτονικά (τοπικά) φαινόμενα.

Η μη τοπικότητα χαρακτηρίζει και τή θεωρία των de Broglie και Bohm, πού αναφέρεται σε κρυμμένες, άλλα όχι τοπικές μεταβλητές. Συγκεκριμένα, ή θεωρία αυτή δέχεται ότι τὰ σωματία ακολουθούν όρισμένες τροχιές, πού προκύπτουν από ντετερμινιστικούς νόμους πού συνδέονται με την έξίσωση του Schrödinger. Άκριβέστερα, ή κυματοσυνάρτηση ψ , πού είναι λύση τής έξίσωσης του Schrödinger, προκαλεί μιὰ δύναμη πού καθορίζει την κίνηση κάθε σωματίου, και ή κίνηση αυτή διαφέρει σημαντικά από την άντίστοιχη κλασική κίνηση. Η συνάρτηση ψ πού διαφοροποιεί την κίνηση του σωματίου ονομάζεται «όδηγό κύμα» (pilot wave) από τον de Broglie.

Σύμφωνα με τη συνήθη έρμηνεία της κβαντομηχανικής (έρμηνεία Κοπεγχάγης), η θέση και η ταχύτητα ενός σωματίου δεν μπορεί να προσδιοριστεί ταυτόχρονα με ακρίβεια (άρχη της απροσδιοριστίας του Heisenberg), άρα η έννοια της τροχιάς είναι απροσδιόριστη. Σύμφωνα όμως με τη θεωρία των de Broglie-Bohm, η τροχιά υπάρχει, έστω και αν δεν παρατηρείται. Η θέση του σημείου στην τροχιά αποτελεί την κρυμμένη μεταβλητή. Αν τώρα αλλάξει απότομα η κυματοσυνάρτηση (π.χ. σε μια κατάρρευση), τότε αλλάζει απότομα και η τροχιά. Το φαινόμενο αυτό είναι μη τοπικό, δεν όφειλεται σε επίδραση επάνω στο σωματίο μας γειτονικής (τοπικής) επίδρασεως.

δεν ισχύει πάντα. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι προβλέψεις της θεωρίας de Broglie-Bohm είναι διαφορετικές από τις προβλέψεις της έρμηνείας της Κοπεγχάγης, και πρέπει να γίνουν ακριβή πειράματα, για να διαπιστωθεί ποια θεωρία ισχύει στην πραγματικότητα.

2.2 Θεωρία σχετικότητα

Από το άλλο μέρος, η θεωρία της Σχετικότητας έχει πολύ σημαντικές εφαρμογές στη μελέτη του όλου Σύμπαντος. Η σημαντικότερη εφαρμογή της θεωρίας ήταν η πρόβλεψη της διαστολής του Σύμπαντος, η οποία επιβεβαιώθηκε πλήρως με τις παρατηρήσεις των τελευταίων δεκαετιών. Οι γαλαξίες απομακρύνονται ό

Οί θεωρίες που προσπαθούν να ενοποιήσουν όλες τις δυνάμεις της φύσεως είναι οι σύγχρονες «Θεωρίες του Παντός» (Theories of Everything). Στον χώρο αυτό ανήκουν οι θεωρίες της κβαντικής βαρύτητας και οι θεωρίες των υπερχορδών.

Είναι γνωστό ότι ο Bell απέδειξε ότι κάθε τοπική θεωρία κρυμμένων μεταβλητών ικανοποιεί μια ανισότητα (την ανισότητα Bell), η οποία παραβιάζεται από την κβαντική θεωρία. Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει πολλά πειράματα που επαληθεύουν ότι η ανισότητα Bell παραβιάζεται. Άρα οι θεωρίες των τοπικών κρυμμένων μεταβλητών απορρίπτονται. Δεν απορρίπτονται όμως οι μη τοπικές θεωρίες. Και γι' αυτό ο Bell υπήρξε ένας από τους κύριους υποστηρικτές της θεωρίας των de Broglie-Bohm.

Σήμερα πολλοί υποστηρίζουν ότι η θεωρία de Broglie-Bohm δίδει ακριβώς τα ίδια αποτελέσματα με τη συνήθη έρμηνεία της κβαντικής μηχανικής (την έρμηνεία της Κοπεγχάγης). Άρα δεν χρειάζεται να υπολογίσουμε τροχιές, αφού οι μετρήσεις δίδουν τα ίδια αποτελέσματα. Όμως αυτό

ένας από τον άλλο με ταχύτητα περίπου ανάλογη της απόστασεως. Άρα η ταχύτης διαστολής αυξάνει με την απόσταση. Επί πλέον, τα τελευταία έτη διαπιστώθηκε ότι η διαστολή είναι επιταχυνόμενη, δηλαδή η ταχύτης της διαστολής αυξάνει όχι μόνο με την απόσταση, αλλά και με τον χρόνο.

Το γεγονός ότι το Σύμπαν ως σύνολο διαστέλλεται μας οδηγεί σε μια αρχή της διαστολής, την αρχική μεγάλη έκρηξη του Big Bang. Σήμερα γίνονται μεγάλες προσπάθειες, για να κατανοηθούν τα πρώτα στάδια της διαστολής του Σύμπαντος, όταν η ηλικία του ήταν ένα απειροελάχιστον κλάσμα του πρώτου δευτερολέπτου. Όταν η ηλικία του Σύμπαντος ήταν μικρότερη από τον χρόνο Planck (10^{-43} sec), η θεωρία της Σχετικότητας δεν είναι επαρκής, για να εξηγήσουμε τη συ-

μπεριφορά του. Έτσι έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες που προπαθούν να γεφυρώσουν τη θεωρία της Σχετικότητας, για να ερμηνεύσουν τα πρώτα στάδια της διαστολής. Καμία όμως θεωρία δεν είναι ακόμη απολύτως ικανοποιητική. Γι' αυτό γίνονται σήμερα πολλές έρευνες στο πεδίο αυτό.

3. Ένοποίηση των φυσικών δυνάμεων

Παράλληλα, η έρευνά μας ασχολήθηκε με τη δομή της ύλης στις πιο μικρές της διαστάσεις. Τα άτομα αποτελούνται από έναν πυρήνα και περιφερειακά ηλεκτρόνια. Ο πυρήνας αποτελείται βασικά από πρωτόνια και νετρόνια, κι αυτά πάλι αποτελούνται από κουάρκς. Συγχρόνως όμως εμφανίζονται και άλλα στοιχειώδη σωματίδια, που μεταφέρουν τις πυρηνικές δυνάμεις, ισχυρές και ασθενείς, όπως τα γκλουόνια και τα σωματίδια W^+ W^- και Z αντίστοιχα. Πολλά σωματίδια ζούν μόνο έναν άπειροελάχιστο χρόνο και ανιχνεύονται με δυσκολία, ακόμη και με μεγάλους επιταχυντές και πολυσύνθετους ανιχνευτές όπως στο CERN.

Τελευταία (2012) ανακαλύφθηκε ένα ακόμη σωματίο, το σωματίο Higgs, που παίζει ιδιαίτερο ρόλο μεταξύ των στοιχειωδών σωματίων, γιατί δίνει μάζα (μάζα ήρεμίας) σε διάφορα θεμελιώδη σωματίδια, όπως τα ηλεκτρόνια.

Πολλοί φυσικοί θεωρούν ότι υπάρχουν ακόμη ένα πλήθος «υπερσυμμετρικών» στοιχειωδών σωματίων, που αντιστοιχούν στα γνωστά μας σωματίδια της ύλης και της αντιύλης, αλλά δεν έχουν ακόμη παρατηρηθεί.

Οι βασικές δυνάμεις που διέπουν τα στοιχειώδη σωματίδια, και κάθε μορφή ύλης, είναι τέσσερις: Η ισχυρή πυρηνική δύναμη (που διέπει τις αντιδράσεις των

κουάρκς), η ασθενής πυρηνική δύναμη (που διέπει τις διασπάσεις των ασταθών σωματίων), η ηλεκτρομαγνητική δύναμη (που διέπει την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, τα ατομικά φαινόμενα και τα χημικά μόρια) και η βαρύτης (που διέπει τα μεγάλα σώματα στο Σύμπαν).

Αυτές οι δυνάμεις φαίνεται ότι δεν είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους. Η ηλεκτρομαγνητική δύναμη ήταν ενωμένη με την ασθενή πυρηνική δύναμη, όταν η ηλικία του Σύμπαντος ήταν μικρότερη από 10^{-12} sec. Τότε η θερμοκρασία του Σύμπαντος ήταν μεγαλύτερη από 10^{15} βαθμούς, και τα σωματίδια Higgs δεν είχαν μάζα, ούτε έδιναν μάζα στα άλλα σωματίδια. Το Σύμπαν αποτελείτο από σωματίδια μηδενικής μάζας ήρεμίας, δηλαδή κάτι σαν φως. Όταν όμως η θερμοκρασία έλαττώθηκε λόγω της διαστολής του Σύμπαντος, τα σωματίδια Higgs έδωσαν μάζα στα άλλα σωματίδια, και η ηλεκτρομαγνητική δύναμη διαχωρίστηκε από την ασθενή πυρηνική δύναμη. Ο χρόνος που έγινε αυτός ο διαχωρισμός (10^{-12} sec) ονομάζεται ηλεκτροασθενής χρόνος. Η ένοποίηση της ηλεκτρομαγνητικής δύναμης με την ασθενή πυρηνική δύναμη έχει ορισμένες συνέπειες που επιβεβαιώθηκαν πειραματικά.

Πολύ πριν από τον χρόνο αυτό, όταν η ηλικία του Σύμπαντος ήταν 10^{-35} sec, υποθέτουν ότι και η ισχυρή πυρηνική δύναμη ήταν ένοποιημένη με την ηλεκτροασθενή δύναμη. Τότε υπήρχε η λεγόμενη «μεγάλη ένοποίηση» (grand unification). Η μεγάλη ένοποίηση έχει απασχολήσει πολύ τους φυσικούς τα τελευταία έτη. Όμως ακόμη δεν έχει διατυπωθεί μία γενικά παραδεκτή θεωρία ανάλογη με τη θεωρία της ηλεκτροασθενούς ένοποιήσεως, και δεν έχουμε ακόμη πειραματική επιβεβαίωση.

Τέλος, υποθέτουν ότι, όταν η ηλικία του σύμπαντος ήταν 10^{-43} sec, ήταν

ένοποιημένη με τις άλλες δυνάμεις και η βαρύτητας. Πράγματι, κατά τον χρόνο Planck υπολογίζεται ότι η δύναμη της βαρύτητας μεταξύ δύο πολύ γειτονικών σωματιών ήταν ίση με την ηλεκτρομαγνητική δύναμη. Γι' αυτόν τον λόγο άλλωστε δεν μπορεί να εφαρμοστεί πριν από τον χρόνο Planck η Γενική Θεωρία της Σχετικότητας, η οποία ασχολείται μόνο με τη βαρύτητα.

Οι θεωρίες που προσπαθούν να ενοποιήσουν όλες τις δυνάμεις της φύσεως είναι οι σύγχρονες «Θεωρίες του Παντός» (Theories of Everything). Στον χώρο αυτό ανήκουν οι θεωρίες της κβαντικής βαρύτητας και οι θεωρίες των υπερχορδών. Πάνω στα θέματα αυτά γίνονται πολλές έρευνες τα τελευταία έτη, αλλά ακόμη δεν υπάρχει μία ικανοποιητική θεωρία που να περιγράφει όλες αυτές τις δυνάμεις. Π.χ., η θεωρία των υπερχορδών, που δέχεται ότι τα στοιχειώδη σωματίδια προκύπτουν από τις ταλαντώσεις υπερχορδών διαστάσεων 10^{-32} cm, όχι μόνον δεν έχει επαληθευτεί από παρατηρήσεις, αλλά ούτε καν μπορεί να υποδείξει παρατηρήσεις που θα μπορούσαν να επαληθεύσουν τη θεωρία αυτή στο άπώτερο μέλλον. Έτσι, πολλοί κάνουν μόνον μαθηματικά μοντέλα, που προσπαθούν να περιγράψουν τη συμπεριφορά των υπερχορδών ή γενικεύσεων των υπερχορδών που ονομάζονται «μεμβράνες» και δεν έχουν μία διάσταση όπως οι χορδές, αλλά περισσότερες διαστάσεις.

4. Σύγχρονες Θεωρίες του Παντός

Πολλοί μεγάλοι επιστήμονες προσπάθησαν στην ώριμη ηλικία τους, και κυρίως προς τα τέλη της ζωής τους, να διατυπώσουν μια Θεωρία του Παντός.

Ο Einstein ασχολήθηκε τα τελευταία

20 χρόνια της ζωής του με την ένοπιση του ηλεκτρομαγνητισμού με τη βαρύτητα. Στο τέλος διατύπωσε μια σχετική θεωρία,¹ η οποία όμως δεν έγινε δεκτή από την επιστημονική κοινότητα. Ελάχιστοι επιστήμονες ασχολήθηκαν με τη θεωρία αυτή, χωρίς αποτέλεσμα. Σήμερα η θεωρία αυτή έχει έντελως εγκαταλειφθεί. Πράγματι, η πρώτη σημαντική ένοπιση ήταν η σύνδεση του ηλεκτρομαγνητισμού όχι με τη βαρύτητα, αλλά με την ασθενή πυρηνική δύναμη.

Ένας άλλος μεγάλος αστροφυσικός, ο Eddington, δημοσίευσε στα τέλη της ζωής του τη Θεμελιώδη Θεωρία του (Fundamental Theory),² μια θεωρία που προσπαθούσε να ενοποιήσει τη μικροφυσική με την κοσμολογία. Ο Eddington θεωρούσε ότι η θεωρία του αυτή θα αποτελούσε τη βάση της φυσικής τα επόμενα έτη. Όμως η προσδοκία του δεν επαληθεύθηκε. Η επιστημονική έρευνα (θεωρητική και πειραματική) ακολούθησε άλλες κατευθύνσεις, και σπανίως σήμερα γίνεται αναφορά στη Θεμελιώδη Θεωρία του Eddington.

Ένας σύγχρονος θεωρητικός φυσικός που προσπάθησε να διατυπώσει μια Θεωρία του Παντός είναι ο Stephen Hawking. Ο Hawking διατύπωσε το 1979 μια θεωρία, που την ονόμασε « $N=8$ υπερβαρύτητα»,³ η οποία υπέθετε ότι θα εξηγούσε τα φαινόμενα της φυσικής των υψηλών ενεργειών. Θεωρούσε ότι η θεωρία αυτή θα έφερνε ουσιαστικά το «τέλος της φυσικής», δηλαδή κατόπιν αυτής οι φυσικοί δεν θα είχαν ν' ασχο-

- 1 A. Einstein, "On the Generalized Theory of Gravitation", *Scientific American* CLXXXII (4), 13, 1950.
- 2 *Fundamental Theory*, A.S. Eddington, Cambridge Univ. Press, London 1946.
- 3 S. Hawking, *Is the End in Sight for Theoretical Physics? An Inaugural Lecture*, Cambridge Univ. Press, London 1980.

ληθούσιν παρὰ μὲ λεπτομέρειες.

Ἐν τούτοις, ἡ θεωρία αὐτὴ ἀπορρίφθηκε πολὺ σύντομα μετὰ τὴ γένεσίν της. Ἄλλες θεωρίες, ὅπως ἡ θεωρία τῶν ὑπερχορδῶν, εἶχαν πολὺ μεγαλύτερη ἀπίχνηση στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα. Ὁ Hawking, πάντως, ἀρχικὰ δὲν εἶχε συμπάθειες γιὰ τὴ θεωρία τῶν ὑπερχορδῶν. Ἀμφέβαλλε ἀκόμη ἂν ἡ θεωρία αὐτὴ εἶναι μιὰ γνήσια ἐπιστημονικὴ θεωρία.⁴ Τελευταία ὅμως ὁ Hawking ἄλλαξε πορεία καὶ ἔγινε ἕνας θερμὸς ὀπαδὸς τῆς θεωρίας τῶν ὑπερχορδῶν. Στὸ τελευταῖο βιβλίον του, *The Grand Design*,⁵ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ θεωρία αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ Σύμπαντος.

Ἀκριβέστερα, ἡ θεωρία τῶν ὑπερχορδῶν ἐκφράζεται μὲ 5 διαφορετικὲς μορφές, οἱ ὁποῖες ἔχουν κάποιες σχέσεις μεταξύ τους. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πλέον γνωστὸς φυσικοὺς τῆς θεωρίας τῶν ὑπερχορδῶν, ὁ E. Witten, διατύπωσε τὴν ἄποψη ὅτι οἱ 5 αὐτὲς μορφές εἶναι ἐκδηλώσεις μιᾶς μυστηριώδους «Θεωρίας *M*», ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνακαλυφθεῖ. Ὁ Hawking ὅμως λέει ὅτι ἡ Θεωρία *M* δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν 5 μορφῶν τῆς θεωρίας τῶν ὑπερχορδῶν. Καὶ προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο, λέγοντας ὅτι ὑπάρχουν τοὐλάχιστον 10^{500} διαφορετικὲς θεωρίες, ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ ὅλα τὰ δυνατὰ Σύμπαντα. (Σήμερα ὁμιλοῦν γιὰ τοὐλάχιστον 10^{10000} δυνατὰ Σύμπαντα).

Σύμφωνα μὲ τὸν S. Hawking, δὲν ὑπάρχει μιὰ μόνον πραγματικότης στὸ Σύμπαν, ἀλλὰ κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ δική του πραγματικότητα. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἄποψη εἶναι ἡ πλέον ἀκραία μορφή τοῦ φιλοσοφικοῦ σολιψισμοῦ. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ S.

Hawking διακηρύσσει ὅτι «ἡ φιλοσοφία εἶναι πλέον νεκρή», ἐν τούτοις ἀκολουθεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πλέον πρωτόγονες μορφές φιλοσοφίας, τὸν σολιψισμό, ποὺ δέχεται ὅτι ἡ πραγματικότητα εἶναι μόνον αὐτὸ ποὺ ἔχει ὁ κάθε ἄνθρωπος στὸ μυαλό του.

Πολλοὶ μεγάλοι ἐπιστήμονες προσπάθησαν στὴν ὄριμη ἡλικία τους, καὶ κυρίως πρὸς τὰ τέλη τῆς ζωῆς τους, νὰ διατυπώσουν μιὰ Θεωρία τοῦ Παντός.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον ὁ S. Hawking ποὺ προσπάθησε ἀγωνιωδῶς νὰ διατυπώσει μιὰ τελειωτικὴ θεωρία γιὰ τὴ Φύση καὶ τὸ Σύμπαν. Πολλοὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες στὸ τέλος τῆς ἐπιστημονικῆς τους σταδιοδρομίας ἐκδίδουν βιβλία ποὺ στοχεύουν σὲ μιὰ τελειωτικὴ Θεωρία τοῦ Παντός. Ἄλλὰ τὶς περισσότερες φορὲς ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα διαψεύδει τὶς προβλέψεις τους. Ἀκόμη καὶ μεγαλοφυεῖς σὰν τὸν Einstein ὀδηγοῦνται σὲ προβλέψεις ποὺ δὲν ἐπαληθεύονται στὴ συνέχεια ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὑπάρχουν ἐξ ἴσου μεγάλοι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Νεύτων, ποὺ εἶναι περισσότερο ταπεινόφρονες καὶ διαπιστώνουν ὅτι ἡ Ἀλήθεια ὑπερβαίνει τὸν ἄνθρωπο, τὸν κάθε ἄνθρωπο. Ὁ Νεύτων, π.χ., ἔλεγε ὅτι αἰσθάνεται σὰν ἕνα παιδάκι ποὺ παίζει στὴν παραλία καὶ βρῖσκει μερικὰ ὄμορφα κοχύλια, ἐνῶ μπροστὰ του ἐκτείνεται ὁ τεράστιος ὠκεανὸς τῆς Ἀλήθειας, ποὺ εἶναι ἀνεξερεύνητος.

Ἡ στάση αὐτὴ δὲν εἶναι εὐκόλη. Δύσκολα παραδέχεται κανεὶς, ἰδίως ὅταν ἔχει ἔξαιρετικὰ προσόντα, ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς

4 *The Nature of Space and Time*, Cambridge Univ. Press 1995, σ. 5.

5 S. Hawking and L. Mlodinow, *The Grand Design*, Bantam Press, London 2010.

τὸ κέντρο τοῦ Σύμπαντος. Ἄλλὰ ἂν κατορθώσῃ νὰ τοποθετήσῃ τὸν ἑαυτό του στὸ ἐπίπεδο τοῦ πεπερασμένου ἀνθρώπου μπροστὰ στὸ ἄπειρο ποὺ τὸν περιβάλλει, μπορεῖ νὰ βρεῖ γαλῖνη, χωρὶς ν' ἀπαιτεῖται νὰ ἀποδείξει τὴν πανσοφία του.

5. Τὰ ὅρια τῆς γνώσεως

Τὸ ἐρώτημα πάντως παραμένει ἂν, ἔστω θεωρητικά, μπορεῖ νὰ ἐλπίζει κανεὶς ὅτι θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀναπτύξῃ μιὰ Θεωρία τοῦ Παντός, ἡ ὁποία θὰ ἐξηγῇ ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ Σύμπαντος. Στὸ θέμα αὐτὸ βασικὴ θέση ἔχει τὸ περίφημο θεώρημα

λάθη) δὲν συνάντησαν ἀντιφάσεις. Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ποτὲ δὲν θὰ παρουσιαστοῦν ἀντιφάσεις στὸ μέλλον. Ὅλα ὅσα γνωρίζουμε καὶ θὰ γνωρίζουμε εἶναι προσεγγίσεις. Προσεγγίσεις στὰ μαθηματικά μας θεωρήματα, προσεγγίσεις στὴ φυσικὴ πραγματικότητα, προσεγγίσεις σὲ ὅλα τὰ συμπεράσματά μας, ποὺ θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν, καὶ ὅταν ἡ γνώση μας ἐπεκταθεῖ ἀπεριόριστα.

Τὸ θεώρημα τοῦ Gödel θεωρεῖται ἡ μεγαλύτερη ἀνακάλυψη στὸν χῶρο τῆς λογικῆς (συμπεριλαμβανομένων τῶν μαθηματικῶν) ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὁ Ἀριστοτέλης βεβαίως ἔθεσε τὶς βάσεις τῆς λογικῆς καὶ τῆς ὅλης ἐπιστή-

Υπάρχουν μόνο ἐλπίδες ὅτι οἱ μελλοντικὲς παρατηρήσεις στὸν μικρόκοσμο καὶ στοὺς μακρινοὺς γαλαξίες θὰ μᾶς δώσουν στοιχεῖα γιὰ μιὰ καλύτερη κατανόηση τῆς Φύσεως. Ἀλλὰ συγχρόνως κατανοοῦμε τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ὅρια αὐτὰ ὀφείλονται στὴ φύση τῆς Φύσεως (π.χ. στὴν ἀρχὴ ἀβεβαιότητας ἢ ἀπροσδιοριστίας τοῦ Heisenberg), ἀλλὰ καὶ στὴν ἴδια τὴ δομὴ τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου (θεωρήματα Gödel καὶ Turing).

τοῦ Gödel. Τὸ θεώρημα τοῦ Gödel ἀποδεικνύει ὅτι κανένα σύστημα ἀξιωμάτων, καὶ κατ' ἐπέκταση κανένα σύστημα ποὺ περιέχει γνώσεις καὶ ὑποθέσεις στὰ μαθηματικά ἢ στὴ φυσικὴ, δὲν εἶναι πλῆρες. Ὑπάρχουν ἀλήθειες ποὺ δὲν ἀνίκουν στὶς προτάσεις ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὰ μαθηματικά ἀξιώματα ἢ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Καὶ τὸ πιὸ καταπληκτικὸ συμπέρασμα τοῦ Gödel εἶναι ὅτι, ὅσονδήποτε βέβαιο καὶ ἂν εἴμαστε γιὰ τὰ ἀποτελέσματά μας, δὲν ὑπάρχει ἀπόδειξη ὅτι δὲν θὰ συναντήσουμε ποτὲ ἀντιφάσεις μεταξὺ τῶν ἀποτελεσμάτων μας. Ἐπὶ χιλιάδες χρόνια τώρα τὰ μαθηματικά (τὰ σωστὰ μαθηματικά, διορθωμένα ἀπὸ οἰαδήποτε

μης. Ἀλλὰ ὁ Gödel ὑπέδειξε ὅτι ὑπάρχουν ὅρια στὴ λογικὴ, στὰ μαθηματικά καὶ σ' ὅλη τὴν ἐπιστήμη.

Ἐνα ἀνάλογο θεώρημα διατύπωσε ὁ Turing σχετικὰ μὲ τοὺς ἠλεκτρονικοὺς ὑπολογιστές. Ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἓνας ἀλγόριθμος ὁ ὁποῖος νὰ μᾶς λέει ἐκ τῶν προτέρων ἂν κάθε δοθὲν πρόγραμμα τοῦ ὑπολογιστῆ θὰ ἔχει λύση ἢ ὄχι. Ἄρα οἱ δυνατότητες τῶν ὑπολογιστῶν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων περιορισμένες.

Ἐνας ἐπὶ πλέον βασικὸς περιορισμὸς ποὺ δὲν ἐπιτρέπει τὴ διατύπωση μᾶς ἀπόλυτης Θεωρίας τοῦ Παντός εἶναι ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴ δυνατότητα ὄχι μόνον νὰ ἀντιληφθεῖ τὸν

κόσμο με τις αισθήσεις του, αλλά και να συλλογισθεί και να βγάλει τις συνέπειες τῶν συλλογισμῶν του. Οἱ δράσεις του δὲν εἶναι μόνον ἐνστικτώδεις, ἀλλὰ διέπονται καὶ ἀπὸ τῆ λογικῆ καὶ τῆς ἠθικῆς του ἀξί-
ες. Ἄν ὑπῆρχε ἀπόλυτος ντετερμινισμός, ὅπως δεχόταν ὁ Laplace, τότε κάθε σκέψη τοῦ ἀνθρώπου καὶ κάθε πράξη του θὰ ἦταν προκαθορισμένες. Δὲν θὰ μπορούσε νὰ κάνει κάτι διαφορετικὸ ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἔκανε, οὔτε κἂν νὰ σκεφθεῖ διαφορετικά.

Ἐνα παράδειγμα χαρακτηριστικὸ ἔχει δώσει ὁ Eddington. Ἄν ἓνας μαθητῆς πεῖ, 7 φορές 8 ἴσον 56, ἢ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου του παράγει κάτι, ἔστω ἓνα σάκχαρο, καὶ ἂν πεῖ, 7 φορές 8 ἴσον 65, παράγει ἄλατι. Ἀλλὰ ἂν ἢ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι ἀπολύτως καθορισμένη, τότε καὶ τὸ ἂν θὰ παραχθεῖ σάκχαρο ἢ ἄλατι ἐξαρτᾶται ἀπὸ διάφορους φυσικοὺς παράγοντες. Ἐπομένως, ἢ ἀλήθεια ($7 \times 8 = 56$) καὶ τὸ ψέμα ($7 \times 8 = 65$ ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο) εἶναι ἐξ ἴσου φυσικὰ φαινόμενα.

Ἄν ὅλα εἶναι καθορισμένα, τότε καὶ αὐτὰ ποὺ γράφω αὐτῇ τῇ στιγμή δὲν θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι διαφορετικά. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ποὺ λέει ἓνας ὑποστηρικτῆς τοῦ ἀπόλυτου ντετερμινισμοῦ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι διαφορετικά, καὶ τὸ ἂν θὰ πιστέψει κάποιος τὴν ἀ' καὶ τῆ β' ἐκδοχὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικό. Ἔτσι ὅμως ἢ ὅλη ἀναζήτησις τῆς ἐπιστῆμης δὲν ἔχει νόημα, ἀφοῦ οὕτως ἢ ἄλλως θὰ κάνουμε καὶ θὰ ποῦμε αὐτὸ ποὺ εἶναι καθορισμένο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος. Κατὰ συνέπεια, ὁ ἀπόλυτος ντετερμινισμὸς τοῦ Laplace ἀναιρεῖ τὸν ἴδιο του τὸν συλλογισμό, δεδομένου ὅτι ἢ ἀνθρώπινη διάνοια δὲν δρᾷ σὰν παρατηρητῆς ἔξω ἀπὸ τὸ Σύμπαν, ἀλλὰ ὑπόκειται καὶ αὐτῇ στοὺς νόμους τοῦ Σύμπαντος.

Στὴν πραγματικότητα ὅμως ὅλοι παραδέχονται, ὑποδυνειδίχτα ἴσως, ὅτι

ὑπάρχει δυνατότης νὰ διακρίνουμε τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὸ ψέμα, ἄρα ὁ ἀνθρώπος εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ μηχανὴ ποὺ ἀπλῶς ἐκτελεῖ τῆς ἐντολῆς ποὺ τῆς ἔχουν δώσει διάφοροι παράγοντες ἔξω ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο.

6. Συμπέρασμα

Ὁ ἀνθρώπος ἀνέκαθεν προσπάθησε νὰ κατανοήσει τὸ Σύμπαν γύρω του, διατυπώνοντας ὅλο καὶ γενικώτερες θεωρίες. Ὅμως τὰ τελευταῖα ἔτη ἔγιναν πολλές συνειδητῆς προσπάθειες ἀπὸ ἐξέχοντες ἐπιστήμονες νὰ διατυπωθεῖ μιὰ «Θεωρία τοῦ Παντός». Οἱ προσπάθειες αὐτῆς συνεχίζονται καὶ σήμερα, ἀλλὰ ὅλες οἱ μέχρι σήμερα ἀπόπειρες νὰ βρεθεῖ μιὰ τελειωτικὴ Θεωρία τοῦ Παντός δὲν ἐπέτυχαν τὸν σκοπὸ τους. Ὑπάρχουν μόνο ἐλπίδες ὅτι οἱ μελλοντικῆς παρατηρήσεις στὸν μικρόκοσμο καὶ στοὺς μακρινοὺς γαλαξίες θὰ μᾶς δώσουν στοιχεῖα γιὰ μιὰ καλύτερη κατανόηση τῆς Φύσεως. Ἀλλὰ συγχρόνως κατανοοῦμε τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ὅρια αὐτὰ ὀφείλονται στὴ φύση τῆς Φύσεως (π.χ. στὴν ἀρχὴ ἀβεβαιότητας ἢ ἀπροσδιοριστίας τοῦ Heisenberg), ἀλλὰ καὶ στὴν ἴδια τῇ δομῇ τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου (θεωρήματα Gödel καὶ Turing). Εἶναι ἐνδεχόμενο ἐπίσης ὅτι ἢ ἔρευνά μας σὲ ὅλο καὶ μικρότερες κλίμακες ἀφ' ἑνὸς καὶ στίς ἐσχατιῆς τοῦ Σύμπαντος ἀφ' ἑτέρου μπορεῖ νὰ μᾶς παρουσιάσει ἀπροσδόκητες ἐκπλήξεις. Πάντως ἢ προσπάθειά μας νὰ προσεγγίσουμε τὴν κατανόηση τῆς Φύσεως συνεχίζεται καὶ θὰ συνεχίζεται, ἔστω καὶ ἂν διαπιστώνουμε ὅτι ἓνας ὠκεανὸς Ἀλήθειας (σύμφωνα με τὴν παρατήρηση τοῦ Νεύτωνος) παραμένει πάντα πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια μᾶς.

Γ. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀκαδημαϊκός

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ

Μὲ τὴ σημασία καὶ ἔτυμολογία τῆς λέξεως *Βλάχος* ἀσχολήθηκαν πάμπολλοι. Συνήθως μνημονεύονται μόνον τρεῖς: α) Ὁ Ἑλβετὸς Walther von Wartburg, τὸν ὁποῖο ἐπικαλεῖται καὶ ὁ Ἴταλὸς Giulano Bonfante,¹ β) ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀντόνιος Δ. Κεραμόπουλος² καὶ γ) ὁ ἔτυμολόγος καθηγητῆς Μ.Ε. Ἰωάννης Μωραλίδης.³ Οἱ δύο πρῶτοι ἀνάγουν τὴ λέξη *Βλάχος* στὸ ἐθνώνυμο μᾶς γαλατικῆς φυλῆς, γνωστῆς ἀπὸ τὸν Καίσαρα⁴ μὲ τὸ ὄνομα *Volcae* καὶ ἀπὸ τὸν Στράβωνα⁵ μὲ τὴ μορφή *Οὐόλκαι*. Ὁ Κεραμόπουλος ἔχει προβάλει προγενέστερη ἔτυμολογία τοῦ Σπ. Παπαγεωργίου,⁶ ὁ ὁποῖος τὴν ἀπαρχὴ ὀρίζει στὴν αἰγυπτιακὴ λέξη *fellah*-φελλάχος, ὁ δὲ Μωραλίδης στὴν ἀμάρτυρη ἑλληνικὴ λέξη Φύλαγος.

Ὡστόσο, ἡ πατρὸτητα τῆς πρώτης ἔτυμολογίας, παραδεκτῆς ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων, τῶν ρωμανιστῶν, ἀνίκει στὸν Γερμανὸ Hans Löwenklau – I. Leunclavius,⁷ γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὸν σύγχρονό του βαλκανολόγο Jernej Kopitar,⁸ φίλο τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῖ.

1 *Revue des Etudes Roumaines*, 7-8 (1961), 251.

2 Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος, *Τι εἶναι οἱ Κοντσόβλαχοι*, ἐν Ἀθίνας 1939, 20.

3 Ι. Γ. Μωραλίδης, «Βλάχος (Τὸ ἔτυμο καὶ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος)», *Οἱ Καιροί* (Βεροίας), 21.10.1994.

4 Caes., *B.G.* 6, 24, 1-3, 7, 64, 7, 4.

5 Strabonis *Geographica*, tom. II, Roma 1970, Δ1, 12, 116-7.

6 Sp. Papageorges, *Les Koutzovalaques*, Athènes 1908, 9.

7 Ioannes Leunclavius Nobilis, *Annales Sultanorum Othomanidarum*, Francofurdi MDXCVI, editio altera, 146-147.

8 Antonia Bernard, Jernej Kopitar et les langues balkaniques, *Bulletin de liaison* No. 12, Centre

Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνο Μ. Κούμα (1777-1836), φίλο τοῦ Κοραῖ, μέγα διδάσκαλο τοῦ Γένους, πρῶτο Νεοἑλλῆνα ἱστορικό, συνάγεται τόσο ὁ ἐκρωμαϊσμὸς στὸ σύνολο τῶν χωρῶν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅσο καὶ ὁ ἐκλατινισμὸς Ἑλλήνων, τοὺς ὁποῖους ἀποκαλεῖ Βλάχους, Ἑλλῆνες τὸ γένος.

Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνο Μ. Κούμα (1777-1836), φίλο ἐπίσης τοῦ Κοραῖ, μέγα διδάσκαλο τοῦ Γένους, πρῶτο Νεοἑλλῆνα ἱστορικό, διδάκτορα τοῦ Πανεπιστημίου Βιέννης καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Βερολίνου καὶ Μονάχου, συνάγεται τόσο ὁ ἐκρωμαϊσμὸς στὸ σύνολο τῶν χωρῶν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅσο καὶ ὁ ἐκλατινισμὸς Ἑλλήνων, τοὺς ὁποῖους ἀποκαλεῖ Βλάχους, Ἑλλῆνες τὸ γένος. Προσθέτει δὲ καὶ τὰ ἑξῆς: «Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δεῖχουν οὔτ' ἐκεῖνοι οὔτε οὔτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς τῶ ὄντι εἶναι ἀμφοτέροισιν οἱ λαοὶ μᾶς πατρίδος τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι».⁹ Μαρτυρία

d'Etudes Balkaniques, INALCO, Paris 1994, 28. Βλ. καὶ Μ.Δ. Peyfuss, "Aromunen um Kopitar", *Österreichische Osthefte* 36 (1994), 439-453.

9 Κ. Μ. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, 12 (Βιέννη 1932), 530-531. Αἰῶνες ἄλλως τε ἐνωρίτερα τοῦ Κούμα, Ἑλλῆνες εἶναι οἱ Βλάχοι καὶ κατὰ τὸν Μαρτῖνο Κρούσιο, *Τουρκοκρατία*, 210.

έλληνικότητας χρηστών λατινικῆς γλώσσας προηγείται αἰῶνες πολλούς. Φιλοτεχνώντας δημογραφική καὶ γλωσσική ἀπεικόνιση τῆς σύνολης χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τῶν Βαλκανίων, ποῦ ἦταν ἰδιαίτερη διοικητική περιφέρεια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπὶ Ίουστινιανοῦ, μὲ τὸ ὄνομα *Εὐρώπη*, ὁ διοικητής τε καὶ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως¹⁰ Ἰωάννης Λυδός, σὲ σύγγραμμά του ἐπιγραφόμενο *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας* (261, 68), δίνει πληροφορία κατὰ τὴν ὁποία τότε, 6^ο αἰ. μ.Χ., οἱ Ἕλληνες ὑπερῆχαν δημογραφικὰ τῶν ἄλλων λαῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ρωμαϊοκρατίας γιὰ πρακτικούς λόγους εἶχαν γίνει χρεῖστες τῆς λατινικῆς γλώσσας, δηλαδὴ λατινόφωνοι – Βλάχοι! Ἴδου καὶ τὸ πρωτότυπο: «*Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὅπως οὖν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐπιφωνεῖσθαι ῥήμασιν... τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκίτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας*».

Ἐν τούτοις, χρῆσις τῆς πολύτιμης αὐτῆς πηγῆς δὲν γίνεται ἀπὸ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἔρευνα τῆς λατινοφωνίας Ἑλλήνων, ἀκόμη καὶ τοῦ στενοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου τῶν χρόνων μας. Ἦδη τὸ 1892 ὁ Γάλλος Λέον Lafoscade δημοσιεύει ἐνδιαφέρουσες διαπιστώσεις. Ἀνεπιφύλακτα ἀναφέρει ὅτι στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸν 2^ο αἰῶνα π.Χ. ἕως τὸν 4^ο μ.Χ., πέρα γενικῶν ἐπιδράσεων, βρῖσκει κανεῖς καὶ πραγματικὲς προόδους τῆς λατινικῆς γλώσσας, γεγονότα μερικὰ καὶ τοπικά,

ἀλλὰ ἀπτὰ καὶ ἀποδεδειγμένα.¹¹ Μετέπειτα, μὲ σειρά δημοσιευμάτων ἐγκρίτων ἐπιστημόνων, ἀκαδημαϊκῶν καὶ καθηγητῶν πανεπιστημίων, π.χ. Philippide,¹² Skok,¹³ Densusianu,¹⁴ Brătianu,¹⁵ Lozovan,¹⁶ Marrou¹⁷ κ.ἄ., προτείνονται διευρύνσεις τῆς λατινικῆς ζώνης βορειότερα σ' ὄλο τὸ μῆκος τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, χωρὶς νὰ ἐξαιρεῖται καὶ ἡ Πελοπόννησος, ὅπου βέβαια ἡ ἐπείσακτη γλῶσσα δὲν ἀντέχει.¹⁸ Ἀκριβέστερα, γένεσι Βλάχων στὴν Πίνδο καὶ στὶς λοιπὲς ἐστῖες τοὺς τῆς χερσονήσου ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς κατακτίσεως, δηλαδὴ ἐντοπιότητα, δέχθηκαν καὶ οἱ διασημότεροι Ρουμάνοι ἐπιστήμονες Xenopol,¹⁹ Pârvan,²⁰ Vulpe,²¹ Puscariu,²²

10 M. Dubuisson, "Ya-t-il une politique linguistique romaine?", *Ktéma* 7 (1982), 195 σμκ. 41. Βλ. καὶ E. Flintoff, "Varroin in the Works of John of Lydia", *Atti Congresso Internazionale Studi Varroniani*, Rieti 1976, 365-372.

11 L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», ἐν J. Psichari, *Etudes de Philologie néo-grecque*, Paris 1892, 100-101.

12 Al. Philippide, *Originea românilor*, I. Iasi 1925, 70-72.

13 P. Skok, "Byzance comme centre d'irradiation pour les mots latins des langues balkaniques", *Byzantion*, 6 (1931), 371.

14 O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine. I. Les origines*, Paris 1901, 6.

15 G. I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: Le peuple roumain*, Bucarest 1942, 67.

16 E. Lozovan, "Romains et barbares sur le Moyen Danube", ἐν F. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, II, Berlin 1960, 229.

17 H. I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, Paris 1965, 347, καὶ ἑλλ. μτφρ. 358, ὅπου καὶ χάρις.

18 A. Lazarou, "Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse?", Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, 3, 1976, 114-123.

19 A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traină*, II, Bucuresti 1914, 133.

20 V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romana*, Roma 1922, 4.

21 R. Vulpe, "Gli Illiri dell'Italia imperiale romana", *Ephemeris Dacoromana*, 3 (1925), 166-167.

22 S. Puscariu, "Ancienneté des établissements macédo-roumains", *Balkanica*, 1 (1938), 22-24, καὶ *Limba română*, I, Bucuresti 1940, 270.

Procopovici,²³ Maniu,²⁴ μάλιστα και ὁ θεωρητικὸς τῆς διεκδικήσεως τῶν βαλκανίων Βλάχων ἀπὸ τῆ Ρουμανία καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου και τακτικὸ μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας Th. Capidan στὸ κύκνειο ᾄσμα του, σύγγραμμα τοῦ ὁποίου μόνον ὁ τίτλος θυμίζει τὴν ἐπὶ μισὸ αἰῶνα ἐπιστημονικοφανῆ προπαγάνδα του, *Οἱ Μακεδορουμάνοι*.²⁵ Ἐφεξῆς ἐπισημαίνει στὸ ἰδίωμα,²⁶ ὅπως ὁ ἴδιος τὸ χαρακτηρίζει, τῶν Βλάχων τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίων ἑλληνικῶν δομικῶν στοιχείων, π.χ. τοῦ ἀπλοῦ και τετελεσμένου μέλλοντος και τῶν δυνητικῶν ἐγκλίσεων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας, τὰ ὁποία, κατὰ τὸν καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας και ἀκαδημαϊκὸ Vl. Georgiev,²⁷ δὲν δανείζονται, ὅποτε οἱ χρῆστες εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς.

Ἐξ ἄλλου, τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδος εἶχε καταστήσει γνωστὴ ὁ Ἀρμένιος διοικητῆς τοῦ Θέματος Ἑλλάδος (Θεσσαλίας) Κεκαυμένος, τοῦ ὁποίου τὸ *Χρονικὸ* πολλοὶ ἐπικαλέσθησαν, γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν διῆθεν ἀθήοδο τῶν Βλάχων ἀπὸ Δακία. Ἀλλά, χάρι στὸν καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης Paul Lemerle,²⁸ ἀποδείχθηκε ὅτι ὁ Κεκαυμένος βεβαιώνει τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων, τοὺς ὁποίους διακρίνει σὲ ἀστούς, γαιοκτίμονες, κτηνοτρόφους.

Μετέπειτα Βυζαντινοὶ χρονογράφοι, οἱ Ἰωάννης Σκυλίτσης – Γεώργιος Κεδρηνός²⁹

τὸ 976 μνημονεύουν τοὺς Βλάχους ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, στὴν ὁποία ὁ καθηγητῆς τοῦ Πεντιστημίου Nancy Frédéric Traillez³⁰ ὀρίζει τὴν παρουσία τους ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴ Μακεδονία! Ὁ Γεώργιος Παχυμέρης (1240-1310) δέχεται τὴν ἑλληνικότητα και τὴν ἐντοπιότητα τῶν Βλάχων Θεσσαλίας, γράφοντας: «... τοὺς γὰρ τὸ παλαιὸν Ἑλληνας, οὗς Ἀχιλλεὺς ἤγε, Μεγαλοβλαχίτας καλῶν ἐπεφέρετο». ³¹ Εἰδικὰ ὁ Νικίτας Χωνιάτης στὰ *Περὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἱστορούμενα* (I, 237) ἀποσαφηνίζει τὸν ὄρο Βλάχοι ὡς δηλωτικὸ τῆς γλωσσικῆς ἰδιατερότητας, ἐξηγώντας «πάντας τοὺς ὁπωςδήποτε... λαλοῦντας μίαν τῶν Ρωμανικῶν διαλέκτων καλοῦσι Βλάχους». Ἡ δὲ Ἄννα Κομνηνὴ³² μᾶς πληροφορεῖ γιὰ πρόσθετη σημασία τοῦ ὄρου Βλάχος, ἵτοι βοσκός. Κατὰ τὸν καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου και Bochum Γερμανίας, γενικὸ γραμματέα τοῦ Ἰνστιτούτου Ρουμανικῶν Σπουδῶν στὸ Παρίσι «Κάρολος ὁ Α΄» Cicerone Poghirc, ἀρκοῦν τὰ λατινογενῆ

et les Valaques”, *Revue d’Histoire Comparée*, 25 (1947), 164.

30 Fr. Taillez, “Rusaliile, les Rosalies et la rose”, *Cahiers Sextil Puscariu*, 1 (1952), 317.

31 I, 30, 2. Βλ. Σπ. Λάμπρος, «Ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάκτησις τῆς Ἑλλάδος», *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 20 (1925), 76.

32 Leib. III, 135 και II, 193-194. Βλ. και M. Gyöni “Le nom de Βλάχοι dans l’Alexiade d’Anne Comnène”, *Byzantinische Zeitschrift*, 44 (1951), 241-252. Γιὰ τὸν χρόνο προσκτίσεως τῆς νέας σημασίας βλ. *Revue Roumaine d’Histoire*, 4 (1965), 996, ὅπου ὁ V. Bulgaru ὀρίζει μὲ πιθανότητα τοὺς 7^ο-9^ο αἰῶνες, και C. Poghirc, “Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans”, *Les Aroumains*, INALCO 1989, 21, 35, ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι εἶναι ταυτόχρονη μὲ τὴ γένεση Βλάχων, φρουρῶν συνόρων ἢ ὀδικῶν διαβάσεων, στοὺς ὁποίους παραχωρεῖται και ἔδαφικὴ ἔκτασι γιὰ γεωργικοκτηνοτροφικὴ ἐκμετάλλευσ. Παρόμοια ἄποψη εἶχε διατυπώσει και ὁ Κεραμπίουλος, *ἔ.ἀ.*, 13.

23 A. Procopovici, “La romanité balkanique”, *Balcania*, 1 (1938), 59-69.

24 *Cahiers Sextil Puscariu*, 1 (1952), 213.

25 Th. Capidan, *Les Macédo roumains*, Bucarest 1943, 159. Βλ. επίσης *Langue et Littérature*, 2 (1943), 243 κ.έ., αὐτόθι, 3 (1946), 5 κ.έ. και *Limba si Cultura*, Bucuresti 1944, 290.

26 *Balcania* 1 (1938), 49.

27 *Studia Albanica*, 1 (1969), 146.

28 P. Lemerle, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des “Conceils et Récits” de Kékauménos*, Bruxelles 1960, 75.

29 Πβ. Κεδρ. 2, 435. Βλ. και M. Gyöni, “Skylitzès

Ἡ μὴ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων ἐπινοήθηκε ἀπὸ τὴν ἀψβουργικὴ αὐτοκρατορία τῆς Βιέννης τὸ 1848 μὲ δεδομένη χρονικὴ διάρκεια, «ἐπὶ τοῦ παρόντος», ὅπως ἔχει βεβαιώσει ὁ Μ. Kogálniceanu. Ὅμως διαιωνίζεται. Διότι κατὰ τὴ Συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου ἡ Ἑλλάδα παρουσιάσθηκε ἀπροετοίμαστη ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἀνυποψίαστη.

τοπωνύμια τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου ὡς ἀπόδειξη ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι παρόντες στὴ σημερινὴ περιοχὴ τους κατὰ τρόπο μόνιμο καὶ ἀδιάκοπο ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἕως τῆς ἡμέρας μας.³³ Προγενέστερα ὁ Poghirc εἶχε ἐκπονήσει διδακτορικὴ διατριβὴ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Λένινγκραντ καὶ ἐπαλίθρευσε τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου,³⁴ πείθοντας καὶ τὸν Georgiev, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε συσχέτιζε τὴ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων μὲ τὴν ἰλλυρικὴ,³⁵ ἐνῶ ἔχει διακηρύξει ὅτι «στὴν Ἠπειρο τὰ τοπωνύμια εἶναι ἀρχαιότατα καὶ μόνον ἑλληνικά».³⁶ Μία ἄλλως τε δεκαετία ἐνωρίτερα, ὁ P. Cabanes θεωρεῖ τὴν ἀνθρωπωνυμία τῶν Ἠπειρωτῶν ἀναμφισβήτητα ἑλληνικὴ, ὅπως καὶ τὴν

ἠπειρωτικὴ διάλεκτό τους.³⁷

Πάντως, ἀπλούστερα καὶ ἀσφαλέστερα ἡ ἑλληνικὴ καταγωγή τῶν Βλάχων τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου καὶ τῆς ἀποδημίας τους συνάγεται πρωτίστως μὲ βάση τὰ ρωμαϊκὰ θέσμινα, τὰ ὁποῖα ἀπαρέγκλιτα ἐφαρμόσθηκαν μετὰ τὴν ἥττα τοῦ βασιλεῦς τῶν Μακεδόνων Περσέα στὸ συνέδριο τῆς Ἀμφιπόλεως.³⁸ Ἐκεῖ πρώτως ἔχει ὀμιλήσει ὁ νικητὴς, ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος, ὁ ὁποῖος, μολοντί ἦταν ἑλληνομαθής, φέρεται δὲ καὶ καταγωγῆς ἑλληνικῆς,³⁹ χρησιμοποιοῦν τὴ λατινικὴ γλῶσσα, πράξη δηλωτικὴ τῆς ἐπιβολῆς τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Δεύτερος ὀμιλητὴς ἦταν ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος, ὁ ὑπάτος Ὀκτάβιος, ὁ ὁποῖος, μεταφράζοντας στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τὴν ὀμιλία τοῦ ἀρχηγοῦ, καθιστᾷ φανερὴ τὴν ἑλληνικότητα τῶν ἀκροατῶν, νέων ὑπηκόων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.⁴⁰ Ἄν

33 Πβ. C. Poghirc, "Romanisation linguistique...", 36: "Les faits cités plus haut suffisent à notre avis à démontrer la présence d'Aroumains (Βλάχων Ἑλλάδος) dans leur région actuelle de manière constante et ininterrompue depuis l'Antiquité jusqu' à nos jours".

34 Βλ. *Μακεδονικὴ Ζωή*, 45 (1970), 15, μὲ τίτλο: «Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσας τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἐπιστημονικὴ μαρτυρία διαπρεποῦς Ρουμάνου καθηγητοῦ». Ἐπίσης βλ. ἐφημ. Ἀθηνῶν *Ἑστία*, 15.1.1970, μὲ τίτλο: «Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἢ ἀρχαία μακεδονικὴ. Ἀδιάσειστοι ἀποδείξεις».

35 Βλ. Ν.Π. Ἀνδριώτη, *Οἱ Προἑλληνες*, Θεσσαλονίκη 1957, 17 κ.έ.

36 Πβ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie* (Rome 14-16 novembre 1977), Milano 1978, 157: "... dans l'Épire les toponymes sont très anciens et uniquement d'origine grecque".

37 P. Cabanes, *L'Épire et la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-16 av. J.C.)*, Paris 1976, 530.

38 Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ Συνέδριο τῆς Ἀμφιπόλεως (ἄνοιξη τοῦ 167 π.Χ.)», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1974, 126.

39 Πβ. Π. Γκιόκα, «Αἱ δύο ἐπιστολαὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Χρονικά* (Μακεδονικῆς Ἀδελφότητος) 2 (1980), 66: «... ὁ Ρωμαῖος νικητὴς τοῦ Περσέως εἰς τὴν Πύδναν Αἰμίλιος Παῦλος, Ἕλληνα τὴν καταγωγὴν».

40 Ἀγόρω-Ελισάβετ Λαζάρου, *Ἡ ἀπονομὴ Ρωμαϊκῆς Πολιτείας στοὺς Ἑλληνες Μακεδονίας-Ἠπείρου κατὰ τὴν προχριστιανικὴν περίοδο*, Διδακτορικὴ

τὸ ἀκροατήριό ἦταν ἄλλης ἐθνικότητας, ὁ ὑπατος θὰ μετέφραζε στὴν ἀντίστοιχη γλῶσσα, π.χ. ἰλλυρικὴ, δαρδανικὴ, δακικί...

Ἡ μὴ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων ἐπινοήθηκε ἀπὸ τὴν ἀρβυουργικὴ αὐτοκρατορία τῆς Βιέννης τὸ 1848 μὲ δεδομένη χρονικὴ διάρκειά, «ἐπὶ τοῦ παρόντος», ὅπως ἔχει βεβαιώσει ὁ Μ. Kogălniceanu.⁴¹ Ὅμως διαφωνεῖται. Διότι κατὰ τὴ Συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου ἡ Ἑλλάδα παρουσιάσθηκε ἀπροετοίμαστη ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἀνυποψίαστη. Δὲν ἔθεσε τὸ θέμα καὶ πρὸ πάντων ἄφησε ἀναξιοποίητη καὶ τὴν ἄσβηστη φιλοπατρία τοῦ πλέον ἀρμοδίου προσώπου τῶν κρισίμων στιγμῶν Ν. Μισσιού,⁴² μὲ βαρύτερες ἐθνικὰ συνέπειες, τὶς ὁποῖες ἔχουν καταγγεῖλει οἱ τότε πανεπιστημιακοὶ καθηγητὲς Ν. Σαρίπολος,⁴³ Παῦλος Καρολίδης,⁴⁴ πρὸ πάντων δὲ ὁ

τέλειος γνώστης τοῦ ζητήματος Ἄντ. Θ. Σπλιωτόπουλος.⁴⁵ Τὰ μετέπειτα ἱστορεῖ ὁ Εὐάγγελος Ἀβέρωφ στὸ πρῶτο βιβλίό του, ἐπιγραφόμενο *Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος*, τὸ ὁποῖο προλογίζει ὁ Σοφοκλῆς Ἑλ. Βενιζέλος, ἀναγνωρίζοντας ὅτι οἱ Βλάχοι «ἀπεδύθησαν μόνον, ἀκαθοδήγητοι καὶ παλαιότεροι συχνὰ ἐναντίον πανισχύρου ξένου δυνάστου».

Ἡ Βλαχολογικὴ συγγραφή προφανέστατα ἐπηρέασε καὶ τὸ ἀρμόδιο ὑπουργεῖο, τῶν Ἐξωτερικῶν, ποῦ ἀναζητοῦσε ἐπιστημονικὴ μελέτη ἐπὶ τοῦ θέματος πρὸς ἀντίκρουση ἀποστομωτικῆ τῆς

ἑλληνικοῦ ἔθνους (συμπλήρωμα Καρολίδου), ΣΤ', β', 153-154 καὶ σμ. 153: «Ὁ Ἑλλῶν πρωθυπουργὸς οὐδεμίαν εἶχεν ἐξουσίαν τοῦ λῦσαι τοιοῦτον ζήτημα, ἀλλ' εὐρεθεὶς πρὸ ἀπροόπτου ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ εἰς τὴν Ρουμανίαν τὴν εὐθνήν ταύτην νίκην, βασισμένην ἐπὶ ἀορίστων καὶ ἐφημέρων προνομιῶν, ὅπως ἐπιτύχῃ, εἰ δυνατόν, περισσοτέρας ὠφελείας ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου». Προσθετεὶ δὲ καὶ τὰ ἐξῆς: «Τὸ Κουτσοβλαχικὸν ζήτημα, τὸν ὅποιον ἐπὶ ἡμῶν αἰῶνα ἀπασχόλησε τὴν ὄλην Ἐκκλησίαν καὶ προεκάλεσε συνόδους καὶ ὄρους συνόδων, ἐλύετο δι' ἀνταλλαγῆς ἐπιστολῶν μεταξὺ δύο πρωθυπουργῶν, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ πρὸς τούτο καὶ ἄδεια ἐκκλησιαστικῆ, οὐδὲ γνώσις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας... Οὕτω ἐλύθη ὀριστικῶς τὸ ἐπὶ μακροῦ χρόνου ὀχληρὸν κουτσοβλαχικὸν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, ὅπως τεχνητῶς δημιουργηθὲν καὶ τοσαύτας προκαλέσαν ἐκατέρωθεν (μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας) προστριβὰς».

⁴⁵ Ἄντ. Θ. Σπλιωτόπουλος, *Τὰ κακοποιὰ πνεύματα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον*, Ἐν Ἀθήναις 1925, 185, μὲ σκληρὴ γλῶσσα. Βλ. Λαζάρου, *Ἑλληνισμὸς καὶ λαοὶ νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης*, Β', 321, σμ. 110. Κατὰ δὲ τὸν Almaz (Μαζαράκι-Αἰνιάννα), *Αἱ ἱστορικαὶ περιπέτειαι τῆς Μακεδονίας*, Ἀθήνησι 1912, 160-161: «Δυστυχῶς... δὲν ὑπῆρξε καὶ ἀπέναντι τοῦ νέου τούτου ἐχθροῦ (τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας) προσήκουσα πάντοτε ἡ πολιτεία τῶν ἰθυονόντων τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀντιπροσώπων αὐτῶν...».

Διατριβή, Ἀθήνα 2000, καὶ «Νομικὴ θεώρηση ἀπαρχῶν τοῦ ἀρμανικοῦ ζητήματος ἢ τῆς λατινοφωνίας στὴν Ἠπειρο-Μακεδονία», Ἀνακοίνωση στὸ Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Οἱ Βλάχοι στὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ: παρελθόν-προοπτικές», Βέροια, 25-26 Ἰουνίου 1994. Ἀνάπτυο ἀπὸ τὴ συλλογικὴ ἔκδοσις τῆς Ἐνώσεως Βλάχων Ἐπιστημόνων καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων *Οἱ Ἑλλήνογενεῖς Βλάχοι*, Ἀθήνα 2005, 239-270.

⁴¹ Βλ. *Enciclopedia istoriografiei românești*, București 1978, 191-193. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Συμβολὴ τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης στὴν ὀρθὴ λύση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων Ἑλλάδος*, Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐθνικῆς Ἐνημερώσεως, Ἀθήνα 2007, 23-24, καὶ *Ἑλληνισμὸς καὶ λαοὶ νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης*, Ἀθήνα 2009, τ. Α', 47-48, 495-496.

⁴² Βλ. Γ. Ρουσσός, «Ὁ Βενιζέλος καὶ ἡ ἐποχὴ του», *Τὸ Βῆμα*, 18.6.196. Τηλ. Μ. Κουτσογιάννης, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν* (Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 22), Θεσσαλονίκη, Β', 1966, 49, 80.

⁴³ *Συνταγματικὸ Δίκαιον*, Β', 276 σμ. Βλ. καὶ Ἡλ. Γ. Κυριακόπουλου, «Βουκουρεστίου Συνθήκαι», *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια - Πυρσός*, 7, 6158.

⁴⁴ Πβ. Κ. Παπαρηγοπούλου, *Ἱστορία τοῦ*

ἀναζωπυρωμένης προπαγάνδας ἀφελ-
 νισμοῦ τῶν Βλάχων. Ἔσπευδε δὲ στὴν
 κάλυψη τῆς δαπάνης γιὰ μετάφραση
 σὲ ξένη γλῶσσα καὶ ἔκδοσή της ἀπὸ τὸ
 Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου
 (ΙΜΧΑ), τοῦ ὁποῖου οἱ ἐπιστημονικοὶ συ-
 νεργάτες εἶχαν γνωρίσει καὶ ἐπιδοκιμάσει
 τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο (Αχ. Γ. Λαζάρου,
*Ἡ Ἀρωμουνική καὶ οἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς
 σχέσεις αὐτῆς*)⁴⁶ συνιστώντας ἔντονα τὴν
 ἐπανεκδόση σὲ ξένη γλῶσσα, ὅπως ἀπὸ
 τοὺς πρώτους ἔγραψε ὁ Ἀθανάσιος Κα-
 ραθανάσης: «Σὰς εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴν
 ἀποστολὴ τοῦ βιβλίου σας *Ἡ Ἀρωμουνική*.
 Τὸ διάβασα μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον (κυρίως
 τὸ ἱστορικὸ μέρος) καὶ νομίζω ὅτι ὄλοι μας
 ὅσοι ἀσχολοῦμαστε μὲ τὴν ἐποχὴ καὶ τὰ
 θέματα αὐτά, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τοὺς Βλά-
 χους μας, πρέπει νὰ σὰς εὐχαριστήσου-
 με ἀπὸ καρδιάς γιὰ τὸν μόχθο σας, ποὺ
 ὅπωςδὴποτε εἶχε τόσο λαμπρὰ ἀποτελέ-
 σματα. Μὲ τὸν ἴδιο ἐνθουσιασμό εἶδαν τὴν
Ἀρωμουνική καὶ ἄλλοι συνάδελφοι ποὺ
 τοὺς τὸ παρουσίασα. Δὲν ξέρω ἂν συμφω-
 νεῖτε γιὰ μιὰ μετάφρασή του (στὰ ἀγγλικά
 ἂς ποῦμε), ποὺ θὰ τὴν ἀνελάμβανε ἕνα
 ἐπιστημονικὸ ἴδρυμα τῆς χώρας μας».⁴⁷

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ ΙΜΧΑ καὶ καθη-
 γητῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου
 Θεσσαλονίκης Κάρολος Μητσάκης γράφει:
 «Ὅσο πιὸ πολὺ διαβάζω τὴν *Ἀρωμουνι-
 κή* σας, τόσο πιὸ πολὺ αἰσθάνομαι τὴν
 ἀνάγκη νὰ σὰς σφίξω θερμὰ τὸ χέρι καὶ
 νὰ σὰς βεβαιώσω ὅτι ἔχετε προσφέρει μὲ
 τὴ διατριβὴ σας αὐτὴ σπουδαία ὑπηρεσία
 στὴν ἐπιστὴμη καὶ στὸ ἔθνος».⁴⁸

Ὁ καθηγητῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανε-

46 Αχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνική καὶ οἱ μετὰ
 τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, Διατριβὴ ἐπὶ
 διδακτορία, Ἐν Ἀθήναις 1976. Ἱστορικὴ καὶ
 Λαογραφικὴ Ἐταιρεία τῶν Θεσσαλῶν, Θεσσαλικὴ
 Βιβλιοθήκη – Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων
 1.

47 Βλ. *Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἐνημερώσεως (ΕΕΕ)*,
 Ἀθίνα 2004, 34.

48 ΕΕΕ, 34.

πιστημίου Θεσσαλονίκης Χαράλαμπος Πα-
 παστάθης συγχαίρει γιὰ τὸ λαμπρὸ βιβλί-
 ο μολογώντας: «Βέβαια, τὸ γλωσσολογικὸ
 τοῦ τιμῆμα δὲν εἶμαι ἀρμόδιος νὰ κρίνω.
 Ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸ τοῦ μέρους μὲ ἐνθουσί-
 ασε. Ἐπὶ τέλος, ἔχουμε ἕνα ὑπεύθυνο
 ἐπιστημονικὸ βιβλίον γιὰ τὸ θέμα αὐτό».⁴⁹

Κατὰ τὸν Μιχ. Πολέμη, «... εἶναι ἡ πιὸ
 ὀλοκληρωμένη δουλειὰ ποὺ ἐγὼ τοῦλά-
 χιστον ἔχω διαβάσει γι' αὐτὸ τὸ θέμα,
 τόσο ἀπὸ πλευρᾶς βιβλιογραφίας, ὅσο
 καὶ ὡς τεκμηριωμένη ἀνάπτυξη θεωρίας,
 καὶ πιστεύω ὅτι τὰ δεδομένα σας καὶ ὁ
 τρόπος ποὺ τὰ ἀναπτύσσετε θὰ πρέπει
 πραγματικὰ νὰ ἀποτελέσουν τὴν ὀριστικὴ
 ἀπάντησι τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης στὸ
 πρόβλημα τῶν Ἀρωμουνῶν», τῶν Βλάχων
 Ἑλλάδος.⁵⁰

Ὁ ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ Κέ-
 ντρου Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας
 Ἀθηνῶν Σταυρὸς Μάνεσης συγχαίρει καὶ
 ἐπισημαίνει: «Τὰ ἐγκάρδια συγχαρητήριά
 μου γιὰ τὴν πληρότητά της (τῆς Διατριβῆς)
 στὴν ἐξονυχιστικὴ ἔρευνα, στὴν τέλεια
 γνώση τοῦ θέματος καὶ στὴν κριτικὴ ἐξέ-
 τασι κάθε σχετικῆς πληροφορίας καὶ
 ἐρμηνείας ποὺ δίνετε. Ἀκόμα γιὰ τὴ γεωμε-
 τρικὴ ἀριότητα τῆς γραφῆς, τὴ σαφήνεια
 καὶ τὴ γάργαρη ροὴ τῆς γλωσσικῆς ἔκφρα-
 σης. Ὑστερα ἀπὸ σὰς πιστεύω πὼς κάθε
 ἀντίθετη γνώμη πρέπει νὰ βουβαθῆ!».⁵¹

Ἐξ ἴσου ἐπιδοκιμάζουν τὴ μεταφρα-
 σμένη στὴ γαλλικὴ γλῶσσα διατριβὴ καὶ
 ξένοι εἰδικοὶ ἐπιστήμονες: Ὁ καθηγητῆς
 τοῦ Πανεπιστημίου Βιέννης Max Deme-
 ter Peufuss γράφει: «Ἀπὸ τὴν πρώτῃν
 αἴσθησιν μοῦ φαίνεται ὅτι ἔχετε γράφει
 τὸ πρώτο ἐπιστημονικὸ ἔργο γιὰ αὐτὴν
 τὴν γλῶσσαν στὴν Ἑλλάδα. Ἡ βιβλιογρα-
 φία εἶναι ἀληθῶς διεθνῆς καὶ ἡ μέθοδος
 καίρι».⁵² (τὰ ἑλληνικὰ δικά του). Ἡ ἀκαδη-

49 ΕΕΕ, 34-35.

50 ΕΕΕ, 36.

51 ΕΕΕ, 37.

52 ΕΕΕ, 35.

Ἐξ ἴσου πειστικὰ διαπιστώθηκε ἡ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων Θεσσαλίας-Μακεδονίας-Ἡπείρου καὶ ἐν λίθοις φθεγγομένοις! Μετὰ μακρόχρονη καὶ ἐπισταμένη συλλογικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη τοῦ ἐπιγραμματικοῦ ὑλικοῦ Θεσσαλίας, ὁ καθηγητὴς τοῦ 2ου Πανεπιστημίου Λυὸν Bruno Helly ἔχει τεκμηριώσει λατινομάθεια Θεσσαλῶν.

μαϊκὸς καὶ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου F. Parazoglu-Ostrogorsky προβαίνει στὶς ἐπόμενες ἐκτιμήσεις: «Ἡ διατριβή σας μοῦ ἔκανε τὴν ἐντύπωση ἐξαιρετικὰ σοβαρῆς, θεμελιώδους καὶ ἀληθινὰ ἐπιστημονικῆς μελέτης... Τὰ γλωσσολογικὰ ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὁποῖα ὑποστηρίζετε τὴν γνώμην σας γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγή τῶν Βλάχων μοῦ φαίνονται πειστικά». ⁵³ Ὅταν δὲ διάβασε καὶ τὴν ἔκδοσιν τοῦ IMXA στὴ γαλλικὴ γλῶσσα, ἔδωσε καὶ τὴν πληροφορία ὅτι μόλις εἶχε τελειώσει συγγραφὴ τῆς γιὰ τοὺς Βλάχους, ὑποστηρίζοντας τὴν ἑλληνικότητά τους.

Ὁ πρόεδρος τοῦ 4^{ου} Πανεπιστημίου Σορβόννης Cl. Margueron κρίνει ὡς ἑξῆς: «Μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν ἀφήσατε τίποτα ἀναποκάλυπτο, στὴ σκιά τῶν προβλημάτων ποὺ θέτει ἡ ἀρωμουνικὴ, καθὼς καὶ ὅτι ἡ συγγραφὴ σας, συνδυάζοντας τὴν ἀνάλυση καὶ τὴ σύνθεση, συνιστᾷ ἓνα σύνολο ἐξαντλητικό». ⁵⁴ Ὁ δὲ πρῶτανος τοῦ Πανεπιστημίου Λωζάννης François Lassere ἀξιολογεῖ ὡς ἑξῆς: «Ἡ διατριβή σας τῆς αὐτοχθονίας καὶ τῆς διγλωσσίας μοῦ προσένησε τεράστιο ἐνδιαφέρον καὶ ἐξ ἴσου μὲ ἔπεισε, πρὸ πάντων ἐπειδὴ ἡ αὐστηρότητα τῆς μεθόδου τῆς δίνει πολλὴ δύναμη, τόσο κατὰ τὴν ἐξέταση τῶν ἱστορικῶν δεδομένων ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἀνάλυση τῶν στοιχείων τῆς γλώσσας... Γι' αὐτὸ, τὸ σύγγραμμά σας θὰ εἶναι ἀπαραίτητο

σ' ἓνα εὐρὺ κοινό...». ⁵⁵

Στὴν τελευταία συγγραφὴ τῆς ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ ρομανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι τῶν Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου (μέσα 19^{ου} αἰῶνα - 1900)*, τ. Α', ἔκδ. Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1995, σ. 22, σημειώνει γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων: «Τὴ θέση αὐτή, ποὺ διατύπωσε πρῶτος ὁ Κων. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, τ. 12, Βιέννη 1832, σσ. 520-521, ὑποστηρίζει σθεναρὰ καὶ ὁ Ἀπ. Ἐ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1974, β' ἔκδ., σ. 35 κ.έ. καὶ ἐπαναβεβαιώνει μὲ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα ὁ Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ*, ὅ.π., σσ. 91-114 καὶ ἡ Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους*, Δωδώνη, τευχ. Α' τ. 20 (1991), σ. 351». ⁵⁶

⁵⁵ Λαζάρου, ἔ.ἀ., 74.

⁵⁶ Ἡ Νικολαΐδου στὴ σελίδα 21 σημειώνει: «Στὶς ἐργασίες τοῦ Λαζάρου δημοσιεύεται πλήρης ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ κάθε πτυχή τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος. Συντριπτικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ «ἀντίπαλες» θέσεις περιέχει ἡ πρόσφατη μελέτη τοῦ *Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας*, Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, 15, 1993-1994, 427 κ.έ. Τὰ ἐπιχειρήματά του ἀναφέρονται τόσο στὴν καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων ὅσο καὶ στὴν πληθυσμιακὴ κατανομή τους, ιδιαίτερα στὸν χῶρο τῆς Ἀλβανίας». Ὅμως τὸ ΕΛΙΑΜΕΠ

⁵³ EEE, 34.

⁵⁴ Λαζάρου, *Ἑλληνισμὸς καὶ λαοὶ νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης*, Α', 73-74.

Ο πρώτος για την *Αρωμονική* του δευτέρου έχει γράψει: «Νομίζω πώς είναι ή καλύτερη εργασία που έχει δώσει ως σήμερα ή ελληνική γλωσσική επιστήμη επάνω στο θέμα αυτό. Γι' αυτό και θα γίνη και θα μείνη ή βασική εργασία, που πρέπει πάντα να την έχη κανείς υπ' όψη». ⁵⁷ Επιπρόσθετα, ο Βακαλόπουλος ως επόπτης-συντονιστής συμμετέχει σε συλλογική επίτοιμη συγγραφή με μελέτημά του επιγραφόμενο «Ο γλωσσικός έκλατινισμός των κατοίκων της ηπειρωτικής Ελλάδας». Διερευνώντας δε τους χώρους στους οποίους ασκήθηκε

επί προεδρίας Βερέμ διεπράξε το έγκλημα διαχωρισμού των Βλάχων από τον Έλληνισμό, όταν μάλιστα από το πλέον αρμόδιο Ίδρυμα υπενθυμίζονται: «Τὰ Ζωγράφεια Διδασκαλεία από τῆ μιὰ μεριά καὶ τὰ περίφημα σχολεία τοῦ Ἀργυροκάστρου, τῆς Κορυτσᾶς, τῆς Μοσχολέως, τῆς Χειμάρρας, τῆς Πρεμετῆς, τοῦ Λαμπόβου, τῆς Παλύτσανης, τῆς Σωπικῆς, τῆς Δρόβιανης, τοῦ Δελβίνου κ.τ.λ., συνολικά 360, ἀνδρωμένα μὲ τις γενναίες ἐπιχορηγίσεις τῶν μεγάλων εὐεργετῶν Ἀδελφῶν Ζάππα, Ἀρσάκη, Σίνα, Ζωγράφου, Μπάγκα, Δούκα καὶ ἄλλων, μὲ τοὺς 25.000 μαθητὲς τους, φέρανε μιὰ πραγματικὴ ἀνθισπ τῆς παιδείας καὶ τῶν γραμμῶν στὴν περιοχί, δημιούργησαν μιὰ ἀκτινοβολία ἔξω καὶ πέρα ἀπ' αὐτή, καὶ ἄφισαν μιὰ λαμπρὴ παράδοσι παιδείας, μοναδικὴ γιὰ ἓνα τόσο μικρὸ τόπο σὲ τέτοια ἐποχί» (Κων. Ι. Κίτσος, *Τὰ Ζωγράφεια Διδασκαλεία...*, Ἐκδόσεις ΙΒΕ, Ἰωάννινα 1985, 8). Ποιὸς εὐεργέτης δὲν εἶναι Βλάχος; Σὲ ἀντίθεσι μὲ τὸ ΕΛΙΑΜΕΠ, ὁ ἀκραιφνέστατος Ἀλβανός, Σκυπιτάρου, μεγαλοτιτλοῦχος ἐθνικιστῆς καὶ ἀγωνιστῆς γιὰ τὴν πατρίδα του Ἀλβανία Basri-bey διαλαλεῖ τὴν ἀλήθεια: «Ἀναγνωρίζουμε τὸν ἑλληνικὸ χαρακτῆρα τῆς Νότιας Ἀλβανίας, ὅπου τὸ υπεραϊωνόβιο πολιτιστικὸ ἔργο τῶν σχολῶν τῆς κυριαρχεῖ ἠθικὰ καὶ ἐθνικὰ!» (Basri-bey, *Ancien Député au Parlement ottoman. Président du second Gouvernement national albanais et Chef du Pouvoir Exécutif ad interim (1915-1916). Internédans les garnisons austrohongroises (1916-1918), L'Orient débalkanisé et l'Albanie. Origine des dernières Guerres et Paix future*, 5.

57 *ΕΕΕ*, 35.

Βράβευσι τοῦ συγγραφέα τῆς *Αρωμονικῆς* καὶ τοῦ παρόντος ἀρθροῦ Ἀχιλλέα Γ. Λαζάρου ἀπὸ τὴν Πανελλίνια Ὁμοσπονδία Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων

ρωμαϊκὴ ἐπίδρασι, τονίζει: «Ἐτσι, ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς πρώτης εἰσβολῆς τῶν Ρωμαίων στὴ Μακεδονία ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διέρευσαν περίπου 700 χρόνια ρωμαϊκῆς πολιτιστικῆς ἀκτινοβολίας, πὺ μαζί μὲ τὶς ἐπιδράσεις τῶν ἐγκατεστημένων στὴν Ἑλλάδα ἐποικισμῶν καὶ διοικητικῶν ἀρχῶν δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν ἐπηρεάσει τοὺς κατοίκους τῆς. Τὴν ἀπόδειξι μᾶς τὴ δίνει ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννης Λυδός... Τὴν ἀποψη ἐκλατινισμοῦ τῶν ἐντόπιων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τὴ διατύπωσε πρὶν 150 χρόνια κιόλας ὁ πρῶτος Νεοἑλληνας ἱστορικὸς, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας (1777-1836), μὲ πολὺ ἀπλοὺς καὶ πειστικὸς συλλογισμοὺς, ἀλλὰ τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἔκτοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες». ⁵⁸

Ἐξ ἴσου πειστικὰ διαπιστώθηκε ἡ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων Θεσσαλίας-Μακεδονίας-Ἠπείρου καὶ ἐν λίθοις φθεγγόμενοι! Μετὰ μακρόχρονη καὶ ἐπισταμένη συλλογικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη τοῦ ἐπιγραμματικῶ ὑλικῶ Θεσσαλίας, ἀκριβέστερα τῶν περιοχῶν Περραιβίας καὶ ἀρχαίων

58 *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912*, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 63, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50.

Φερών (Βελεστίνου), ο καθηγητής του 2ου Πανεπιστημίου Λυών Bruno Helly έχει τεκμηριώσει λατινομάθεια Θεσσαλών.⁵⁹ Ο δὲ διευθυντής του Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν Μιλτιάδης Χατζόπουλος,⁶⁰ μετὰ βάση ἐπιγραφῆς τῆς ἡπειρωτικῆς πόλεως Φωτικῆ καὶ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Βέροιας Μακεδονίας, ἐπαλίθρευσε καὶ τὰ πορίσματα τῆς Ἀρωμονικῆς μου, γιὰ τὴν ὁποία ὁ καθηγητής τῆς Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γ. Μπαμπινιώτης ἔχει γράψει καὶ τὰ ἑξῆς: «... πρόκειται περὶ σοβαροῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀποτελεῖ ἐφεξῆς εἰς τὰς γενικάς του γραμμὰς τὴν ἐπίσημον ἐπιστημονικὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς προελεύσεως τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων». Ἀναφερόμενος δὲ στὸν συγγραφέα τονίζει: «... εἶναι ὁ πρῶτος, ὅσον γνωρίζω, μελετητής, ὁ ὁποῖος θεμελιώνει ἐπιστημονικῶς τὴν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς Λατινικῆς καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς Ρουμανικῆς καταγωγὴν τῆς γλώσσας τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων καὶ τὴν στενὴν δομικὴν συγγένειαν αὐτῆς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν, ἐπίσης εἶναι ὁ πρῶτος μελετητής ὁ ὁποῖος καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς πλευρᾶς συστηματοποιεῖ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα, συμπληρῶνει καὶ ἀποδεικνύει βάσει ἰσχυρᾶς ἐπιχειρηματολογίας τὴν καὶ ἄλλοθεν ὑποστηρικθεῖσαν ἑλληνικότητα τῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρωμόνων [ἑλλαδικῶν Βλάχων]».⁶¹

Εὐλόγα δὲν ἀδιαφόρησε διόλου γιὰ τὸ ζήτημα τῶν Βλάχων καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἔχει βραβεύσει τὸν συγγραφέα

Ἐπιφανεῖς Βλάχοι Ἕλληνες

τῆς Ἀρωμονικῆς, ἐπισημαίνοντας ὅτι τὸ συγγραφικὸ ἔργο του «ἔχει ὡς ἐπίκεντρο τοὺς Βλάχους, ἰδίως στὴν Ἑλλάδα, τοὺς ὁποῖους βάσει συστηματικῆς ἔρευνας, τεκμηριωμένης ἐπιχειρηματολογίας καὶ μετὰ χρῆση ἐκτενοῦς ξένης καὶ ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας χαρακτηρίζει ὡς Ἑλληνοβλάχους, ἀντικρούοντας τὴν ἐκδοχὴ ὅτι ἀποτελοῦν ἰδιαίτερον ἔθνος καὶ ἐντεῦθεν βλαχικὴ μειονότητα». Προσθέτει δὲ καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἡ συναφὴς ἐνασχόλησή του ἔχει παραμέτρους ἱστορικῆς, λαογραφικῆς, γλωσσολογικῆς, φιλολογικῆς, ἐθνολογικῆς».⁶²

Δὲν ἀπουσιάζουν καὶ ἀνθρωπολογικῆς παράμετροι. Ἀκριβῶς ἐπικαλεῖται καὶ τὸν Βούλγαρο ἀνθρωπολόγο Peter Boen, τοῦ ὁποῖου τὰ πορίσματα εἰδικῆς ἔρευνας ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους παραδέχεται καὶ δημοσιεύει ὁ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἐταιρείας καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Θεόδωρος Κ. Πίτσιος: «Ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Ἕλληνες Βλάχους, ἔχει παρατηρήσει ὅτι δὲν διαφέρουν ἀνθρωπολογικὰ ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς τοὺς μὴ βλάχικους πληθυσμοὺς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἐπίσης, σύμφωνα μετὰ συμπεράσματα τοῦ Βούλγαρου ἀνθρωπολόγου Peter Boen, μετὰ τὰ ὁποῖα συμφωνοῦν καὶ οἱ προσωπικῆς παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέα στὴν περιοχὴ τοῦ Κεφαλόβρυσου Πωγωνίου, οἱ διαφοροτικῆς ἐθνογραφικῆς ομάδες

59 Br. Helly, «Θεσσαλία», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε., 6, 1976, 183.

Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἑλληνισμὸς καὶ λαογονοανατολικῆς Εὐρώπης*, Α', 607 σμ. 72.

60 M. Hatzopoulos, «Photicé colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote», *Balkan Studies* 21 (1980), 90 καὶ σμ. 7, 102-103.

61 Λαζάρου, ἔ.α., 73.

62 Λαζάρου, ἔ.α., 47.

της Ήπειρου –Βλάχοι, Σαρακατσάνοι και Ήπειρώτες– χαρακτηρίζονται από κοινούς ανθρωπολογικούς τύπους και την ίδια ανθρωπολογική σύνθεση.⁶³

Ενώ έφθανε στο τέλος ή συγγραφή του παρόντος άρθρου, κατέφθασε από τον υπερατλαντικό Άκρίτα του Έλληνισμού Γεώργιο Τσάπανο, και με μικρή διαφορά χρόνου από τη συνάδελφο Εύαγγελία Αναστασίου, τ. πρόεδρο της Όμοσπονδίας Συλλόγων Όρεινης Περιοχής Καλαμπάκας, διαδικτυακό κείμενο,⁶⁴ κατά το οποίο οί άμφισβητικές της έλληνικότητας των Βλάχων, ό Γερμανός σπουδαρχίδης Thede Kahl, διερμηνέας και καθηγητής Γεωγραφίας στο Πανεπιστήμιο του Μύνστερ Γερμανίας, και ό δικηγόρος – στέλεχος του Κέντρου Έρευνών Μειονοτικών Όμάδων (ΚΕΜΟ)⁶⁵ Λάμπρος Μπαλτσιώτης, έπανεμφανίσθηκαν άδιόρθωτοι!

Τόν πρώτο άποστομώνει ό γνωστός στους Έλληνες Γερμανός καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Mannheim Heinz Richter: «... Δέν είναι άποδεκτή ή ύπαρξη άρωμουνικής (άρμανικής, βλαχικής) μειονότητας. Υπάρχουν Έλληνες άρωμουνικής, ή καλύτερα Βλαχικής καταγωγής. Σέ καμμιά περίπτωση δέν πρόκειται για μειονότητα... Οί Βλάχοι είναι από κάθε άποψη Έλληνες...».⁶⁶ Τόν δεύτερο «συγυρίζει» ό Άντώνης Καρκαγιάννης, έκδότης τότε της έφημερίδας *Η Καθημερινή*: «Οί Βλάχοι δέν είναι μειονότητα ούτε μειονοτική ομάδα.

63 Θ. Κ. Πίτσιος, *Εξελικτική Ανθρωπολογία και βασικές έννοιες της σύγχρονης ανθρωπολογικής έρευνας*, Αθήνα 2003, 526.

64 Έπιγραφόμενο: *Βλάχοι: οί διαδρομές ενός βαλκανικού λαού στον χώρο και τον χρόνο*, με ήμερομηνία άρχικής δημοσίευσης 31/5/2009 και «ξαναξεσταμένο» 15/4/2013.

65 Βλ. Μελέτης Η. Μελετόπουλος, *Τό Ζήτημα του Πατριωτισμού*, Έκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, 44, όπου κεφάλαιο «Κατασκευή μειονοτήτων», πρώτιστα εύρωπαϊκή! Λαζάρου, έ.ά., Α' 67.

66 *Athener Zeitung*, 1.11.1994.

Heinz Richter: «... Δέν είναι άποδεκτή ή ύπαρξη άρωμουνικής (άρμανικής, βλαχικής) μειονότητας. Υπάρχουν Έλληνες άρωμουνικής, ή καλύτερα Βλαχικής καταγωγής. Σέ καμμιά περίπτωση δέν πρόκειται για μειονότητα... Οί Βλάχοι είναι από κάθε άποψη Έλληνες...»

Είναι δίγλωσσοι, και δυστυχώς (και με τις δικές σας προσπάθειες) θα είναι συνεχώς και λιγώτερο. Είναι διάσπαρτοι σε όλη την Ελλάδα και συμμετέχουν ίσοτίμως στην έλληνική ζωή και παιδεία, χωρίς να έχουν σκεφθεί ποτέ ότι συμμετέχουν κατά παραχώρηση μειονοτικών δικαιωμάτων...».⁶⁷ Ένημερώνει δε και τους άναγνώστες άποκαλύπτοντας: «Ερήμην, λοιπόν, των Βλάχων, τό ΚΕΜΟ όργάνωσε στη Λάρισα ένα παράδοξο συνέδριο μελέτης της βλάχικης γλώσσας. Τό συνέδριο ήταν σχεδόν μυστικό και όπωσδήποτε συνωμοτικό».⁶⁸

Έν τέλει, συνιστούμε στους άναγνώστες και για τους δύο (Kahl-Μπαλτσιώτη) να τους άναζητήσουν, βλέποντας τά Εύρετήρια όνομάτων της τετράτομης συγγραφής Άχ. Γ. Λαζάρου, *Έλληνισμός και λαοί νοτιοανατολικής Εύρώπης*, Αθήνα 2009-2010.

ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
Ρωμανιστής-Βαλκανολόγος

67 Άγόρω (Ρίτα)-Έλισάβετ Λαζάρου - Άχ. Λαζάρου, *Έθνικά και μειονοτικά θέματα*, Έκδοτικός Οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2004, 280 σμ. 249. Βλ. και *Έλευθεροτυπία*, 1.4.1994, 56 και *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 7.4.1994, 30. Άχ. Λαζάρου, *Έλληνισμός και λαοί νοτιοανατολικής Εύρώπης*, Γ' 563.

68 Μελετόπουλος, έ.ά., 45-46.

ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912-1913

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ Β΄ ΜΕΡΟΣ

Στο προηγούμενο, πρώτο μέρος του άρθρου, παρουσιάστηκαν τα προηγηθέντα των Βαλκανικών Πολέμων κύρια γεγονότα, ή στρατιωτική προπαρασκευή εν όψει της συγκρούσεως, καθώς και ή πορεία του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου μέχρι και την άπελευθέρωση της Θεσσαλονίκης.

Στό σημείο αυτό πρέπει να μεταφερθούμε στον διεξαγόμενο κατά θάλασσα αγώνα εις τὸ Αἰγαῖο Πέλαγος. Τὸ ἰσοζύγιο τῶν ναυτικῶν δυνάμεων Ἑλλάδος-Τουρκίας ἔκλινε ἐλαφρῶς ὑπὲρ τῶν Τούρκων ἀριθμητικὰ, ὅμως ποιοτικὰ ἰσοσταθμίζετο ἀπὸ τὴν ὑπεροχὴν σὲ ταχύτητα καὶ ἐξοπλισμὸ τοῦ πολεμικοῦ «Ἀβέρωφ» καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴν τοῦ ἐνὸς ὑποβρυχίου ποῦ διέθεταν οἱ Ἕλληνες (οἱ Τούρκοι δὲν διέθεταν).

Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς νήσου Λήμνου τὴν 8^η Ὀκτωβρίου 1912 ἔδωσε τὴ δυνατότητα στὸν Στόλο μας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Ναυάρχου Π. Κουντουριώτη, νὰ μετακινηθεῖ στὸν Μοῦδρο καὶ νὰ ἐγκαταστήσει ἐκεῖ τὴ βάση του, ἔχοντας σὲ ἄμεση ἐπιτήρηση τὰ Στενά, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐναυλοχοῦσε ὁ Τουρκικὸς Στόλος.

Λίγες ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης, τὴ νύκτα τῆς 18^{ης} Ὀκτωβρίου, ὁ τολμηρὸς Ὑποπλοίαρχος Ν. Βότσης, κυβερνήτης τορπιλοβό-

λου, εἰσέρχεται χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς στὸν λιμένα καὶ βυθίζει μὲ τορπιλισμὸ τὸ τουρκικὸ θωρηκτὸ «Φετιχ Μπουλέντ». Τὸ κατόρθωμά του ἀνέβασε στὰ ὕψη τὸ ἠθικὸ τῶν Ἑνόπλων Δυνάμεων καὶ τοῦ λαοῦ, ἐνῶ εἶχε ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις στὰ τουρκικὰ στρατεύματα.

Λίγο ἀργότερα, τὴ νύκτα τῆς 8^{ης} Νοεμβρίου, μιὰ ἄλλη τολμηρὴ ἐνέργεια ἔλαβε χώρα στὸ λιμάνι τῶν Κυδωνιῶν (Αἰβαλί), ὅπου εἰσῆλθε τὸ τορπιλοβόλο 14, μὲ κυβερνήτη τὸν Ὑποπλοίαρχο Ν. Ἀργυρόπουλο, προκεκμένου νὰ αἰχμαλωτίσει καὶ ρυμουλκήσῃ τουρκικὴ κανονιοφόρο. Οἱ Τούρκοι πρόφθασαν καὶ ἀνοιξαν τοὺς κρουνοὺς καὶ ἐβύθισαν τὸ πλοῖο τους.

Τὰ νέα ὄπλα τῆς ἀεροπορίας καὶ τοῦ ὑποβρυχίου ἀγῶνα δὲν ὑστέρησαν σὲ δράση. Ἔτσι ἔχουμε τὸν παγκοσμίως πρῶτο βομβαρδισμὸ ἀπὸ ἀέρος, ἀπὸ τὸν κυβερνήτη ἐνὸς ὕδροπλάνου, τὸν Ὑπολοχαγὸ Μουτούση, μὲ συγκυβερνήτη τὸν Σημαιοφόρο Μωραϊτίνη, τοῦ τουρκικοῦ ναυστάθμου μέσα στὰ Στενά, μὲ αὐτοσχέδιες βόμβες ριπτόμενες μὲ τὰ χέρια.

Ἐπίσης, ὁ πρῶτος παγκοσμίως τορπιλισμὸς ἀπὸ θέση καταδύσεως ἔγινε τὴν 9^η Δεκεμβρίου ἀπὸ τὸ ὑποβρυχιο «Δελφίν», μὲ κυβερνήτη τὸν Ὑποπλοίαρχο Παπαρηγόπουλο, κατὰ τοῦ τουρκικοῦ θωρηκτοῦ «Μετζιτιέ». Ἡ τορπίλη, πρὶν φθάσῃ στὸν στόχο της, ἀναπίδησε καὶ ἐβυθίσθη,

προφανώς από κατασκευαστική άστοχία, πράγμα όμως που δεν μειώνει το γεγονός.

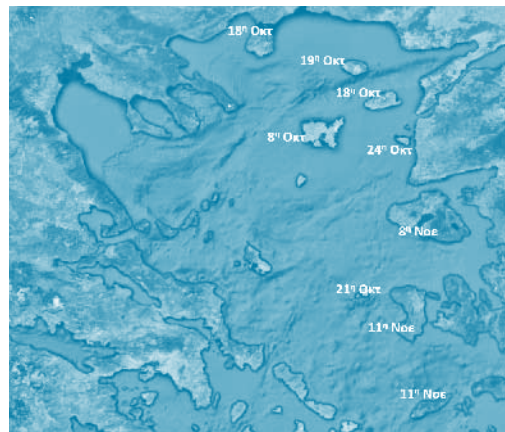
Μετά την απόκτηση της Θεσσαλονίκης, η Ήγεσία άρχισε να προσανατολιζόταν προς τα νησιά του Αιγαίου, δεδομένου ότι η παρουσία του Έλληνικού Ναυτικού στο Αιγαίο εξασφάλιζε τις αναγκαίες μεταφορές στρατευμάτων, απαραίτητες για την άπελευθέρωσή τους. Έτσι, ναυτικές δυνάμεις και μεταφερόμενα τμήματα στρατού άρχισαν τον άγωνα επανάκτησης των νήσων, των πλείστων εξ αυτών εις την ανατολική πλευρά του Αιγαίου, όχι μακράν των τουρκικών άκτων.

Τα μεγαλύτερα νησιά, η Λέσβος και η Χίος, άναγκασαν τα τμήματά μας σε σκληρό άγωνα κάποιες φορές, άγωνα ένδης μηνός και 40 ήμερών αντίστοιχα, έως ότου οί φρουρές των, από περίπου 2.000 άξιωματικούς και όπλιτες σε κάθε νησί, άναγκασθούν σε παράδοση. Στη Σάμο η εξέλιξη υπήρξε διαφορετική, αφού εκεί η ύπό τον Θεμ. Σοφούλη επανάσταση άπεμάκρυνε την τουρκική φρουρά, άπέκτησε την άυτονομία της νήσου και έκίρυξε την πρόθεσή της για ένωση με την Ελλάδα. Εις τον Χάρτη 4 φαίνεται η άπελευθέρωση των νήσων κατά ήμερομηνία.

Άρχας Δεκεμβρίου, ό Όθωμανικός Στόλος άπεφάσισε να εξέλθει των Στενών και να άναμετρηθεί με τον αντίπαλο, σε μιá προσπάθεια άνάκτησης της κυριαρχίας στον θαλάσσιο χώρο του Αιγαίου. Άυτή τη στιγμή περιέμενε ό Ναύαρχος Π. Κουντουριώτης, και έπλευσε όλοταχώς προς τα Στενά. Έτσι, την 3^η Δεκεμβρίου 1912 έλαβε χώρα η ναυμαχία της Έλλης (άκρωτήριο του Έλλησπόντου) κατά την όποία ό Ναύαρχος έπέδειξε ιδιαίτερο επίθετικό πνεύμα. Ό Τουρκικός Στόλος ύποστās ζημιές και άπώλειες προσωπικού άναγκάσθηκε να επανακάμψει στο όρημητό του, ένφ η νίκη έκλινε καταφανώς υπέρ των Έλλήνων.

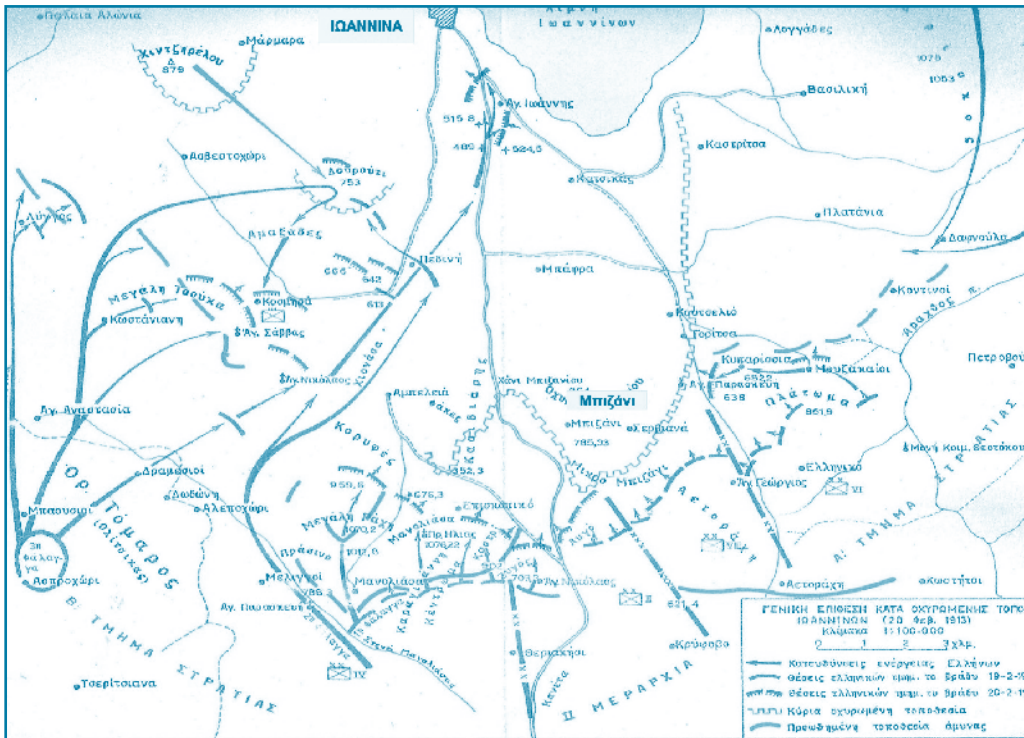
Μετά ένα μήνα περίπου, την 5^η Ια-

Έπιβάλλεται να επαναλάβουμε έδω τη μεγάλη ύπηρεσία του Έλληνικού Πολεμικού Ναυτικού στον πόλεμο αυτόν, με τὸ να καταστήσει άπαγορευτικές τις θαλάσσιες μεταφορές των Τούρκων και έτσι να μὴ μπορέσουν αυτοί να ένισχύσουν τὸ βαλκανικό θέατρο με τις δυνάμεις τους των περιοχών Δαμασκού και Συμόρνης.

Χάρτης 4: Η άπελευθέρωση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου

νουαρίου 1913, ό Τουρκικός Στόλος άποπειράθηκε και πάλιν έξοδο από τα Στενά, αλλά και άυτή τη φορά ό Ναύαρχος Κουντουριώτης, έπιβαίνων του «Άβέρωφ», όπως και κατά τη ναυμαχία της Έλλης, άνάγκασε τον αντίπαλο να έπιστρέψει στο κρησφύγετό του, έπιτυγχάνοντας δεύτερη νίκη και ταυτόχρονα πλήρη έλεγχο και κυριαρχία στο Αιγαίο Πέλαγος. Άυτή ητο η ναυμαχία της Λίμνου,

Χάρτης 5: Έπιχειρήσεις του Έλληνικού Στρατού στο μέτωπο της Ήπειρου

μετά την όποια ο Τουρκικός Στόλος δεν επανεμφανίσθη έως τη λήξη του πολέμου.

Επιβάλλεται να επαναλάβουμε εδώ τη μεγάλη ύπηρεσία του Έλληνικού Πολεμικού Ναυτικού στον πόλεμο αυτόν, με τὸ νὰ καταστήσει ἀπαγορευτικές τις θαλάσσιες μεταφορὲς τῶν Τούρκων καὶ ἔτσι νὰ μὴ μπορέσουν αὐτοὶ νὰ ἐνισχύσουν τὸ βαλκανικὸ θέατρο μὲ τις δυνάμεις τους τῶν περιοχῶν Δαμασκού καὶ Σμύρνης.

Παράλληλα μὲ τις ναυτικές ἐπιχειρήσεις, ἡ Στρατιὰ Θεσσαλίας, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης, στράφηκε μὲ τὸ μεγάλο μέρος τῶν δυνάμεών της πρὸς τὰ δυτικά, μὲ γενικὴ κατεύθυνση τὴν Ἑδεσσα καὶ Φλώρινα. Κινούμενη μὲ ταχὺ ρυθμὸ καὶ ἐκδιώκοντας διάσπαρτες τουρκικὲς δυνάμεις, εἰσῆλθε στὴν πόλη τῆς Φλωρίνης τὴν 7^η Νοεμβρίου, προφθάνοντας μιὰ Σερβικὴ δύναμη, δι-

ὅτι ἐν τῷ μεταξύ οἱ Σέρβοι εἶχαν καταλάβει τὸ Μοναστήρι. Τὴν 11^η Νοεμβρίου ἀπελευθερώνεται ἡ Καστοριά, καὶ τὴν 7^η Δεκεμβρίου τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα εἰσέρχονται στὴν Κορυτσά (δὲν ἔχει δημιουργηθεῖ εἰσέτι τὸ Ἀλβανικὸ κράτος).

Μετὰ τὴν ἐξέλιξη αὐτή, εἰς τὸ γενικὸ Στρατηγεῖο, στοὺς Ἐπιτελεῖς, κατέστη ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη ἐπεμβάσεως στὸ μέτωπο Ἁπείρου, ὅπου ὁ Σαπουντζάκης ναὶ μὲν εἶχε ἐπιτελέσει ἀρκετὰ, ὅμως θὰ ἦτο παράλογο νὰ τοῦ ζητηθεῖ καὶ ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ διαμερίσματος αὐτοῦ καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἀφοῦ –ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει– δὲν διέθετε τις πρὸς τοῦτο ἀπαραίτητες δυνάμεις. Συμφωνοῦντος δὲ καὶ τοῦ Διαδόχου, ἄρχισε ἀπὸ τις ἀρχὲς Ἰανουαρίου ἡ μετάγγιση τμημάτων πρὸς τὴν Ἁπείρο, ἀκόμα καὶ ἐκ τῶν ἀπελευθερωθεῖσων νήσων, πρὸς συγκρότηση τῆς ἀναγκαίας

δύναμης. Τὴν ἀρχηγία καὶ ἐδῶ ἀνέλαβε ὁ Διάδοχος, καὶ μὲ σύντονες προπαρασκευαστικὲς ἐνέργειες καὶ μὲ τὴν πείρα τῶν προηγουμένων ἀγῶνων τὸ Τμήμα Ἡπείρου, ποῦ πλέον ἀριθμοῦσε περὶ τὶς 40.000 ἀνδρῶν, ἀνέλαβε ἐπιθετικὲς ἐπιχειρήσεις, μὲ κύρια κατεύθυνση πρὸς τὸ ὄχυρό Μπιζάνι καὶ τὰ Ἰωάννινα. Γιὰ τὰ ὄχυρά τοῦ Μπιζανίου τὸ Στρατηγεῖο εἶχε πολὺ καλὴ πληροφορία, καὶ ἔτσι τὸ πῦρ τοῦ πυροβολικοῦ ὑπῆρξε ἀπόλυτα ἐπιτυχές. Οἱ τολμηρὲς κινήσεις τῶν εὐζωνικῶν ταγμάτων τοῦ Ἰατριδῆ καὶ τοῦ Βελισσαρίου ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ πλευρὸ καὶ ἡ ἰσχυρὰ κατὰ μέτωπον ἐπίθεση στὸν τομέα Μπιζανίου ἔφεραν σὲ δεινὴ θέση τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἀνάγκασαν σὲ ὑποχώρηση. Ἡ κατάσταση σὲ λίγο ἔφερε σὲ ἀδιέξοδο τὸν Ἑσάτ πασᾶ, καὶ τὴν 21^η Φεβρουαρίου 1913 ὁ στρατὸς μας εἰσῆλθε στὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων, ἐξαναγκάσας τὶς τουρκικὲς δυνάμεις σὲ παράδοση (Χάρτης 5).

Οἱ ἐπιχειρήσεις δὲν σταμάτησαν μὲ τὴν κατάληψη τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ δυνάμεις μας συνέχισαν τὴν προέλασή των, καὶ ἐντὸς τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ Μαρτίου ἀπελευθέρωσαν τὸ Ἀργυροκάστρο, τὴ Χειμᾶρα, τοὺς Ἁγίους Σαράντα, τὴν Πρεμετή, τὸ Τεπελένι καὶ τὴν Κλεισούρα, ὑποστηριζόμενες στὴν προσπάθειά τους αὐτὴ καὶ ἀπὸ τὸν στόλο μας τοῦ Ἰονίου, τόσο μὲ τὴ διάθεση ἀποβατικῶν ἀγνημάτων, ὅσο καὶ κυρίως μὲ πυρὰ. Γιὰ πρώτη φορὰ Ἑλληνικὸς στρατὸς πατοῦσε τὰ Βορειοπαιρωτικὰ χῶματα, μὲ τοὺς Βορειοπαιρωτῆς νὰ πανηγυρίζουν ἀπὸ ἐνθουσιασμό. Θὰ ἀκολουθήσουν ἄλλες δύο φορές (τὸ 1914 καὶ τὸ 1940-41), χωρὶς ὅμως μέχρι σήμερα οἱ Βορειοπαιρωτῆς νὰ ἔχουν τύχει δικαίωσης.

Οἱ στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ἤχησαν εἰς τὸ πέρασ κατὰ τὸν πλέον ἐπιτυχεῖ τρόπο. Ἡ λήξη τοῦ Α΄ Βαλκανικοῦ Πολέμου ἐσφραγίσθη μὲ τὴ Συνθήκη Εἰρήνης τοῦ Λονδίνου τῆς 17^{ης} Μαΐου 1913, μεταξύ

ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν νικητριῶν συμμάχων χωρῶν Ἑλλάδος, Σερβίας, Μαυροβουνίου καὶ Βουλγαρίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Μὲ τὴ Συνθήκη αὐτὴ παρεχωρήθησαν στὶς νικήτριες χῶρες ὅλα τὰ ἐδάφη δυτικὰ τῆς γραμμῆς Αἴνου-Μηδείας (στὴ σημερινὴ Ἀνατολικὴ Θράκη), πλὴν τῆς Ἀλβανίας. Ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία παρέμενε στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο μόνο μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ δυτικὰ αὐτῆς μέχρι τὴν προαναφερθεῖσα γραμμί. Τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου περιείχοντο στὴν Ἑλλάδα (ἡ Σάμος ἐνώθηκε μὲ τὸ Ἑλληνικὸ κράτος, καί, ὡς πρὸς τὴν Κρήτη, ἡ Πύλη παρῆταιτο ὅλων τῶν ἐπ' αὐτῆς κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς).

Β΄ Βαλκανικὸς πόλεμος

Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἦτο ἐνδοσυμμαχικὸς, κυρίως τῶν χωρῶν Ἑλλάδος καὶ Σερβίας κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Λέγουμε κυρίως, διότι τελικὰ ἐνεπλάκησαν τόσο ἡ Ρουμανία, ὅσο καὶ αὐτὴ ἡ Τουρκία. Ἦτο πόλεμος μικρᾶς μὲν διάρκειας (32 ἡμερῶν), μεγάλης δὲ σκληρότητος.

Τὸν πόλεμο ἄρχισε τὴν 16^η Ἰουνίου 1913 ἡ Βουλγαρία μὲ νυκτερινὲς ἐπιθετικὲς ἐνέργειες κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν τμημάτων στὶς περιοχὲς Νιγρίτας καὶ Παγγαίου ὄρους, ταυτόχρονα δὲ καὶ κατὰ τῶν Σέρβων στὶς περιοχὲς τοῦ Ἰστίπ καὶ τῆς Γευγελῆς. Οἱ Βούλγαροι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὡς τοὺς Πρώσους τῶν Βαλκανίων καὶ ἔχοντες κατὰ νοῦν τὴ Μεγάλῃ Βουλγαρία τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (τοῦ Μαρτίου 1878, ἡ ὁποία ἀναθεωρήθηκε μὲ τὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου τοῦ Ἰουλίου 1878), ἐπέδιωξαν νὰ ἐπεκταθοῦν πέραν τῶν κτηθέντων κατὰ τὸν προηγηθέντα πόλεμο ἐδαφῶν, εἰς βάρος τῶν πρώην συμμάχων τους, Σέρβων καὶ Ἑλλήνων.

Τόσο οί Σέρβοι ὅσο καί οί Ἕλληνες ἀντέδρασαν ἀμέσως, διότι ἀντελήφθησαν τίς βουλγαρικές προθέσεις καί καλῶς ἐξέλαβαν τίς προαναφερθεῖσες ἐνέργειες ὡς ἔναρξη ἐνὸς ἀκίρुकτου πολέμου ἀπὸ πλευρᾶς Βουλγαρίας. Πρώτη ἑλληνική ἀντίδραση ἦτο ἡ ἐκκαθάριση τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τίς βουλγαρικές μονάδες ποῦ εἶχαν ζητήσει τὴν παραμονή τους γιὰ ἀνάπαυση (στὸν Α΄ Βαλκανικὸ Πόλεμο) καί δὲν εἶχαν εἰσέτι ἀποσυρθεῖ. Μονάδες τῆς II Μεραρχίας, μετὰ ἀπὸ ὀλονύκτια συμπλοκή, ἀνάγκασαν τοὺς Βουλγάρους νὰ παραδοθοῦν. Αἰχμαλωτίσθησαν 19 ἀξιωματικοί, 1.200 ὀπλίτες καί 80 κομματιζῆδες.

Πρώτη μάχη τοῦ πολέμου αὐτοῦ ἦτο ἡ τοῦ Κιλκίς-Λαχανᾶ. Ἡ δύναμη τῶν Βουλγάρων στὴν περιοχὴ Κιλκίς-Λαχανᾶ ἀνίσχυτο σὲ 100.000, ὀργανωμένη σὲ μία Στρατιά, τῆ 2^α, ὑπὸ τὸν Ἀντιστράτηγο Ἰβάνωφ, μετὰ τὸ στρατηγεῖο του στίς Σέρρες. Ὁ στρατός μας, ὑπὸ τὴ διοίκηση καί πάλι τοῦ Βασιλέως τῶρα Κωνσταντίνου (εἶχε διαδεχθεῖ τὸν δολοφονηθέντα τὴν 5^η Μαρτίου 1913 στὴ Θεσσαλονικὴ πατέρα του, Βασιλέα Γεώργιο Α΄), διέθεσε 4 Μεραρχίες εἰς τὸν τομέα Κιλκίς καί 3 Μεραρχίες εἰς τὸν τομέα Λαχανᾶ, οἱ ὁποῖες ἐπετέθησαν κατὰ μέτωπο, μετὰ κάλυψη ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Δοϊράνης ἀπὸ τὴν Ταξιαρχία Ἰππικῆς.

Ἡ μάχη διήρκεσε ἐπὶ τριήμερον (19-21 Ἰουνίου) καί ἦτο ἡ φονικώτερη μάχη τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων, μετὰ πολλὰς ἀπώλειες ἐκατέρωθεν. Ὁ ἀγὼν ἔπρεπε νὰ κερδηθεῖ μετὰ κάθε θυσιά, ἄλλως ἢ ζημία θὰ ἦτο μεγάλη, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐξασφάλιση τοῦ χώρου τῆς Κεντρικῆς καί Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Οἱ Διοικητὲς Ταγμάτων καί Συνταγμάτων προηγοῦντο, γιὰ νὰ ἐμψυχώνουν τοὺς ὀπλίτες των, μετὰ ἀποτέλεσμα στὴ μάχη αὐτὴ νὰ φονευθοῦν δέκα Διοικητὲς στὴν πρώτη γραμμῆ, κάτι ποῦ δὲν εἶχε ἔως τότε συμβεῖ στὴν

*Οἱ Διοικητὲς Ταγμάτων
καί Συνταγμάτων προη-
γοῦντο, γιὰ νὰ ἐμψυχώ-
νουν τοὺς ὀπλίτες των,
μετὰ ἀποτέλεσμα στὴ μάχη
αὐτὴ νὰ φονευθοῦν δέκα
Διοικητὲς στὴν πρώτη
γραμμῆ, κάτι ποῦ δὲν
εἶχε ἔως τότε συμβεῖ στὴν
ἑλληνικὴ στρατιωτικὴ
ἱστορία, καί ὄχι μόνο.*

ἑλληνικὴ στρατιωτικὴ ἱστορία, καί ὄχι μόνο. Πρέπει νὰ μνημονευθοῦν τὰ ὀνόματά τους. Αὐτοί, λοιπόν, ἦσαν οἱ Καμπάνης, Παπακυριαζής, Καμάρας, Καραγιαννόπουλος, Κορομπλάς, Διαλέτης, Ἰατρίδης, Κατσιμίδης, Κουτίφαρης καί Χατζόπουλος. Ἐδῶ ἔπεσε στὸ πεδίο τῆς μάχης καί ὁ ἥρωας τοῦ Μπιζανίου Ἰατρίδης, ἐνῶ λίγο ἀργότερα, στὴ Τζουμαγιά τῆς Βουλγαρίας, θὰ ἔπιπτε καί ὁ ἕτερος ἥρωας τοῦ Μπιζανίου Βελισσαρίου, ἠγούμενος τοῦ Τάγματός του.

Οἱ ἐχθρικές δυνάμεις, πιεζόμενες καί μετὰ πολλὰς ἀπώλειες σὲ ἄνδρες καί πολεμικὸ ὕλικό, ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τίς θέσεις τους καί νὰ ὑποχωρήσουν μετὰ τὸν κύριο ὄγκο τους διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμόνα ποταμοῦ. Τὴν ἐκδικητικὴ μανία τους πλήρωσαν ἀκριβὰ ἢ Νιγρίτα, τὸ Σιδηρόκαστρο, οἱ Σέρρες, τὸ Δοξάτο Δράμας καί ἄλλες πόλεις καί χωριά. Διέπραξαν φόνους προκρίτων καί ἀπλῶν ἀνθρώπων, ἐμπρησμούς, καταστροφὰς καί λεηλασίες. Μόνον οἱ ἐπιτεθεισες στὸν τομέα Κιλκίς Μεραρχίες εἶχαν περὶ τίς 5.650 ἀπώλειες, ἐνῶ οἱ Μεραρχίες τοῦ τομέως Λαχανᾶ περὶ τίς 2.700. Αἰχμαλωτίστηκαν 2.500 Βούλγαροι

άξιωματικοί και όπλιτες και έκυριεύθησαν 19 πυροβόλα, 1.300 όπλα και άφθονο πολεμικό ύλικό.

Ο στρατός μας μετά τη νίκη του στο Κιλκίς και τόν Λαχανά προήλασε με τόν όγκο του δια της κοιλάδος του Στρυμόνα ποταμού και έκατέρωθεν αυτού δια Στρωμνίτης και Νευροκοπίου καί, άφου έξεπόρθησε τά φύσει όχυρά Στενά της Κρέσνας, συνέχισε μαχόμενος στον χώρο της Τζουμαγιάς, μέσα στη Βουλγαρία, με νικηφόρα άποτελέσματα.

Στόν χρόνο που συνέβαιναν αυτά, ή VII Μεραρχία, μεταφερθείσα από τό διαμέρισμα της Ήπειρου, άππλευθέρωσε την Ξάνθη στις 12 Ιουλίου. Την ίδια ημέρα με τη σύμπραξη Στρατού και Ναυτικού άπελευθερώθηκε και ή Άλεξανδρούπολη, ένφ την 14 Ιουλίου τμήματα της ίδιας Μεραρχίας εισέρχονται και άπελευθερώνουν την Κομοτηνή. Ήδη κατά τών Βουλγάρων είχε ταχθεί και ένεργήσει και ή Ρουμανία, αλλά και ή Τουρκία στόν χώρο της Ανατολικής Θράκης, ανακαταλαμβάνουσα την Άδριανούπολη. Πιεζομένη πανταχόθεν ή Βουλγαρία έξαναγκάσθηκε σέ σύναψη άνακωχής, με κατάπαυση του πυρός την 18^η Ιουλίου 1913.

Ή λήξη του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου έπισφραγίσθηκε με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου της 28^{ης} Ιουλίου 1913, μεταξύ της Βουλγαρίας και τών πρών συμμάχων της, Ελλάδος, Σερβίας και Μαυροβουνίου, στους όποιους είχε προστεθεί και ή Ρουμανία. Ή Ελλάδα έξασφάλισε με τη Συνθήκη αυτή όλόκληρη τη Μακεδονία, όχι όμως και τη Δυτική Θράκη, που ό στρατός της είχε άπελευθερώσει.

Άπολογισμός

Ή έξόρμηση του Έλληνισμού τά έτη 1912-13 για την ύλοποίηση του όράματος του ΄Εθνους στέφθηκε από έπιτυχία

Ή έξόρμηση του Έλληνισμού τά έτη 1912-13 για την ύλοποίηση του όράματος του ΄Εθνους στέφθηκε από έπιτυχία και έχει καταγραφεί στην ιστορία ως τό δεύτερο μεγαλούργημα μετά την Έπανάσταση του 1821. Οί στρατηγικοί άναλυτές (ήμέτεροι και ξένοι) σημειώνουν ότι, για τόν χρόνο της διαρκείας τών έπιχειρήσεων και τις διατεθεισες δυνάμεις, τό άποτέλεσμα φαίνεται άπίστευτο.

και έχει καταγραφεί στην ιστορία ως τό δεύτερο μεγαλούργημα μετά την Έπανάσταση του 1821. Οί στρατηγικοί άναλυτές (ήμέτεροι και ξένοι) σημειώνουν ότι, για τόν χρόνο της διαρκείας τών έπιχειρήσεων και τις διατεθεισες δυνάμεις, τό άποτέλεσμα φαίνεται άπίστευτο. Έπέστρεψαν στην άγκάλη της μητέρας Πατρίδος ή ΄Ηπειρος (πλήν Βορείου Ήπείρου), ή Μακεδονία (Ανατολική, Κεντρική και Δυτική), τά νησιά του Βορείου και Άνατολικού Αιγαίου, καθώς και ή Κρήτη (παραιτηθείσης της Τουρκίας τών επί της νίσου κυριαρχικών δικαιωμάτων της με τη Συνθήκη του Λονδίνου τό 1913). Ή Ελλάδα τών 64.000 τ. χιλ. διπλασιάστηκε στα 120.000 τ. χιλ., ό δέ πληθυσμός της από 2,8 έφτασε στα 5 έκατομμύρια κατοίκους. Ή Ελλάδα ως κράτος άνδρώθηκε, έγινε στρατιωτικά ισχυρή, οικονομικά βιώσιμη και πολιτικά ύπολογίσμη δύναμη.

Μεγάλα τά κέρδη από τους Βαλκανικούς Πολέμους, μεγάλες όμως και όί

ἀπώλειες σὲ ἀνθρώπινο δυναμικό: 41.555 ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλίτες (νεκροί, τραυματίες, ἀγνοοῦμενοι) ἀπὸ τὸν Στρατό, 29 ἀπὸ τὸ Ναυτικό καὶ 2 ἀξιωματικοὶ ἀπὸ τὴν Ἀεροπορία ἦτο ὁ ἀπολογισμός. Αὐτὸ ἦτο τὸ τίμημα ποὺ κατέβαλαν οἱ Ἕνοπλες Δυνάμεις τῆς χώρας, περὶ τοῦ τῆς τρίτου τῆς συνολικῆς δυνάμεώς τους.

Μέγα τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἔθνους, ποὺ ὀφείλεται:

–Στὸ ὄραμα καὶ στὴ διορατικότητα τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας, καὶ κυρίως τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ Ὑπουργοῦ Στρατιωτικῶν Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

–Στὴ σωστὴ προετοιμασία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καὶ τοῦ λαοῦ, ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, 1909-1912. Ἐδημιουργήθησαν ὁ Στρατὸς καὶ τὸ Ναυτικό τῆς «Μεγάλης Ἰδέας», τὸ ἀπαραίτητο ἐργαεῖο γιὰ τὴν ὑλοποίηση τοῦ ἐθνικοῦ ὁράματος.

–Στὴ σωστὴ ἐκτίμηση γιὰ τὶς προθέσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς ἐποχῆς ὡς πρὸς τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα (διάλυση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἀνακατανομὴ τῶν ἐδαφῶν τῆς) καὶ στὴν ἀρίστη ἐκμετάλλευση τῆς διεθνούς συγκυρίας.

–Στὴν ἀπαγόρευση τῶν τουρκικῶν διὰ θαλάσσης μεταφορῶν ἀπὸ τὸ Ναυτικό μας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀδυναμία

ἐνισχύσεως τοῦ βαλκανικοῦ θεάτρου μὲ δυνάμεις ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία (ὁ λόγος γιὰ τοῦλάχιστον 250.000 ἄνδρες).

–Στὴν ἔγκαιρη στροφὴ τῆς Στρατιᾶς Θεσσαλίας πρὸς Θεσσαλονίκη μὲ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Βενιζέλου, ποὺ ὑπῆρξε καὶ τὸ προοίμιον τοῦ ἐπιτυχοῦς Β' Βαλκανικοῦ Πολέμου.

–Στὴν ὁμοψυχία καὶ τὴν ἐνότητα Λαοῦ-Στρατοῦ-Ἡγεσίας (πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς) καὶ στὸ ξεδίπλωμα στρατιωτικῶν ἀρετῶν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἀπὸ ἀξιωματικούς καὶ ὁπλίτες, στρατευμένους καὶ ἐθελοντές.

Οἱ πρωταγωνιστικὲς ἡγετικὲς φυσιογνωμίες στὴ διάρκεια τῶν πολέμων ποὺ ἐξιστορήθησαν ἦσαν αὐτὲς τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Πρωθυπουργοῦ καὶ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, τοῦ Διαδόχου καὶ μετέπειτα Βασιλέως Κωνσταντίνου, Ἀρχιστρατήγου τῶν χερσαίων ἐπιχειρήσεων, καὶ τοῦ Ναυάρχου Κουντουριώτη, Διοικητοῦ τοῦ Πολεμικοῦ Στόλου.

Στὸν φαῦλο κύκλο μας πρέπει νὰ βροῦμε μιὰ ἀρχή, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ Παιδεία.

Ἐπίλογος

Ἡ ἐξιστόρηση τῆς στρατιωτικῆς πλευρᾶς τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων ἔγινε στὸ πλαίσιο ἐορτασμοῦ τῆς συμπλήρωσης 100 χρόνων ἀπὸ τὰ πολὺ σημαντικὰ ἐκεῖνα γεγονότα τῆς νεώτερης ἱστορίας μας. Ἡ 100ῆ ἐπέτειος συμπίπτει μὲ μιὰ βαθύτατη ἠθικὴ (πρωτίτως), πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ κρίση καὶ κάμψη τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν κοιτίδα του, τὴν Ἑλλάδα. Δὲν θὰ ἦταν ἐπιτρεπτό νὰ κλείσουμε, χωρὶς μιὰ ἀναφορὰ στὴν πολὺπλευρῆ κρίση ποὺ ὅλοι μας βιώνουμε.

Εἶναι γεγονός ὅτι τὴν πτώχευση τοῦ

1893, που αναφέραμε στην αρχή, ακολούθησε το μεγαλόρρημα του 1912-13. Όπως την πτώχευση του 1932 ακολούθησε το Έπος του 1940-41. Φαίνεται ότι αυτή η Χώρα μπορεί να αναγεννάται από τις κρίσεις της και τις στάχτες της. Αυτό όμως δεν δέχομαι ότι γίνεται μοιραία, κατά τύχη, αλλά από δυναμικές ηγεσίες και με λαϊκή όμοψυχία. Οί Έλληνες είναι ικανοί για τα καλύτερα, αλλά και για τα χειρότερα. Έτσι, μετά τους Βαλκανικούς θριάμβους είχαμε διχασμό και Μικρασιατική καταστροφή, όπως μετά το 1940-41 είχαμε και πάλι διχασμό και έναν έμφυλο, που πρόσθεσε νέες καταστροφές

πρότυπον προς αποφυγήν.

Η Χώρα είναι επιτακτική ανάγκη να όρθοποδίσει, να ξαναβρεί την εκτίμηση και τον σεβασμό των ξένων και τον φόβο των επιβούλων. Αυτό δεν θα γίνει από τους ξένους, αλλά από εμάς τους ίδιους.

Δικαιούμαι, νομίζω, λόγω προηγούμενης ιδιότητός μου, να θίξω ιδιαίτερος τον τομέα της Άμυνας, πριν κλείσω αυτό το άρθρο. Η κρίση έχει πλήξει και τον τομέα αυτόν, και πολύ φοβούμαι ότι κάποιοι γύρω μας –έννοο στον γεωγραφικό περίγυρό μας– χαιρόνται γι' αυτό. Άς σκεφθούν οι πολιτικές ηγεσίες ότι, αν θέλουν ξένες επενδύσεις, αν θέλουν

Άς σκεφθούν οι πολιτικές ηγεσίες ότι, αν θέλουν ξένες επενδύσεις, αν θέλουν τουρισμό και γενικότερα οικονομική ανάπτυξη, αυτή μπορεί να υπάρξει μόνο σε βέβαιο περιβάλλον ασφαλείας. Το κλειδί για ένα τέτοιο περιβάλλον είναι οι Ένοπλες Δυνάμεις μας.

πάνω στην κατοχική καταστροφή.

Και τώρα, λοιπόν, όπως το 1912-13, μας χρειάζεται όραμα, έθνική στρατηγική, όμοψυχία και πατριωτικό φρόνημα, για να μπορέσουμε να βγούμε από το τέλμα. Επιτακτική είναι η ανάγκη να διορθώσουμε την Παιδεία μας, να στρατευθούν για τα κοινά ικανοί άνθρωποι, με γνώση και θέληση και προ παντός ανιδιοτέλεια, να επικρατήσει αξιοκρατία. Στον φαύλο κύκλο μας πρέπει να βρούμε μια αρχή, και αυτή είναι η Παιδεία. Η Αρχαία Έλληνική Γραμματεία και οι Πατέρες της Εκκλησίας έχουν πολλά να μας διδάξουν, και πρέπει να μπούν στα σχολεία μας. Διαβάζουν πολλοί τον Ήγεμόνα του Μακιαβέλλι, αλλά πόσοι γνωρίζουν τον Ήγεμόνα του Μεγάλου Φωτίου, του Πατριάρχη, με τίτλο... *Τί είναι έργον άρχοντος*. Ο Φώτιος μας δίδει πρότυπον ήγεμόνος προς μίμηση, ενώ ο Μακιαβέλλι

τουρισμό και γενικότερα οικονομική ανάπτυξη, αυτή μπορεί να υπάρξει μόνο σε βέβαιο περιβάλλον ασφαλείας. Το κλειδί για ένα τέτοιο περιβάλλον είναι οι Ένοπλες Δυνάμεις μας. Αν αυτές –λόγω κρίσης– απωλέσουν τις αποτρεπτικές και κατασταλτικές δυνατότητές τους, θα ακολουθήσουν προκλητικές ενέργειες, κρίσεις τύπου Ίμιών, δημιουργία πολεμικής ατμόσφαιρας, συγκρουσιακής, με αποτέλεσμα η ασφάλεια και η ήρεμία να δεινοπαθούν, και μαζί τους να δεινοπαθεί και η όποια αναπτυξιακή προσπάθεια.

Δεν επέκτεινουμε άλλο, όμως ως μελετήσουμε την περίπτωση του θαύματος του 1912-13. Άς διδαχθούμε επιτέλους από την ιστορία μας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΚΑΡΒΕΛΗΣ
*Ακαδημαϊκός, Στρατηγός ε.ά.,
πρώην Άρχηγός ΓΕΕΘΑ*

Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΗΣ ΠΑΤΕΡΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

Ἡ μελέτη τῆς Πατερικῆς Γραμματείας εἶναι ἓνα ἐξαιρετικὰ ἀπαιτητικὸ ἐγχείρημα, καθὼς ὁ μελετητὴς τοῦ ἔργου τῶν Πατέρων ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει μιὰ σειρά ἀπὸ δυσκολίες καὶ προκλήσεις ποὺ ἄπτονται ἀμέσως τῆς ἐρευνητικῆς του ἐργασίας.

Ὅταν τὸ 1949 ὁ Βασίλειος Τατάκης συνέγραφε στὴ γαλλικὴ τὸ περίφημο σύγγραμμά του γιὰ τὴ βυζαντινὴ φιλοσοφία –ἓνα σύγγραμμα ποὺ ἀποτέλεσε πραγματικὰ ὀρόσημο γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ μελέτη τοῦ ἔργου τῶν βυζαντινῶν διανοητῶν καὶ φιλοσόφων–, αἰσθάνθηκε ὑποχρεωμένος νὰ προτάξει μιὰ ἀναφορὰ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ μοιραῖα ἀντιμετωπίζει κάθε μελετητής:

«Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ἡ ἱστορικὴ σύνθεση τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφίας δὲν ἔχει νὰ στηριχθεῖ σὲ ἐπαρκῆ προκαταρκτικὴ ἐργασία. Οἱ πιὸ πολλές ἀπὸ τὶς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τῆς δὲν ἔχουν ἀκόμη μελετηθεῖ συστη-

ματικὰ καὶ μεθοδικὰ. Ἐκτὸς αὐτοῦ, πάρα πολλὰ φιλοσοφικὰ κείμενα δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐκδοθεῖ, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅσα ἔχουν ἐκδοθεῖ ἡ φιλολογικὴ ἐπεξεργασία, τὶς περισσότερες φορές, εἶναι τοῦλάχιστον ἀτελής, καὶ πολλές φορές δὲν εἴμαστε κἂν σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ἐπακριβῶς ποιά κείμενα πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸν κάθε συγγραφέα, καὶ γενικὰ λείπουν οἱ κριτικὲς ἐκδόσεις τῶν δημοσιευμένων κειμένων».¹

Ὁ μελετητὴς τοῦ ἔργου ἐνὸς διανοητῆ τῆς βυζαντινῆς περιόδου ἀντιμετωπίζει καὶ σήμερα τὰ ἴδια ἀκριβῶς προβλήματα ποὺ τόσο εὐστοχα εἶχε ἐπισημάνει πρὶν ἀπὸ περισσότερο ἀπὸ ἐξήντα πέντε χρόνια ὁ Τατάκης, ἔστω καὶ σὲ κάπως μικρότερη ἔκταση, καθὼς ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς φιλοσοφίας ἔχει ἐν τῷ μεταξὺ σημειώσει σημαντικὰ βήματα προόδου.

Πράγματι, ἂν συγκρίνουμε τὴν ἐποχὴ μας μὲ αὐτὴν τοῦ Τατάκη, διαπιστώνουμε ὅτι σήμερα βρισκόμαστε στὴν εὐτυχῆ θέση νὰ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας ἀσύγκριτα περισσότερες κριτικὲς ἐκδόσεις τῶν κειμένων τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας. Ἔτσι, ὁ σύγχρονος μελετητὴς τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς Γραμματείας, ἀξιοποιώντας τὴν ὑπάρχουσα φιλολογικὴ ὑποδομὴ ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὴν

1 Βασιλείου Τατάκη, *Ἡ βυζαντινὴ φιλοσοφία*, μετάφρ. Καλπουρτζῆ, Ε. Κ., Ἐταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας, Ἀθήνα 1977 (ed. pr. Paris 1949), σελ. 22.

ἐπὶ δεκαετίες ἐπιστημονικὴ φιλολογικὴ ἐπεξεργασία τῶν κεκμένων τῆς περιόδου, μπορεῖ σὲ πολλὰς περιπτώσεις νὰ παραπέμπει σὲ ἔγκριτες κριτικὲς ἐκδόσεις. Παρ' ὄλ' αὐτά, εἶναι πολὺ συχνὲς καὶ οἱ περιπτώσεις στὶς ὁποῖες, ἀπουσία νεώτερων κριτικῶν ἐκδόσεων, εἴμαστε ἀκόμη ὑποχρεωμένοι νὰ ἀνατρέχουμε στὴν *Patrologia Graeca* τοῦ Migne (καὶ δὲν μιλάμε μόνον γιὰ ἥσσοις συγγραφεῖς τῆς περιόδου· ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ὅτι στὸν Migne παραπέμπουμε καὶ γιὰ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου!). Σημειωτέον ὅτι ἡ *Patrologia Graeca* τοῦ Migne ὑπῆρξε ἓνα κολοσσιαῖο ἐκδοτικὸ ἐπίτευγμα γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς, ἀνήκει ὅμως στὸν προπερασμένο ἡδὴ αἰῶνα, καὶ δείχνει πλέον φανερὰ τὴν ἡλικία τῆς.

Ἡ ἔμφαση ποὺ δίδουμε στὴν ὑπαρξὴ κριτικῶν ἐκδόσεων δὲν σημαίνει σὲ καμμία περίπτωση ὅτι παραγνωρίζουμε τὴν ἀνεκτίμητη προσφορὰ ἐκδόσεων ὅπως αὐτὲς τῶν σειρῶν ΒΕΠΕΣ (Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων) καὶ ΕΠΕ (Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας) στὴν Ἑλλάδα. Ἡ κυκλοφορία πληθώρας κεκμένων σὲ αὐτὲς τὶς σειρὲς ἔχει συμβάλει τὰ μέγιστα στὴ γνω-

ριμία τοῦ εὐρύτερου κοινοῦ μὲ τὴν ἑλληνοχριστιανικὴ καὶ Πατερικὴ Γραμματεία· καὶ αὐτὸ εἶναι κατὶ ποῦ σὲ καμμία περίπτωση δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζεται ἢ νὰ ὑποτιμᾶται. Γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ὅμως μελέτη τῆς Πατερικῆς Γραμματείας χρειάζεται κατὶ παραπάνω: χρειάζεται νὰ ὑπάρχουν ἔγκριτες κριτικὲς ἐκδόσεις, μὲ πλήρες κριτικὸ ὑπόμνημα· καὶ αὐτὲς σὲ πολλὰς περιπτώσεις, ὅπως ἐξηγήσαμε, ἀπουσιάζουν.

Στὴν πραγματικότητα, τὸ πρόβλημα εἶναι ἀκόμη πιὸ περίπλοκο· διότι τὸ θέμα δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον ἂν ὑπάρχουν ἢ ὄχι κριτικὲς ἐκδόσεις, ἀλλὰ ἐὰν καὶ πόσο εὐκόλα μπορεῖ κανεὶς νὰ τὶς βρεῖ. Καὶ εἶναι μὲν ἀλήθεια ὅτι ὅλες οἱ μεγάλες Βιβλιοθῆκες ἔχουν ἀπὸ μία πλήρη σειρά τῆς *Patrologia Graeca* τοῦ Migne, καθὼς καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας ποὺ ἔχουν ἐκδοθεῖ στὴ σειρά *Sources Chrétiennes*· ἀλλὰ ἂν κάποιος ἐρευνητὴς φιλοδοξεῖ νὰ ἀνατρέξει στὸ σύνολο τῶν ἔργων τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας στὶς πλέον ἔγκριτες, σύγχρονες κριτικὲς ἐκδόσεις, εἶναι περισσότερο ἀπὸ βέβαιο ὅτι θὰ γνωρίσει τὴν ἀπογοήτευση, καθὼς πολλὰ ἔργα –πολλῶ δὲ μᾶλλον κριτικὲς ἐκδόσεις ἔργων– τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας εἶναι πραγματικὰ ἀμφίβολο ἂν μποροῦν νὰ βρεθοῦν στὶς ἑλληνικὲς Βιβλιοθῆκες.

Τὸ ἄλλο πρόβλημα ποὺ μνημονεύει ὁ Τατάκης, ὅτι δηλαδὴ πολλὰς φορὲς δὲν εἴμαστε κἂν σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ἐπακριβῶς ποῖα κείμενα πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸν κάθε συγγραφέα, προβληματίζει ἐξίσου καὶ τὸν σύγχρονο μελετητὴ. Πράγματι, ὁ σύγχρονος μελετητὴς πολὺ συχνὰ θὰ «σκοντάψει» σὲ ἔργα «νόθα» (*spuria*) ἢ «ἀμφιβαλλόμενα» (*dubia*), δηλαδὴ σὲ ἔργα ποὺ ἡ φιλολογικὴ ἐπεξεργασία ἔχει ἀποδείξει πέραν πάσης ἀμφιβολίας ὅτι δὲν ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ

τὸν συγγραφέα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου παραδίδονται (νόθα), ἢ σὲ ἔργα τῶν ὁποίων ἡ γνησιότητα ἀμφισβητεῖται (ἀμφιβαλλόμενα). Καὶ αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀκόμα πρόβλημα στὸ ὁποῖο μοιραία προσκρούει κάθε σοβαρὴ προσπάθεια μελέτης τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς Γραμματείας.

Ἴσως ξενίζει κάπως τὸ γεγονός ὅτι ἐπιμένουμε τόσο πολὺ ἐδῶ σὲ προβλήματα ποὺ συνδέονται μετὰ τὴν ἔκδοση καὶ φιλολογικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἔργων τῶν Πατέρων. Στὴν πραγματικότητα ὅμως ἡ

Ὅταν ὑπάρχουν προβλήματα ἤδη στὴν ἔκδοση, τὴ φιλολογικὴ ἐπεξεργασία καὶ τὴ διαθεσιμότητα τῶν κειμένων, εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς Γραμματείας εἶναι πολλὰ φορὲς καταδικασμένη νὰ βαδίζει στὸ κενό.

ἔκδοση καὶ φιλολογικὴ ἐπεξεργασία τῶν κειμένων ἀποτελεῖ τὸ ἀπαραίτητο θεμέλιο γιὰ κάθε περαιτέρω μελέτη ποὺ σπριζεῖται πραγματικὰ πάνω στὰ κείμενα καὶ δὲν ἀρκεῖται σὲ αὐθαίρετες εἰκασίες καὶ ὑποθέσεις· καὶ ὅταν ὑπάρχουν προβλήματα ἤδη στὴν ἔκδοση, τὴ φιλολογικὴ ἐπεξεργασία καὶ τὴ διαθεσιμότητα τῶν κειμένων, εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς Γραμματείας εἶναι πολλὰ φορὲς καταδικασμένη νὰ βαδίζει στὸ κενό.

Τὰ προβλήματα ὅμως δὲν σταματοῦν

στὴν ἔκδοση, τὴ φιλολογικὴ ἐπεξεργασία καὶ τὴ διαθεσιμότητα τῶν κειμένων. Ἐνα ἄλλο μείζον πρόβλημα εἶναι ὁ πραγματικὰ τεράστιος ὄγκος τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας. Ἄν ρίξει κανεὶς μίαν μόνο ματιὰ στοὺς ἑκατὸν ἐξῆντα ἓναν ὀγκωδέστατους τόμους τῆς *Patrologia Graeca* τοῦ Migne, καὶ ἂν ἀναλογισθεῖ ἐπιπλέον ὅτι σὲ αὐτοὺς τοὺς ἑκατὸν ἐξῆντα ἓναν ὀγκωδέστατους τόμους βρίσκεται *μέρος μόνο* τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας (καθὼς πολλὰ κείμενα ἔχουν ἔλθει στὸ φῶς ἔκτοτε καὶ ἔχουν ἐκδοθεῖ ἀνεξάρτητα), μοιραία θὰ αἰσθανθεῖ ἴλιγγο, μοιραία θὰ αἰσθανθεῖ ὅτι ἡ μελέτη τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας εἶναι ἓνα κολοσσιαῖο ἐγχείρημα, ποὺ ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὶς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ τὸ πρόβλημα δὲν περιορίζεται στὸν τεράστιο ὄγκο τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας. Ἀκόμη καὶ σήμερα ἰσχύει δυστυχῶς σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις αὐτὸ ποὺ εἶχε ἐπισημάνει ὁ Τατάκης, ὅτι δηλαδὴ ὁ μελετητὴς τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας «δὲν ἔχει νὰ στηριχθεῖ σὲ ἐπαρκῆ προκαταρκτικὴ ἐργασία». Σίγουρα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Τατάκης συνέγραφε τὴ *Βυζαντινὴ φιλοσοφία* μέχρι σήμερα ἔχουν γίνεи σημαντικὰ βήματα προόδου, ἀκόμη καὶ σήμερα ὅμως ὁ μελετητὴς τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς φιλοσοφίας ἀναπόφευκτα θὰ αἰσθανθεῖ σὲ πάρα πολλὰς περιπτώσεις ὅτι βρίσκεται μόνο στὴν ἀρχή.

Τὸ μεγαλύτερο ὅμως ἐμπόδιο ποὺ ὀρθώνεται μπροστὰ στὸν μελετητὴ τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς φιλοσοφίας δὲν συνίσταται οὔτε στὰ προβλήματα τῆς ἔκδοσης, φιλολογικῆς ἐπεξεργασίας καὶ διαθεσιμότητας τῶν κειμένων, οὔτε στὸν τεράστιο ὄγκο τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας, οὔτε στὴν ἀπουσία ἐπαρκoῦς προκαταρκτικῆς ἐργασίας, οὔτε σὲ τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ παρόμοια· τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο, ποὺ ὄχι ἀπλῶς δυ-

σχεραίνει την έρευνητική εργασία, αλλά τις περισσότερες φορές πρακτικά την αναστέλλει, είναι ή παντελής σχεδόν απουσία συστηματικῶν ἔργων.

Τὸ πρόβλημα καθίσταται σαφές, ἂν σκεφθοῦμε τὰ ἑξῆς: Ὑπάρχουν καθ' ὅλα ἔγκριτοι μελετητὲς τοῦ ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους, γιὰ παράδειγμα, οἱ ὅποιοι οὐδέποτε ἔχουν ἀναγνώσει τὸ σύνολο τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου. Ἄλλωστε, γιὰ νὰ εἶμαστε εἰλικρινεῖς, δὲν χρειάζεται κἄν νὰ κάνουν κἄτι τέτοιο. Ἐνας ἔρευνητής, φερ' εἰπεῖν, ὁ ὁποῖος ἐστιάζει τὴν ἔρευνητική του εργασία στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους ἀρκεῖ νὰ μελετήσει τὰ

*Τὸ μεγαλύτερο ἔμπόδιο,
ποῦ ὄχι ἀπλῶς δυσχε-
ραίνει τὴν ἔρευνητικὴ
ἐργασία, ἀλλὰ τὶς περισ-
σότερες φορές πρακτικὰ
τὴν ἀναστέλλει, εἶναι ἡ
παντελὴς σχεδόν ἀπουσία
συστηματικῶν ἔργων.*

συναφῆ ἔργα τοῦ Σταγειρίτη φιλοσόφου, μὲ ἄξονα τὰ *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, χωρὶς νὰ ὑπάρχει ὁ παραμικρὸς λόγος νὰ ἀναγνώσει ἔργα ὅπως τὰ *Μετεωρολογικὰ* ἢ τὸ *Περὶ οὐρανοῦ*. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι συστηματικὸς φιλόσοφος, πράγμα ποῦ σημαίνει, σὲ πολὺ ἄδρες γραμμές, ὅτι ἀναλαμβάνει νὰ γράφει ἓνα ἔργο, γιὰ νὰ ἀναπτύξει σὲ αὐτὸ ἓνα θέμα. Καὶ τοῦτο, ὅπως εἶναι εὐλόγο, διευκολύνει ἀφάνταστα τὴν –κατὰ τ' ἄλλα ἐργωδέστατη– μελέτη τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου.

Ἀντίθετα, οἱ χριστιανοὶ διανοητὲς καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας δὲν εἶναι συστηματικοὶ φιλόσοφοι ποῦ ἀναλαμβάνουν νὰ διεξέλθουν ἓνα συγκεκριμένο

θέμα σὲ ἓνα συγκεκριμένο ἔργο. Τὰ κείμενα τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς φιλοσοφίας εἶναι στὴ συντριπτική τους πλειοψηφία εἴτε ἑρμηνευτικὰ τῶν Γραφῶν, εἴτε κείμενα γραμμένα γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ κηρύγματος. Καὶ αὐτὸ τὸ γεγονὸς ἔχει βεβαίως καταλυτικὴ ἐπίδραση στὴ μελέτη τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς φιλοσοφίας. Διότι ὁποιοδήποτε θέμα καὶ ἂν ἀναλάβει νὰ προσεγγίσει ὁ μελετητής της, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα κείμενο τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς φιλοσοφίας ποῦ μπορεῖ νὰ ἐξαιρεθεῖ ἐκ προοιμίου ἀπὸ τὴν ἔρευνά του ὡς ἄσχετο πρὸς αὐτήν. Ἔτσι, μοιραῖα, ἓνας μελετητής εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀναγνώσει τὸ σύνολο τῆς –ὀγκωδέστατης, ὅπως προείπαμε– ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας, ὁποιοδήποτε θέμα καὶ ἂν ἀναλάβει νὰ προσεγγίσει. Εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἔρευνητικὴ εργασία ὄχι ἀπλῶς δυσχεραίνεται, ἀλλὰ καὶ πολλὰς φορές πρακτικὰ ἀναστέλλεται.

Ἐνας ἄλλος παράγοντας, ποῦ ἐπιτείνει ἐπιπεραιτέρω τὸ πρόβλημα τῆς ἀπουσίας συστηματικῶν ἔργων, εἶναι ἡ συχνὴ χρῆση τῆς ἀλληγορικῆς μεθόδου στὴν προσέγγιση καὶ ἑρμηνεία τῶν Γραφῶν. Ἡ χρῆση τῆς ἀλληγορικῆς μεθόδου στηρίζεται στὴν πεποίθηση ὅτι τὰ ὅσα διαβάζουμε στὶς Γραφές ἔχουν καὶ μιὰ βαθύτερη σημασία ἀπὸ αὐτὴ στὴν ὁποία μᾶς ὀδηγεῖ ἡ κατὰ γράμμα ἑρμηνεία τους, καὶ σὲ αὐτὴ τὴ βαθύτερη σημασία φθάνουμε μέσα ἀπὸ τὴν «κατὰ ἀναγωγὴν» –δηλαδὴ τὴν ἀλληγορικὴ– ἑρμηνεία.² Ἡ ὑπερβολικὴ

2 Συνήθως διακρίνουμε στὴν πρώιμη ἑλληνοχριστιανικὴ φιλοσοφία δύο Σχολές, τὴ Σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τὴ Σχολὴ τῆς Ἀντιοχείας, ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀξιοποιεῖ στὸ ἔπακρο τὴν ἀλληγορικὴ μέθοδο, ἐνῶ ἡ δευτέρη προκρίνει τὴν κατὰ γράμμα κριτικὴ ἀνάγνωση τῶν Γραφῶν. Στὴν πραγματικότητά βεβαίως τὰ ὄρια ἀνάμεσα στὶς δύο Σχολές εἶναι

βεβαίως χρήση της αλληγορικής μεθόδου οδηγεί σε έρμηνείες που συχνά φαίνονται εξεζητημένες. Δεν είναι όμως του παρόντος να το συζητήσουμε αυτό.

Αυτό που είναι βέβαιο σε σχέση με το θέμα μας είναι ότι η αλληγορική έρμηνεία των Γραφών συνεπάγεται εκ νέου σημαντικές δυσκολίες για τον μελετητή της έλληνοχριστιανικής και Πατερικής Γραμματείας, με δεδομένο μάλιστα αυτό που προείπαμε, ότι δηλαδή αυτή στην πλειονότητά της είναι προσανατολισμένη, κατά το μάλλον ή ήττον, άκριτως στην προσέγγιση και έρμηνεία των Γραφών. Το πρόβλημα έγκειται στο έξης: Στην πράξη, ένας χριστιανός διανοητής ή φιλόσοφος μπορεί, με άφετηρία ένα οποιοδήποτε, φαινομε-

νικά ανύποπτο κείμενο των Γραφών, να οδηγείται δια της αλληγορικής έρμηνείας σε κάθε λογής θεολογικά, δογματικά, όντολογικά, κοσμολογικά, ανθρωπολογικά ή ήθικοφιλοσοφικά θέματα. Ός εκ τούτου, ό μελετητής της έλληνοχριστιανικής φιλοσοφίας όφείλει και έξ αυτού του λόγου να αναγνώσει το σύνολο της όγκωδέστατης έλληνοχριστιανικής Γραμματείας, όποιοδύποτε και άν είναι το θέμα που έχει αναλάβει να προσεγγίσει, καθώς είναι περισσότερο από βέβαιο ότι θα άνεύρει σημαντικώτατα στοιχεία σε σημεία που κανονικά δεν θα μπορούσε καν να ύποψιασθει ότι θα είχαν την παραμικρή σημασία για το θέμα του.

Σάν να μην έφθαναν τά παραπάνω, ύπάρχει και ένας άλλος λόγος για τον όποιο ή προσέγγιση της Πατερικής Γραμματείας είναι ένα έξαιρετικά άπαιτητικό έγχειρημα. Πιδ συγκεκριμένα, στην Πατερική Γραμματεία βρίσκει κανείς καταγεγραμμένη τή χριστιανική αλήθεια, ή όποία δεν κατακτάται μόνο με τήν έπιστημονική μελέτη και τήν έντρέχεια του πνεύματος, αλλά πρώτ' άπ' όλα και κυρίως με το χριστιανικό βίωμα· έπομένως, για να συλλάβει κανείς πλήρως τή χριστιανική αλήθεια, δεν άρκει ή συστηματικότητα της έπιστημονικής εργασίας, αλλά προύποτίθεται και ή κατάκτηση του χριστιανικού βιώματος, στο όποιο είχαν φθάσει οί Πατέρες. Και τούτο δεν είναι βεβαίως καθόλου εύκολη ύπόθεση.

Με τούτο δεν ύποτιμάμε καθόλου τήν κατά κόσμον σοφία των Πατέρων της Έκκλησίας μας. Άπεναντίας, μάλιστα, δεν διστάζουμε να πούμε ανοικτά ότι ή έλληνοχριστιανική Γραμματεία δεν θα είχε επικρατίσει όπως επικράτησε έναντι της ένδικής, άν προύπέθετε ως άπαραβάτο όρο για τήν κατανόσή της το χριστιανικό βίωμα. Όχι! Η έλληνοχριστιανική Γραμματεία επικράτησε πανηγυρικά έναντι της ένδικής, γιατί κάποια

ρευστά, και πολλοί κορυφαίοι εκπρόσωποι της πατερικής φιλοσοφίας, όπως για παράδειγμα ό Μέγας Βασίλειος, δεν είναι καθόλου εύκολο να τοποθετηθούν στη μία ή τήν άλλη Σχολή. Έπειτα, όπως όρθώτατα τονίζει ό Ματσούκας, άκόμη και ό Όριγένης, ό όποίος είναι ό χαρακτηριστικώτερος εκπρόσωπος της Σχολής της Άλεξανδρείας και εφαρμόζει κατά κόρον τήν αλληγορική έρμηνεία, έχει τέτοιο κριτικοφιλολογικό έργο (άρκει να σκεφθούμε τά περιφίμα *Έξασπλά*), που δεν έχει κανένας εκπρόσωπος της –κατά τεκμήριον «κριτικοφιλολογικής»– Σχολής της Άντιοχείας (Νίκου Α. Ματσούκα, *Ιστορία της βυζαντινής φιλοσοφίας*, Έκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 103-104). Τέλος, ύπάρχουν λάτρεις της αλληγορικής έρμηνείας τούς όποιους δύσκολα θα συγκαταλέγαμε μεταξύ των εκπροσώπων της Σχολής της Άλεξανδρείας· τέτοια είναι ή περίπτωση του Μαξίμου του Όμολογητού, ό όποίος χρησιμοποiei σε τέτοιο βαθμό τήν αλληγορική έρμηνεία, ώστε κατά τον Sherwood δεν θα μπορούσε ποτέ να άπαλλαγεί από τήν κατηγορία ότι «παίζει» με τις αλληγορίες, όσο και άν οί αλληγορικές έρμηνείες δεν είναι για τόν Μάξιμο σε καμμία περίπτωση άπλως και μόνον ένα παιχνίδι [Sherwood, P., “Exposition and use of Scripture in St Maximus as manifest in the *Quaestiones ad Thalassium*”, *Orientalia Christiana Periodica* 24 (1958), σελ. 205].

στιγμή οὐδείς μπορούσε νὰ ἀρνηθεῖ τὴν ὑπεροχὴ τῶν χριστιανῶν διανοητῶν καὶ φιλοσόφων ἔναντι τῶν ὁμολόγων τους ἐθνικῶν, ὄχι μόνο στὴν πνευματικότητα, ἀλλὰ καὶ στὴ φιλοσοφικὴ ἐμβρίθεια, καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ ἐντρέχεια, καὶ στὴν ἐν γένει παιδεία, ἀκόμη δὲ καὶ στὴ ρητορικὴ δεινότητα (θυμόμαστε τὸ «*νενικήμεθα*» ποὺ ἀναφώνησε ὁ σπουδαῖος ἐθνικὸς διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς Λιβάνιος, διαβάζοντας τὸν λόγο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου³). Θὰ ἦταν ἀνόητο λοιπὸν ἐμεῖς σήμερα νὰ ἀρνηθοῦμε ἢ νὰ ὑποβαθίσουμε τὴν κατὰ κόσμον σοφία τῆς πατερικῆς Γραμματείας. Ἀπλῶς, πέραν τῆς κατὰ κόσμον σοφίας, στὴν πατερικὴ φιλοσοφία ὑπάρχει καὶ κἄτι παραπάνω· καὶ αὐτὸ τὸ παραπάνω δὲν νοεῖται ξεχώρα ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ βίωμα.

Ὅλα τὰ παραπάνω καθιστοῦν ἐξαιρετικὰ δυσχερῆ τὴ μελέτη καὶ κατανόηση τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς φιλοσοφίας. Καὶ δυστυχῶς τὰ προβλήματα δὲν σταματοῦν ἐδῶ. Στὴν πραγματικότητα, ὁ μελετητῆς τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας... θὰ εὐχόταν τὰ προβλήματα νὰ σταματοῦσαν στὰ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω.

Ἐνα σημαντικώτατο πρόβλημα ποὺ ἔχει νὰ ἀντιπαλαίσει ὁ μελετητῆς τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας εἶναι ἡ ἀνοικτὴ ἐχθρότητα ποὺ συχνὰ θὰ ἀντιμετωπίσει, ἢ πλάνη ποὺ ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς προκατάληψης, καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ ἔργο τῶν Πα-

τέρων... δὲν ἀρμόζει σὲ σοβαρὸ μελετητῆ. Ἄν κάποιος ἀναλάμβανε νὰ μελετήσει τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ Γραμματεία, ὅλοι θὰ ἐπιδοκίμαζαν τὴν ἐργασία του· ἂν ἐστίαζε σὲ κάποιον νεώτερο ἢ σύγχρονο διανοητῆ, «*ἰδοὺ πεδῖον δόξης λαμπρόν*»· ἂν ὁμως ἐπιλέξει νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τοὺς Πατέρες, θὰ βρεῖ πολλοὺς «ἀπέναντι».

Ἴσως βέβαια διερωτηθεῖ κανεὶς: Τί λοιπὸν, δὲν ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ θαυμάζουν τὸ ἔργο τῶν Πατέρων, καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ μπορούσε νὰ ἀντλήσει δύναμη ὁ μελετητῆς τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς Γραμματείας; Βεβαίως καὶ ὑπάρχουν! Ἀλλὰ τὸ παράδοξο εἶναι τὸ ἔξης: ὅτι ἄλλοι μὲν ἀποδοκίμαζουν τοὺς Πατέρες, ἄλλοι δὲ τοὺς θαυμάζουν, χωρὶς ὅμως τῆς περισσότερης φορῆς οὔτε οἱ μὲν οὔτε οἱ δέ... νὰ τοὺς ἔχουν ποτὲ διαβάσει! Αὐτὸ εἶναι ἓνα παράδοξο ποὺ εἰλικρινὰ ἀμφιβάλουμε ἂν ὑπάρχει ἄλλο ὁμοίό του. Καὶ ὁ μεγαλύτερος παραλογισμὸς, ὁ ὁποῖος ἐπιτείνει ἀκόμη περισσότερο τὸ παράδοξο, εἶναι ὅτι αὐτοὶ ποὺ δηλώνουν θαυμασμὸ γιὰ τοὺς Πατέρες δὲν εἶναι συχνὰ καθόλου περισσότερο πρόθυμοι νὰ τοὺς διαβάσουν ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τοὺς περιφρονοῦν καὶ τοὺς ἀποδοκίμαζουν!

Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, ἂν τὸ καλοσκεφθοῦμε, σχεδὸν οἱ πάντες –καὶ αὐτοὶ ποὺ δηλώνουν θαυμασμὸ γιὰ τὴν Πατερικὴ φιλοσοφία καὶ αὐτοὶ ποὺ τὴν ἀποδοκίμαζουν καὶ τὴν ἀπορρίπτουν– πιστεύουν ὅτι... γνωρίζουν ἤδη τί ἀκριβῶς λένε οἱ Πατέρες. Καὶ εἰλικρινὰ διερωτώμεθα πῶς εἶναι δυνατόν ἀκόμη καὶ μορφωμένοι ἄνθρωποι –καὶ διὰ φιλοσοφοῦντες– νὰ πιστεύουν κἄτι τέτοιο. Κανεὶς ἐχέφρων ἄνθρωπος δὲν θὰ διανοεῖτο ποτὲ νὰ πεῖ ὅτι γνωρίζει τί ἀκριβῶς λέει ὁ Wittgenstein, γιὰ παράδειγμα, ἀκόμη καὶ ἂν εἶχε ἀναγνώσει ἐπιμελῶς πολλὰ κείμενά του· καὶ ὅμως οἱ περισσότεροι, ἀκόμη καὶ μορφωμένοι ἄνθρωποι –καὶ διὰ φιλοσοφοῦντες–, θεωροῦν ὅτι γνωρίζουν τί

³ Λιβανίου, *Ἐπιστολὴ Δ', Βασιλείῳ*, ed. R. Foerster, 3.1-4.4: «Ὡς γὰρ ἔδοσαν οἱ φέροντες τὴν ἐπιστολήν, σιγῇ διὰ πάσης ἐλθὼν νενικήμεθα ἔφην μειδιῶν τε ἅμα καὶ χαίρων. Καὶ τίνα σὺ νενίκησαι νίκην; ἤρουντο καὶ πῶς οὐκ ἀλγεῖς νενικημένος; Ἐν κάλλει μὲν ἔφην ἐπιστολῶν νενίκημαι, Βασίλειος δὲ κεκράτηκε, φίλος δὲ ὁ ἀνὴρ, καὶ διὰ τοῦτο εὐφραίνομαι. Ταῦτα εἰπόντος ἐμοῦ παρ' αὐτῶν μαθεῖν ἠβουλήθησαν τῶν γραμμάτων τὴν νίκην. Καὶ ἀνεγίνωσκε μὲν ὁ Ἀλύπιος, ἤκουον δὲ οἱ παρόντες, ψῆφος δὲ ἠνέχθη μηδὲν με ἐψεῦσθαι.»

ἀκριβῶς λένε οἱ Πατέρες, χωρὶς οἱ ἴδιοι νὰ ἔχουν κἂν μπεῖ στὸν κόπο νὰ ἀναγνώσουν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἔστω καὶ ἓνα πατερικὸ ἔργο!

Εἶναι ἴσως καιρὸς νὰ ποῦμε κάποια πράγματα μὲ τὸ ὄνομά τους. Ὅταν στὴν Ἑλλάδα ἀκοῦμε νὰ ἐξυμνοῦνται εὐκαιρῶς-ἀκαιρῶς οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ νὰ προβάλλονται ὡς τὰ ἄφθαστα πρότυπα τῆς ἀγιότητος ποὺ κατέκτησαν τὶς ὑψηλότερες κορυφές τῆς ἀλήθειας

*Σίγουρα ὁ μελετητὴς τῆς
ἐλληνοχριστιανικῆς καὶ
Πατερικῆς Γραμματείας
ἔχει μπροστά του ἓνα με-
γάλο ἀγῶνα· ἀλλὰ οἱ μεγά-
λοι ἀγῶνες εἶναι εὐκαιρίες
γιὰ μεγάλες νίκες.*

καὶ τῆς ἀρετῆς, εἶναι φυσικὸ οἱ νέοι νὰ αἰσθάνονται τὴν ἀπολύτως εὐλογη περιέργεια νὰ γνωρίσουν τί ἀκριβῶς λένε οἱ Πατέρες, καὶ νὰ ἀναζητοῦν τὴν ἀπάντησι στὰ κηρύγματα τῶν ἱερέων, σὲ σχετικὰ βιβλία, ἢ ἀκόμη καὶ σὲ ὁμιλίες καὶ διαλέξεις. Ἄν τῶρα ἀπ' ὅλα αὐτὰ βγάλουν τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας δὲν κάνουν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνουν μονότονα αὐτὸ ποὺ ὁ λαὸς λέει «μὲ ἄλλα λόγια ν' ἀγαπιόμαστε», φοβοῦμαστε πολὺ ὅτι δὲν φταῖνε οἱ ἴδιοι· καὶ ἂν ἐπίσης, ἀφοῦ βγάλουν αὐτὸ τὸ συμπέρασμα, καταλήξουν νὰ πιστεύουν ὅτι γνωρίζουν πλέον τί ἀκριβῶς λένε οἱ Πατέρες, χωρὶς νὰ ἔχουν οἱ ἴδιοι ἀναγνώσει οὔτε ἓνα πατερικὸ ἔργο, ἴσως καὶ πάλι τὸ σφάλμα νὰ μὴν εἶναι δικό τους. Ἡ εὐθύνη ἀνήκει σὲ ὅσους ἀναλαμβάνουν νὰ μελετήσουν τὸ ἔργο τῶν Πατέρων καὶ νὰ «ξεναγήσουν» τοὺς νέους στοὺς θησαυροὺς τῆς Πατε-

ρικῆς φιλοσοφίας, τοὺς ὁποίους πολλοὶ μὲν ἐξυμνοῦν, ἀλλὰ ἐλάχιστοι ἀναζητοῦν. Ὁ μελετητὴς τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς φιλοσοφίας ἀναλαμβάνει λοιπὸν ἓνα ἔργο ποὺ δὲν τὸ χαρακτηρίζει μόνον ἡ μεγάλη δυσκολία, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑψηλὴ εὐθύνη.

Ἐξάλλου, οἱ δυσκολίες ποὺ μνημονεύσαμε παραπάνω δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνουν νὰ μὴ βλέπουμε καὶ τὶς μεγάλες εὐκαιρίες ποὺ ἀνοίγονται μπροστά μας. Πράγματι, ἡ ἀνεπαρκὴς ἀκόμα μελέτη τῆς Πατερικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἓνα νόμισμα μὲ δύο ὄψεις. Ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθοῦμε ὅτι δὲν ὑπάρχει ἴσως μελετητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας ποὺ νὰ μὴν μπαίνει στὸν πειρασμὸ νὰ σκεφθεῖ πόσο συναρπαστικὸ θὰ ἦταν νὰ ζοῦσε στὴν ἐποχὴ τῶν χαλκέντερων καὶ κολοσσῶν τῆς φιλολογικῆς μελέτης ἐρευνητῶν τῶν τελευταίων αἰώνων, τότε ποὺ «ὑπῆρχαν ἀκόμη πράγματα νὰ πεῖς», ὑπῆρχαν ἀκόμη πράγματα νὰ ἀνακαλύψεις, καὶ ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Γραμματεία δὲν ἦταν ἀκόμη τόσο ἐξουχιστικὰ χαρτογραφημένη. Ἐ λοιπὸν, στὴ θέσι αὐτὴ μπορεῖ σίγουρα νὰ βρεθεῖ σὲ πολλὲς περιπτώσεις ὁ μελετητὴς τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς Γραμματείας σήμερα.

Σίγουρα, ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ μνημονεύσαμε παραπάνω μᾶς πείθουν ὅτι ἡ σοβαρὴ μελέτη τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἓνα πραγματικὰ ἐξαιρετικὰ δύσκολο ἐγχείρημα· ἀλλὰ ἡ δυσκολία ἐνὸς ἐγχειρήματος δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ἔσασι δικαιολογία γιὰ τὴ μὴ ἀνάληψή του. Πρέπει ἐπιτέλους νὰ βροῦμε τὸ θάρρος νὰ δοῦμε πίσω ἀπὸ τὰ μεγάλα προβλήματα τὶς μεγάλες προκλήσεις ποὺ μᾶς περιμένουν. Σίγουρα ὁ μελετητὴς τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς Γραμματείας ἔχει μπροστά του ἓνα μεγάλο ἀγῶνα· ἀλλὰ οἱ μεγάλοι ἀγῶνες εἶναι εὐκαιρίες γιὰ μεγάλες νίκες.

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

Η ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΚΙΝΗΤΩΝ ΤΗΛΕΦΩΝΩΝ

Στὰ 6,7 δισεκατομμύρια ἀνέρχονται παγκοσμίως οἱ χρῆστες κινητῶν τηλεφῶνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ 5 δισεκατομμύρια διαθέτουν συνδέσεις, καὶ οἱ ὑπόλοιποι καρτοκινητά. Βέβαια, οἱ ἀντίστοιχοι ἀριθμοὶ σὲ κατοίκους τῆς Γῆς εἶναι προφανῶς μικρότεροι, ἀφοῦ ὁ πληθυσμὸς τοῦ πλανήτη μας ἀνέρχεται στὰ 7,13 δισεκατομμύρια, καὶ συνεπῶς εἶναι πολλοὶ οἱ συνάνθρωποὶ μας πῶς διαθέτουν περισσότερες τῆς μῆς συσκευές.

Τὰ κινητὰ τηλέφωνα χρησιμοποιοῦνται κυρίως γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἀποτελοῦν ἐργαλεῖα γιὰ πολλαπλὲς ἐφαρμογές, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες ξεχωρίζουν αὐτὲς τοῦ internet. Μάλιστα, γιὰ τὸ 1,1 δισεκατομμύριο χρηστῶν ποὺ διαθέτουν «ἔξυπνο» τηλέφωνο (smartphone), ἡ πρόσβαση στὸ διαδίκτυο εἶναι μόνιμη.

Ἔτσι, τὰ κινητὰ τηλέφωνα γίνονται μοχλὸς ἀνάπτυξης τοῦ internet, καὶ ἰδιαίτερα τῶν κοινωνικῶν δικτύων (Social networks). Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ἀπὸ τὰ 1,1 δισεκατομμύρια ἐνεργοὺς χρῆστες τοῦ Facebook, τὰ 751 ἑκατομμύρια συνδέονται μὲ αὐτὸ μὲσῶ τοῦ κινητοῦ τηλεφώνου τους. Ἀλλὰ καὶ τὸ YouTube ἔφτασε τὸ 1 δισεκατομμύριο χρηστῶν, χάρι στὰ κινητὰ τηλέφωνα ποὺ ἐπιτρέπουν στοὺς κατόχους τους νὰ παρακολουθοῦν βίντεο, ὅπου κι ἂν βρίσκονται.

Σ' αὐτὸν τὸν «μαγικό» κόσμο τῆς σύγχρονης ἐπικοινωνίας μεγαλώνουν τὰ παιδιά μας, μὲ τὸ κινητὸ τηλέφωνο καὶ τὸ internet νὰ ἐπαναπροσδιορί-

ζουν τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα μὲ θετικὲς ἐπιδράσεις καὶ ἀρνητικὲς συνέπειες. Καὶ τὰ δύο μέσα ἐνισχύουν τὴν κοινωνικότητα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ταυτόχρονα συντείνουν στὴν καλλιέργεια τῆς ὑπερσυνδεσιμότητας, δηλαδὴ τοῦ φαινομένου ποὺ χαρακτηρίζει μικροὺς καὶ μεγάλους, ὅταν περνοῦν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡμέρας τους συνδεδεμένοι στὸ διαδίκτυο μὲσῶ κινητῶν τηλεφῶνων καὶ ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν. Καὶ ἡ ὑπερσυνδεσιμότητα εἶναι τὸ πιὸ εὐνοϊκὸ περιβάλλον γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἐθισμού, τὴν ἐπικίνδυνη διάχυση προσωπικῶν δεδομένων καὶ τὴν πιθανὴ στοχοποίηση ἀπὸ κάθε λογιῆς ἠλεκτρονικῶν ἐγκληματίες.

Τὸ κινητὸ τηλέφωνο ἔχει καταστρεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια τὸ πρῶτο τεχνολογικὸ ἀντικείμενο ποὺ ἀποκτοῦν τὰ παιδιά ἀπὸ τὴ μικρὴ ἡλικία τους, ἔνα ἀντικείμενο-σύμβολο ἐνθλίωσης, τὸ ὁποῖο λειτουργεῖ ὡς καταλύτης πρόωρης ὠρίμανσης τοῦ χαρακτῆρα τους.

Παράλληλα, πολλοὶ γονεῖς προσφέρουν στὰ παιδιά τους τὸ κινητὸ τηλέφωνο, γιὰ νὰ γνωρίζουν ἀνὰ πᾶσα στιγμή ποῦ βρίσκονται αὐτὰ καὶ νὰ τοὺς ἐνημερώνουν. Ἔτσι, παρατηρεῖται τὸ παράδοξο φαινόμενο τὸ κινητὸ τηλέφωνο νὰ θεωρεῖται ἀπὸ τὰ παιδιά ὅτι συντελεῖ στὴν ἐλευθερία τους καὶ τὴν ἀνεξαρτητοποίησή τους ἀπὸ τὴν παρακολούθηση τῶν γονέων τους, ἐνῶ, ἀντίθετα, οἱ τελευταῖοι πιστεύουν ὅτι μὲ τὸ κινητὸ τηλέφωνο μποροῦν νὰ ἐλέγχουν ἀποτελεσματικὰ τὰ παιδιά τους.

Τελικὰ, ὅμως, φαίνεται νὰ ἐπικρατεῖ ἡ ἄποψη τῶν παιδιῶν, ἀφοῦ

στο κινητό τους τηλέφωνο περικλείεται ο δικός τους, αυτόνομος κόσμος, μακριά από τα αδιάκριτα, όπως πιστεύουν, μάτια των μεγάλων. Με το κινητό τηλέφωνό τους μπορούν να επικοινωνούν με όποιον, όποτε, όσο και απ' όπου θέλουν, να κανονίζουν το πρόγραμμα της ημέρας τους και τα ραντεβού τους, και να συγκεντρώνουν σε μια συσκευή ό,τι επιθυμούν: τηλεφωνικούς αριθμούς, μηνύματα, φωτογραφίες, βίντεο, τραγούδια, παιχνίδια, περιοδικά, βιβλία και ό,τι άλλο βάλει ο νους τους.

Από κει και πέρα, η υπερσυνδεσιμότητα θα λειτουργεί ως «θερμοκήπιο» έθισμού και φοβίας, της λεγόμενης Nomophobia, δηλαδή της συντομογραφίας του όρου "No Mobile Phone Phobia" (Φοβία του να μην έχεις κινητό τηλέφωνο). Η Nomophobia έχει συμπτώματα, όπως

κάθε ψυχική διαταραχή: δεν πᾶς πουθενά χωρίς το κινητό σου (ακόμη και στην τουαλέτα), ελέγχεις με μανία ἂν ἔχασες κάποια εισερχόμενη κλήση ἢ ἂν δὲν διάβασες κάποιο μήνυμα (sms ἢ e-mail), χάνεις τὴν ψυχραιμία σου, ἂν ἡ μπαταρία τοῦ κινητοῦ σου ἀποφορτιστεῖ, καὶ ψάχνεις ἐναγωνίως γιὰ φορτιστή, καί, τέλος, δὲν ἀντέχεις νὰ κλείσεις ποτὲ τὸ κινητό σου, οὔτε στὸν ὕπνο σου, ἂν βέβαια προλαβαίνεις νὰ κοιμηθεῖς.

Εἶναι προφανὲς ὅτι θὰ πρέπει ὡς ὑπεύθυνοι γονεῖς νὰ βάλουμε ὅρους καὶ ὅρια στὴ σχέση τῶν παιδιῶν μας με τὸ κινητό τηλέφωνο. Ὅρους καὶ ὅρια ποὺ θὰ πρέπει πρῶτα ἔμεις νὰ τηρήσουμε στὴ δική μας σχέση με ὅλες τὶς μορφὲς τῆς διαδραστικῆς ἐπικοινωνίας, τόσο με τὸ κινητό τηλέφωνο, ὅσο καὶ με τὸ internet.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ἐνημερώσεις συνεργατῶν μας τοῦ Ἐξωτερικοῦ

Μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρακολουθήσαμε ἄρκετὰ μέλη καὶ φίλοι τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων τὴν ἐνημέρωση ποὺ μᾶς ἔκανε ὁ περαστικὸς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἰατρός τῆς Νέας Ὑόρκης κ. Παῦλος Κυμίσης σὲ μιὰ ἔκτακτη συνάντηση τὴν Κυριακὴ τῆς Σαμαρείτιδος, 2 Ἰουνίου 2013, μετὰ τὴ Θεία Λειτουργία στὸ κτῆμα τῆς Ἀδελφότητος «Ζωή».

Ὁ κ. Κυμίσης εἶναι Καθηγητὴς τῆς Ψυχιατρικῆς στὸ New York Medical Col-

lege, Κοσμίτωρ τῆς νέας Ἱατρικῆς Σχολῆς στὸ University of Nicosia στὴν Κύπρο καὶ πρόεδρος πρὸ δύο ἐτῶν τῆς World Hellenic Biomedical Association, ποὺ ἀριθμεῖ περὶ τοὺς 6.000 ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἰατροὺς, βιοτεχνολόγους κ.ἄ. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὴν Ἱατρικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἶχε διατελέσει Ἀ΄ Γραμματέας τῆς Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως γιὰ τρία συναπτὰ ἔτη.

Στὴν ἀνετη ἀτμόσφαιρα ποὺ χαρακτηρίσε αὐτὴ τὴ χωρίς προκαθορισμένο θέμα

ευκαιρία επικοινωνίας και ενημέρωσης, απαντώντας και σε σχετικές ερωτήσεις, ό κ. Κυμίσης αναφέρθηκε πρώτα στη λειτουργία και σύνθεση της νέας Ιατρικής Σχολής στην Κύπρο, Medical School of Nicosia, στην οποία γίνονται δεκτοί προς έγγραφη μετά από αυστηρή επιλογή κατόπιν εξετάσεων και συνεντεύξεων περι τους 80 πτυχιούχους διαφόρων Πανεπιστημιακών Σχολών Θετικών Επιστημών από διάφορες χώρες. Αναφέρθηκε στον κανονισμό λειτουργίας (που δεν επιτρέπει περισσότερες από δύο αποουσίες στις παραδόσεις κάθε μαθήματος) κατά τη διετή διδασκαλία στην Κύπρο και την τριετή εξάσκηση σε σημαντικό νοσοκομείο του γειτονικού Τέλ Άβιβ ή στο Σικάγο.

Ως ενεργό μέλος της Έλληνο-ρθόδοξης Εκκλησίας της Αμερικής και μέλος της Συμβουλευτικής Επιτροπής της Αρχιεπισκοπής Αμερικής για θέματα Τεχνολογίας και Ηθικής, στη συνέχεια αναφέρθηκε στο έντυπωσιακό φαινόμενο των προσχωρήσεων στην Ορθοδοξία το οποίο παρατηρείται στις Ηνωμένες Πολιτείες ή άλλες χώρες της αμερικανικής ηπείρου. Έτσι, ανέφερε ότι 40 Ευαγγελικές ένορίες με τον πάστορά τους στην Καλιφόρνια προσχώρησαν στην Ορθοδοξία, καθώς και ότι υπάρχει ενδιαφέρον ορισμένων Εβραίων για την Ορθόδοξη Εκκλησία. Έξαιρετικά ενδιαφέρον είναι βέβαια το γεγονός της λειτουργίας 18 Ορθόδοξων Μονών στις ΗΠΑ. Ανέφερε άκομπ το γεγονός της τελικής έγκρισης

ανοικοδόμησης, και μάλιστα σε τριπλάσιο μέγεθος (παρά τις έντονες αντιρρήσεις και κωλυσιεργίες), του μικρού αλλά ιστορικού ορθόδοξου ιερού ναού του Αγίου Νικολάου, που καταστράφηκε μαζί με τους δίδυμους πύργους της Νέας Υόρκης.

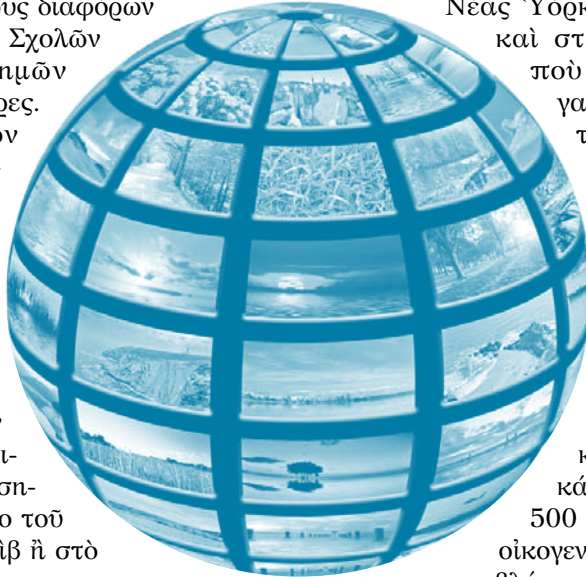
Ως Διευθυντής του Παιδοψυχιατρικού Τμήματος του Children's Village της Νέας Υόρκης, αναφέρθηκε

και στο Ίδρυμα αυτό, που αποτελεί το μεγαλύτερο στο είδος του Παιδικό Χωριό στην Αμερική και περιλαμβάνει πολυάριθμα σπιτάκια. Σε αυτά διαμένουν ανά μικρές ομάδες για κάποιο διάστημα περί τα 150 παιδιά, και περιθάλπονται κάθε στιγμή περί τα 500 παιδιά ή νέοι με οικογενειακά ή κοινωνικά προβλήματα, προκειμένου να

παιδαγωγηθούν υπό τη φροντίδα και καθοδήγηση ειδικών, ώστε να μορφωθούν, να καταστούν κοινωνικά υπεύθυνα μέλη των κοινοτήτων τους και παραγωγικά οικονομικά.

Μεταξύ των ερωτήσεων και σχολίων που διατυπώθηκαν για το ποῦ όφειλονται τα προβλήματα που έχουν τα παιδιά αυτά, ό κ. Κυμίσης απάντησε: «στη γλώσσα της επικοινωνίας με τους γονείς, με την κοινωνία και με την Εκκλησία». Όλοι συνεχάρησαν τον κ. Κυμίση, και περιμένουμε να μᾶς δώσει σχετική διάλεξη στον χώρο του «Αποστόλου Παύλου», όταν τὸ ἐπιτρέψει τὸ πολὺ φορτωμένο πρόγραμμα του.

ΗΛΙΑΣ Κ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ

Όμιλίες - Εισηγήσεις - Έκδηλώσεις της Χ.Ε.Ε. Οκτώβριος 2012 – Ιούνιος 2013

Κατά το ακαδημαϊκό έτος Οκτώβριος 2012 - Ιούνιος 2013, πραγματοποιήθηκαν οι ακόλουθες ομιλίες και εισηγήσεις σε εκδηλώσεις (συνήθως με συζήτηση) που οργανώθηκαν από τη Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων σε αίθουσες του «Αποστόλου Παύλου», Καρύτση 14, με δρισεμένη συνεργασία και της Χριστιανικής Ένώσεως Εκπαιδευτικών Λειτουργών (Χ.Ε.Ε.Λ.).

α) Μετά τη Θεία Λειτουργία της πρώτης Κυριακής του μηνός

- «Το άγχος της μέριμνας στην εποχή μας», από τον κ. Αντώνη Τσαγκαρόπουλο, Ιατρό -Νευρολόγο (2.10.2012).
- «Από την Έπιστιμη στην Έκ-Παίδευση», από τον κ. Γεώργιο Καλκάνη, Καθηγητή του Τμήματος Φυσικής και του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε. του Πανεπ. Αθηνών (7.11.2012).
- «Συμπτώσεις, αναγκαιότητα ή πρόνοια; Σκέψεις πάνω στην προσέγγιση ενός θαυμαστού σύμπαντος από τη Σύγχρονη Φυσική», από τον κ. Κώστα Αναγνωστόπουλο, Αναπλ. Καθηγητή Θεωρητικής Φυσικής του Ε.Μ. Πολυτεχνείου (2.12.2012).
- «Θεσμοί, Πολιτειακό Κεφάλαιο και Οικονομική Ανάπτυξη», από τον κ. Χρήστο Γκενάκο, Λέκτορα του Τμήματος Οικονομικών Έπιστημών του Οίκου Πανεπ. Αθηνών (3.2.2013).
- α) «Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-13: Η στρατιωτική πλευρά», από τον κ. Δημήτριο Σκαρβέλη, Στρατηγό έ.ά., π. Αρχηγό ΓΕΕΘΑ, Ακαδημαϊκό
- β) «Πρός περιφρούρηση των εθνικών μας κατακτήσεων», από τον κ. Γεώργιο Αχ. Παπαδημητρίου, Έρευνητή της Ιστορίας του Νέου Έλληνισμού (3.3.2013).
- «Σταυρός και σταυρική ζωή», από τον πανοσιολ. Αρχιμανδρ. π. Ιωάννικο Γιαννόπουλο, Ίεροκήρυκα της Ίερας Μητροπ. Ίλίου και μέλος της Αδελφότητας «Ζωή» (7.4.2013).
- «Σύγχρονα Ιατρικά Θέματα», Ημερίδα (21.4.2013):
- α) «Διαχρονικές εξελίξεις της Φαρμακευτικής Πρακτικής», από τον κ. Δημ. Κυρώζη, Φαρμακοποιό -Χημικό
- β) «Θεραπεία των λοιμώξεων: Υπάρχει τέλος;», από τον κ. Γεώργιο Λάμπρου Δαίκο, Αναπλ. Καθηγητή της Ιατρικής Σχολής του Πανεπ. Αθηνών
- γ) «Η χειρουργική τεχνολογία παραθεωρεί τη σχέση ιατρού - ασθενούς;», από τον κ. Γεώργιο Σωτηρόπουλο, Καθηγ. Ιατρικής του Πανεπ. Αθηνών
- δ) «Η άγνια του άρρώστου πριν από την έγχειρηση», από τον κ. Βασ. Κέκη, Καθηγ. Χειρουργικής
- ε) Χαρτερισμός - κλείσιμο, από τον κ. Γεώργιο Δαίκο, Όμοτιμο Καθηγητή του Πανεπ. Αθηνών.
- «Ενμμερώσεις», από τον συνεργάτη του εξωτερικού κ. Παύλο Κυμίση, Καθηγητή Παιδοψυχιατρικής στο New York Medical College και Κοσμίτορα της Medical School of Nicosia στην Κύπρο (2.6.2013).

β) Κύκλος Υγειονομικών

- «Ανασκόπηση των προσπαθειών του κύκλου κατά την τελευταία 50ετία και εισαγωγή στη νέα περίοδο», από τον κ. Θρασύβουλο Κετσέα, Οφθαλμίατρο (21.10.2012).
- «Παραβατικότητα στην ομαδική ψυχολογία και αίτια αυτής», από τον κ. Νικ. Καζαμία, Ψυχίατρο (18.11.2012).
- «Χριστιανικές ιδέες στον Ίπποκράτη», από τον κ. Ανδρέα Καρύδα, Ιατρό Παθολόγο (12.12.2012).
- «Σιδηροπενική αναιμία», από τον Δρα Νικ. Αναγνωστόπουλο, Διευθυντή της Αίματολογικής Κλινικής του Νοσοκομείου «Γεννηματάς» (20.1.2013).
- «Η εξέλιξη της Ιατρικής δια μέσου των αιώνων», από την κα Έλενη Δελιγεωργη, Όμοτ. Καθηγ. του Πανεπ. Αθηνών (24.2.2013).
- «Το δημογραφικό πρόβλημα», από τον Δρα Δημήτριο Παπαευαγγέλου, Μαιευτήρα-Γυναικολόγο (17.3.2013).
- «Σύγχρονα έπιτεύγματα της ιατρικής τεχνολογίας», από την κα Έλενη Δελιγεωργη, Όμοτ. Καθηγ. του Πανεπ. Αθηνών (14.4.2013).
- «Τόλμη και άρετι στην Ιατρική», από τον κ. Παναγιώτη Δημακάκο, Καθηγ. Άγγειοχειρουργικής του Πανεπ. Αθηνών (19.5.2013).

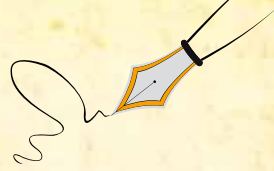
γ) Σεμινάριο Θετικών Έπιστημών

- «Ίεραρχία κλιμάκων και λεπτήες ρυθμίσεις στις παραμέτρους του καθιερωμένου προτύπου της σωματιδιακής φυσικής ως βασικές προϋποθέσεις για ένα πολύπλοκο και βιοφιλικό σύμπαν», από τον κ. Κώστα Αναγνωστόπουλο, Αναπλ. Καθηγ. Θεωρητικής Φυσικής του Ε.Μ. Πολυτεχνείου (7.11.2012).
- «Τα πειράματα στο CERN και το σωματίδιο που ανακάλυψαν», από τον κ. Ηλία Κατσούφη, Όμοτ. Καθηγ. του Ε.Μ. Πολυτεχνείου (9.3.2013).
- «Ο πολυσύμπαντος για τον άνθρωπο ρόλος των εντόμων», από τον κ. Χρήστο Γιαμβριά, Όμοτ. Καθηγ. του Γεωπονικού Πανεπιστημίου (30.3.2013).
- «Τά όρια της ανθρώπινης γνώσης», από τον κ. Ευάγγελο Θεοδώρου, π. Πρύτανη και Όμοτ. Καθηγ. του Πανεπ. Αθηνών (20.4.2013)
- «Γεωλογικές προσεγγίσεις στην Έξαήμερο του Μεγ. Βασιλείου», από τον κ. Μιχ. Δερμιτζάκη, π. Αντιπρύτανη του Πανεπ. Αθηνών και Όμοτ. Καθηγ. (Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας) του Πανεπ. Αθηνών (18.5.2013).

δ) Κύκλος άνδρων Μελέτης Άγιας Γραφής

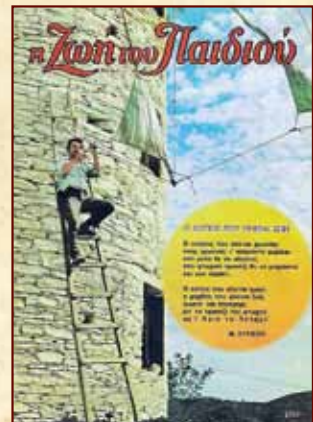
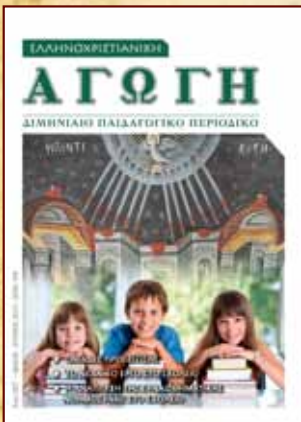
Εισηγήσεις από τα μέλη του κύκλου και συζήτηση πάνω στα άγιογραφικά αναγνώσματα των 12 Κυριακών κατά τις όποιες συνήληθε. Προσκυνηματική έκδρομη στην Ίερά Μονή του Αγίου Ιωάννου Προδρόμου του Μακρινού στις 15.6.2013.

Άξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία μεγαλύτερη τῶν 50 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική καί κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαράστατης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητας καί τὴ σφραγίδα τῆς πίστες καί τῆς παιδείας.

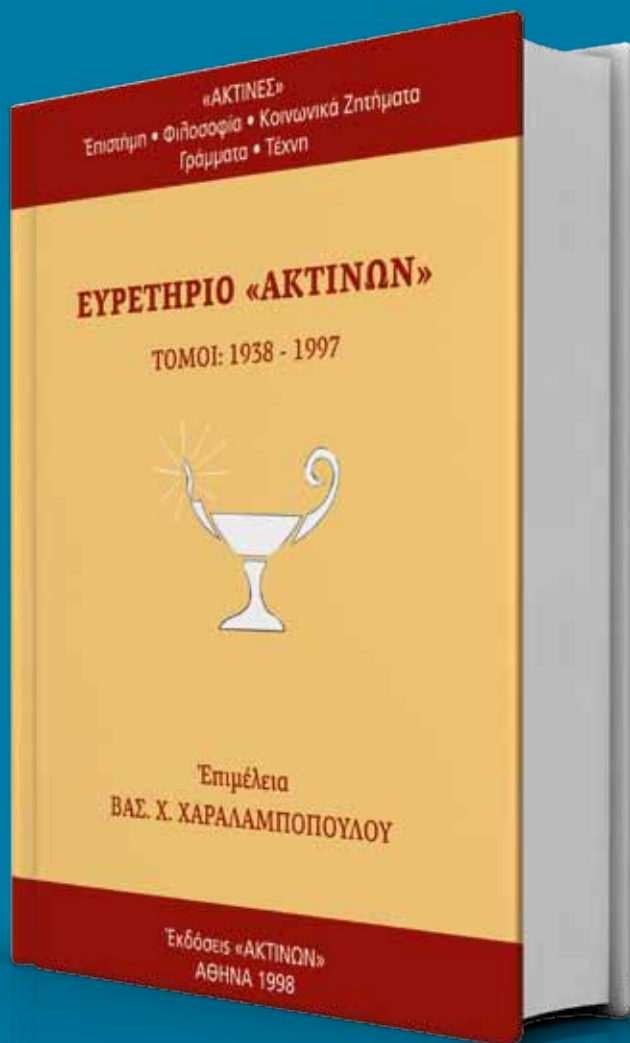
Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἓνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:
όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες»
καθώς και τό εϋρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθῆνα, Τηλ. 210 32.35.023